

Suomalainen
juoksijakaunotar
selvisi burnoutista ja
mediakohusta

Vau, mitä liikkeitä! Seksikäs

naislentäjä postaa itsestään kuvia

jooga-asennoissa ympäri maailmaa

"Niistä nokka, nosta housut ja ole
kuin mies" – Vankilapastori opettaa
vankeja kuin isä poikiaan

Pyöräilijä, ole mies!

NHL:n yön suomalaiset: "Betoni-
Pekka" jälleen mies paikallaan

MILA ENGELBERG

MIEHIÄ JA NAISIIHMISIÄ – SUOMEN KIELEN SEKSISMI JA SEN PURKAMINEN

MILA ENGELBERG

MIEHIÄ JA NAISIHMISIÄ
- SUOMEN KIELEN
SEKSISMI JA SEN
PURKAMINEN

© Mila Engelberg & tasa-arvoasiain neuvottelukunta
Ulkoasu, kuvat & taitto Oona Loman

TANE-julkaisu (2018) 18

ISSN 1459-0069

ISBN 978-952-00-4000-0 (nid.)

ISBN 978-952-00-4001-7 (pdf)

Tasa-arvoasiain neuvottelukunta TANE
Helsinki 2018

Mila Engelberg. MIEHIÄ JA NAISIHMISIÄ. Suomen kielen seksismi ja sen purkaminen. TANE-julkaisuja (2018) 18. Tasa-arvoasiain neuvottelukunta 2018.

Tiivistelmä

Seksistinen eli sukupuolisyrjivä kielenkäyttö merkitsee esimerkiksi sukupuoleen perustuvaa alentamista, stereotypisointia ja näkymättömäksi tekemistä kielellisin keinoin. Osa seksistisestä kielenkäytöstä on näkyvää ja räikeää, osa piilevää ja tiedostamatonta. Teoksen tavoitteena on tehdä tunnetummaksi suomen kielen, erityisesti sanaston, sukupuolittuneita ja seksistisiä piirteitä samoin kuin niiden purkamisen periaatteita sekä antaa virikkeitä keskusteluun.

Seksistisen kielen kritiikin tulkitaan monesti tarkoittavan sitä, että ihmisten sukupuoleen ei saisi viitata lainkaan. Sukupuoleen viittaaminen ei kuitenkaan välttämättä ole seksististä ja joissakin yhteyksissä juuri sukupuolesta vaikeneminen voi olla eriarvoisuutta lisäävää, jopa syrjivää. Olennaista on muun muassa se, viitataan ihmisten sukupuoleen yhdenvertaisella tavalla.

Kirjassa käsitellään erilaisia seksistisen kielen piirteitä. Joitakin niistä on alan tutkimuksessa tarkasteltu runsaammin. Tällaisia ovat esimerkiksi ihmisen nimitysten piilevä sukupuolittuneisuus ja sukupuoleen viittaavat tehtävänimikkeet. Toisia ilmiöitä, kuten esimerkiksi sukupuoliviittausten sanajärjestystä, on tarkasteltu vähemmän. Kirjassa esitellään näiden lisäksi muun muassa miehiin ja naisiin viittaavien nimitysten yleisyyttä, merkityksiä ja epäsymmetriaa sekä maskuliini-ilmaisuja, joita käytetään yleistävästi, ikään kuin ne viittaisivat kaikkiin ihmisiin (ns. yleistävä maskuliinisuus).

Mukana on paljon aitoja esimerkkejä sukupuolittuneesta kielenkäytöstä. Teos sisältää myös harjoitustehtäviä ja kysymyksiä mietittäviksi. Paikoitellen on tuotu esiin konkreettisia suosituksia, ohjeita ja esimerkkejä tasa-arvoisempaan ilmaisu-tapaan. Tarkoituksena on, että suomen kielen käyttäjät harjaantuvat havainnoimaan eriarvoistavia piirteitä omassa ja muiden kielenkäytössä sekä motivoituvat pohdiskelemaan ja tekemään muutoksia. Kirja on suunnattu erityisesti media-alalle sekä erilaisiin oppilaitoksiin opetuksen tueksi.

Asiasanat: sukupuoli, tasa-arvo, suomen kieli, seksismi, sosiolingvistiikka, sukupuolistereotyytiat, ammattinimikkeet, kielenhuolto

Mila Engelberg. MIEHIÄ JA NAISIHMISIÄ. Suomen kielen seksismi ja sen purkaminen.
(MÄN OCH KVINNOMÄNNISKOR. Att dekonstruera sexismen i finskan)
TANE-publikationer (2018) 18. Delegationen för jämställdhetsärenden 2018.

Sammandrag

Sexism i språket, alltså könsdiskriminerande språkbruk, handlar om att använda språket på ett sätt som bidrar till stereotyper eller till nedsättande eller osynliggörande av ett kön. En del av det sexistiska språkbruket är synligt och uppenbart, annat dolt och omedvetet. Syftet med *Miehiä ja naisihmisiä* är att göra könade och sexistiska drag i finska språket, i synnerhet på lexikalisk nivå, mer kända och samtidigt presentera principerna för hur de här dragen kan avvecklas, men också att ge impulser till debatt i frågan.

Sexistisk språkkritik tolkas ofta som ett förbud mot att hänvisa till människors kön överhuvudtaget. Men en könhänvisning är inte nödvändigtvis sexistisk och i vissa sammanhang kan ett tiggande om just könet vara något som ökar ojämställdheten eller är direkt diskriminerande. Väsentligt är bland annat om man hänvisar till människors kön på ett jämställt sätt.

Boken tar upp olika slag av sexistiskt språk. Vissa av dem har varit föremål för mer ingående studier. Sådana är till exempel den dolda könskopplingen i benämningar för människor samt könade beteckningar på roller och yrken. Andra fenomen, som till exempel ordföljden i könhänvisningar, har studerats mindre. Boken presenterar förutom de här aspekterna också bland annat hur allmänna beteckningar som hänvisar till män och kvinnor är, vilka betydelser de har och hurdan asymmetri som förekommer, men även maskulina uttryck som används som om de hänvisade till alla (generaliserande maskulin).

I boken ingår ett stort antal verkliga exempel på könat språkbruk. Verket innehåller också övningsuppgifter och frågor att fundera på. Ställvis har man lyft fram konkreta rekommendationer, anvisningar och exempel på ett mer jämställt sätt att uttrycka sig. Avsikten är att de som använder finska lär sig att identifiera sådant som bidrar till ojämställdhet i sitt eget och andras språkbruk och känner sig motiverade att tänka över det här och välja förändring. Boken riktar sig i synnerhet till mediebranschen samt till skolor av olika slag, där den kan användas som stöd för undervisningen.

Ämnesord: kön, jämställdhet, finska, sexism, sociolingvistik, könsstereotyper, yrkesbeteckningar, språkvård

Mila Engelberg. MIEHIÄ JA NAISIHMISIÄ – Suomen kielen seksismi ja sen purkaminen (MEN AND WOMEN FOLK. Sexism in the Finnish language and how to fight it) TANE publications (2018) 18. Council for Gender Equality 2018.

Summary

Sexist language, i.e. gender-discriminatory language, means, for example, the demeaning, stereotyping, and ignoring of a person through linguistic means. Some sexist language is visible and blatant, whereas some is covert and inadvertent. The purpose of this work is to increase awareness of gender-biased and sexist features in the Finnish language and the Finnish lexicon in particular, as well as of the principles of removing these features, and to stimulate conversation.

Criticism against sexist language is often given the interpretation that there should be no reference to people's gender whatsoever. However, referring to a person's gender does not necessarily constitute sexism, and in some situations it is precisely the silence on genders that can increase inequality and be even seen as discriminatory. One of the core issues is that the gender of persons must be referred to in a non-discriminatory manner.

The book explores different features of sexist language. Some of them have been studied more extensively in this field. These include, for example, the covert gender-bias in designations for a person, and the job titles referring to a gender. Some other phenomena, such as the word order in gender references, have been studied less. In addition to these, the book discusses the occurrence, meanings, and asymmetry of designations for men and women, and masculine expressions used in a generic meaning, as if to refer to all people (so-called generic masculinity).

The book contains many authentic examples of gender-biased language. There are also exercises and questions for the reader to reflect on. In some places, the book includes concrete recommendations, instructions, and examples of more non-discriminatory expressions. The goal is to get the users of Finnish trained in observing features in their own rhetoric and that of others that may create inequality, and to motivate them to reflect on these matters and make changes. The book is targeted at the media industry in particular, and at different educational institutions to support teaching.

Key words: gender, gender equality, Finnish language, sexism, sociolinguistics, gender stereotypes, job titles, language planning

SISÄLLYS

SISÄLLYS.....	7
KIITOKSET.....	9
ESIPUHE.....	11
1 JOHDANTO.....	13
2 KIELTEN SUKU(PUOLI), SEKSISMI JA SUOMEN KIELI	17
3 SUKUPUOLINEUTRAALIEN IHMISVIITTAUSTEN PIILOSUKUPUOLI.....	22
3.1 Hän-pronomini ja sukupuoliro	22
3.2 Ihmisiä ja naisihmisiä: sukupuoli neutraalit ihmisen nimitykset.....	31
4 MÄÄRITTEIDEN <i>NAIS(PUOLINEN)</i> JA <i>MIES(PUOLINEN)</i> EPÄSYMMETRINEN KÄYTTÖ.....	42
5 <i>NAINEN-</i> JA <i>MIES-</i> SANAN EPÄSYMMETRIA.....	46
5.1 Toistuva <i>mies</i> -sana	46
5.2 <i>Mies-</i> ja <i>nainen</i> -sanan sivumerkityksiä.....	47
5.3 Sanojen <i>mies</i> ja <i>nainen</i> pronominaalinen käyttö.....	53
6 NAISEN JA MIEHEN NIMITYSTEN MERKITYKSEN MUUTOKSIA.....	56
7 FEMINIINIJOHDOKSET	59
8 MIEHET JA TYTÖT.....	63
9 SUKUPUOLTEN JÄRJESTYS.....	64
10 SUKUPUOLIROOLEJA JA -STEREOTYPIOITA	65
10.1 Sukupuolittuneet fraasit, idiomit ja sananlaskut.....	65
10.2 Muita sukupuolistereotyyppioita	67
11 YLEISTÄVÄ MASKULIINISUUS JA FEMINIINISYYS	72
11.1 Yleistävien maskuliinimuotojen kirjo.....	72
11.2 Yleistävät maskuliinimuodot säädöskielessä	74
11.3 Yleistävien maskuliinimuotojen tulkitseminen.....	75
11.4 Tutkimusta yleistävien maskuliini-ilmaisujen vaikutuksista.....	77
11.5 Yleistävä feminiinisyyden	80

12	SUKUPUOLITTUNEET TEHTÄVÄNIMIKKEET	82
12.1	Virallistetut nimikkeet.....	82
12.2	Eriarvoisuus nimikkeistössä.....	85
12.3	Ammattinimikkeistön tasa-arvoistaminen.....	89
13	NIMELLÄ JA NIMIKKEELLÄ VIITTAAMINEN	98
14	SEKSUAALI- JA SUKUPUOLIVÄHEMMISTÖT	99
15	HALVENTAVA SEKSUAALISANASTO	101
16	MIESTEN SEKSISTINEN KUVAAMINEN.....	103
17	SUKUPUOLITTUNEEN VÄKIVALLAN KUVAAMINEN.....	107
18	LOPUKSI	111
	LYHENTEET.....	113
	LÄHTEET	114
	LIITTEET	130
	LOPPUVIITTEET	134
	TANE-JULKAISUJA 1-18.....	149

KIITOKSET

Kiitän tasa-arvoasiain neuvottelukuntaa tuesta tämän kirjan luomisprosessissa. Erityisesti yhteyshenkilöni Hannele Varsa on ollut korvaamaton apu työn aikana. Samoin Anja Nummijärvi ja Pirkko Mäkinen ovat auttaneet projektin toteutumisessa. Johanna Pakkanen ja Tanja Lehtoranta ovat esittäneet hyödyllisiä kommentteja kirjan seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä koskevaan osuuteen. Työtä ovat sen loppuvaiheessa kommentoineet myös Tanja Auvinen, Heidi Haggrén, Elina Hiipakka, Anni Hyvärinen, Elina Marttila ja Milla Sandt.

Tehtävä on saanut taloudellista tukea Suomen tietokirjailijat ry:ltä, Koneen Säätiöltä, Naisten Kulttuuriyhdistykseltä, tasa-arvoaltuutetun toimistolta ja Alfred Kordelinin säätiöltä, mistä myös parhaat kiitokseni.

Helsingissä 20.11.2018
Mila Engelberg

ESIPUHE

Miehiä ja naisia - Suomen kielen seksismi ja sen purkaminen -kirja on monipuolinen katsaus suomen kielen näkyviin ja piileviin sukupuolen ilmauksiin. Teos perustuu osittain kielentutkija, FT Mila Engelbergin väitöstutkimukseen *Yleispätevä mies: suomen kielen geneerinen, piilevä ja kieliopillistuva maskuliinisuus*. Kirjassa puretaan käsitystä suomesta sukupuolineutraalina kielenä ja osoitetaan kielenkäyttöön liittyviä epätasa-arvoisia rakenteita tutkimustietoon ja esimerkkiteksteihin nojaten.

”Kieli on keino jäsentää maailmaa. Kieli myös määrittelee ajattelua ja ohjaa tulkintaa tahattomiinkin suuntiin. Lehtitekstin ei ole syytä olla voimistamassa ajatusta, että joku ammatti tai tehtävä on erityisen miehinen (tai naisinen). Piilomaskuliinisuus on hyvä yrittää piilottaa lopullisesti”. Näin Aamulehti summasi pääkirjoituksessaan 17.9.2017 ilmoittaessaan käyttävänsä lehdessä jatkossa sukupuolineutraaleja tehtävä- ja ammattinimikkeitä. Aamulehden linjaus sukupuolineutraalista kielenkäytöstä sai suuren mediahuomion ja synnytti palauteryöpyä puolesta ja vastaan. Tasa-arvokentällä avausta kiiteltiin: Naisjärjestöjen Keskusliitto ja tasa-arvoasiain neuvottelukunta palkitsivat Aamulehden teon osana Suomen itsenäisyyden juhluvuoden 100 tasa-arvotekoa -hanketta.

Kotimaisten kielten keskus on antanut jo vuonna 2007 kannanoton sukupuolineutraalin kielenkäytön edistämiseksi. Kannanoton mukaan sukupuoleen viittaavia ammattinimikkeitä tulisi pyrkiä karsimaan erityisesti lainsäädännön ja hallinnon kieleissä. Lisäksi kannanotossa kiinnitetään huomiota viestimissä käytettävään kieleen, esimerkiksi sukupuolen epäsymmetriseen merkitsemiseen. Lautakunnan mukaan sukupuoli on syytä tuoda esiin vain silloin, kun se on käsiteltävän asian kannalta olennaista.

Kymmenessä vuodessa suomen kielen eriarvoistavat piirteet eivät ole juurikaan hävinneet. Hallinnon ja lainsäädännön kieli muuttuu hitaasti ja ammattiluokituksessakin mies-loppuiset sanat ovat edelleen yleisiä – jopa lisääntymään päin. Keskustelua on kuitenkin nyt viime aikoina käyty, muun muassa Aamulehden viitoittamana, hieman aiempaa enemmän. Tämä julkinen keskustelu on jo vaikuttanut joihinkin uusiin tehtävänimikkeisiin. Esimerkiksi Yleisradioon perustettavaksi ilmoitettu

yleisöasiamiehen tehtävä muuttui pian julkistuksensa jälkeen sukupuolineutraaliksi *vuorovaikutuspäälliköksi*.

Tasa-arvotiedon keskus työstää parhaillaan sukupuolitietoisien viestinnän ohjeita, ja ne julkaistaan osana THL:n Sukupuolten tasa-arvo -verkkosivuja. Keskuksen kehittämispäällikkö Reetta Siukola on antanut arvokkaita kommentteja myös tämän teoksen valmistelussa.

Suomeksi on helppo olla tasa-arvoinen. Kieliopillisia sukuja ei ole, ja persoonapronomini ”hän” viittaa sekä naiseen, mieheen että muunsukupuolisiin. Neutraaleja nimikkeitä muun muassa erilaisten työtä tekevien miesten ja emäntien korvaajiksi on olemassa. *Esimies* voi hyvin olla (*lähi*)johtaja, *palomies pelastaja*, *virkamies viranhaltija*, *asiamies edustaja* ja *aulaemäntä* esimerkiksi *aulapalveluvastaava*. Halventavaan seksistiseen kielenkäyttöön voidaan myös puuttua. Vaikeampaa sen sijaan on tunnistaa ja purkaa erilaisten sanojen sukupuolittuneita piilomerkityksiä tai luopua *jokamiehenoikeuksien* kaltaisista vakiintuneista maskuliini-ilmaisuista. Kielellisen seksismin purkaminen vaatii siis edelleen paljon pohtimista sekä konkreettisia tekoja. Tämä kirja on yksi niistä.

Suomen kielen sukupuolistuneet elementit ja käyttötavat tuskin olisivat tulleet tietoisuuteemme yhtä vahvasti ilman Mila Engelbergiä ja hänen väitöskirjaansa. Kiitämme Milaa tärkeästä tutkimuksesta ja osallistumisesta kielestä käytävään yhteiskunnalliseen keskusteluun. Pidämme erityisen ansiokkaana, että kirja tarjoaa epäkohtien osoittamisen lisäksi konkreettisia suosituksia kielenkäytön kehittämiseksi. Kirja ei myöskään olisi ehjä kokonaisuus ilman teemaan sopivaa ulkoasua, kuvitusta ja taittoa, joista kiitämme Oona Lomania.

Marraskuussa 2018

Hannele Varsa

Tasa-arvoasiain neuvottelukunnan pääsihteeri

1 JOHDANTO

Tämä teos käsittelee suomen kielen ja sen käytön sukupuolittuneisuutta ja seksismiä sekä niiden purkamisen periaatteita.¹ Seksismillä tarkoitetaan sukupuoleen perustuvaa ja sukupuolesta selittyvää syrjintää. Esimerkiksi Kielitoimiston sanakirjassa (KS)² esitetään seuraavanlaisia seksismiin liittyviä määritelmiä:

- **seksismi** katsantokanta, joka korostaa sukupuolten välisiä eroja ja niihin perustuvaa sukupuolten eriarvoisuutta.
- **seksisti** seksismin kannattaja.
- **seksistinen** seksismiin perustuva t. sitä ilmentävä. Seksistinen suhtautuminen naisiin. Seksistinen kielenkäyttö.

Seksistinen eli sukupuolisyryvä kielenkäyttö merkitsee muun muassa sukupuoleen perustuvaa alentamista, stereotypisointia ja näkymättömäksi tekemistä, joka asettaa sukupuolet eriarvoiseen asemaan ja joka toteutetaan enemmän ja vähemmän vakiintunein kielellisin keinoin.³ Kuten muunkinlainen seksismi,⁴ kielellinen sukupuolisyryntä voi olla räikeää tai piiloista ja sen tarkoituksellisuus voi vaihdella. Kielellinen seksismi kohdistuu ensisijaisesti naisiin ja naissukupuoleen. Usein seksismi nivoutuu heteroseksismiin tai heteronormatiivisuuteen eli sellaiseen oletukseen, että heteroseksuaalisuus on ainoa (luonnollinen) ihmisten seksuaalisuuden muoto ja/tai sukupuoli jakautuu vain nais- ja miessukupuoleen.⁵

Eri kielten seksistisiä piirteitä on tutkittu systemaattisesti noin 40 vuoden ajan. Kielille on havaittu olevan yhteistä niiden välittämän ihmiskuvan mieskeskeisyys. Kielelliseen mieskeskeisyyteen sisältyy, että mies- ja maskuliinikategoria kuvataan toistuvasti ylempiarvoisena ja arvovaltaisempana kuin nais- ja feminiinikategoria, jota pidetään toissijaisena ja alempiarvoisena.⁶ Miessukupuoli myös tyypillisesti kuvataan ihmisen normina ja prototyyppinä, naissukupuoli puolestaan ihmisen normin sukupuolittuneena poikkeamana, ”toisena”.⁷ Tämä näkyy erityisesti siinä, että maskuliinisia ilmaisuja pidetään yleensä oletusarvona ihmisiin kohdistuvissa viittauksissa: maskuliinimuotoja käytetään usein yleistävästi,

ikään kuin ne viittaisivat kaikkiin ihmisiin, mutta feminiini-ilmaisuja ei yleensä käytetä niin.⁸ Heteronormatiivisuudesta seuraa, että kielellinen mieskeskeisyys on usein heteromieskeskeisyyttä. Kielten keinot mieskeskeisyyden ja muun seksismin ilmaisemiseen vaihtelevat muun muassa kielen rakenteen ja sen mukaan, onko kielessä kieliopillinen suku vai ei.⁹

Seksismi ei ole keskivertoisesta ajattelutavasta poikkeava, marginaalinen näkemys. Ihmiset syntyvät ja sosiaalistuvat kulttuuriin, jossa sukupuolia pidetään eriarvoisina ja miehet toistuvasti hahmotetaan ja esitetään enemmän ihmisen kaltaisiksi kuin naiset tai ihmiset, joiden sukupuoli-identiteetti tai muut sukupuolen ulottuvuudet eivät edusta nais- tai miessukupuolta. Kukaan ei ole täysin vapaa seksistisestä ajattelusta ja käyttäytymisestä, ei myöskään seksistisestä kielenkäytöstä.

Koska kielenkäyttö paitsi heijastaa myös uusintaa psykologisesti ja sosiaalisesti sukupuolten hierarkiaa, on tasa-arvon tavoittelussa huomioitava myös kielellisesti tuotettu todellisuus. Uuden naisliikkeen, tasa-arvopolitiikan ja naistutkimuksen myötä kielellisesti toteutuvaa seksismiä onkin ryhdytty tietoisesti purkamaan. Ulkomailla seksistisen kielen reformi lähti liikkeelle 1970-luvun alussa.¹⁰ Reformin keskeinen osa ovat valtiollisten viranomaisten ja muiden organisaatioiden antamat julkilausumat, jotka ovat olleet kahdenlaisia. Ensinnäkin on julkaistu periaatteellisia suosituksia seksistisen kielenkäytön välttämiseksi ja tasapuolisemman kielen suosimiseksi esimerkiksi tiedotusvälineissä. Tunnetuimpia näistä on Euroopan neuvoston vuonna 1990 julkaisema Recommendation No R (90) 4 on the Elimination of Sexism from Language (liite 1). Periaatteellisten kannanottojen lisäksi on julkaistu runsaasti konkreettisia, yksityiskohtaisia ohjeistuksia (engl. guidelines) siihen, miten kieltä voi käyttää vähemmän syrjivällä tavalla. Muun muassa YK:n kasvatustieteiden ja kulttuurijärjestö Unesco on julkaissut ohjeita englannin, ranskan ja saksan käyttäjille.¹¹ Myös esimerkiksi ruotsin kielen osalta on laadittu vastaavaa opastusta.¹² Lisäksi Euroopan parlamentti on julkaissut suosituksia,¹³ joita on kuitenkin aiheellisesti kritisoitu asiantuntemuksen puutteesta.¹⁴ Myöskään suomen kieltä koskeva Euroopan parlamentin opas¹⁵ ei riittävästi perustu tutkimustietoon. Euroopan unioni on vuonna 2018 julkaissut osallistavan viestinnän oppaan, jossa käsitellään muun muassa sukupuolineutraalia kielenkäyttöä.¹⁶

Suomen kielessä seksistisen kielen reformi tulee kansainvälisesti vertaillen jälkijunassa. Jotkin suomen sukupuolittuneisuuden

piirteet kuten yleistävästi käytetyt, *mies*-loppuiset tehtävänimikkeet (esimerkiksi *virkamies*) ovat tosin herättäneet kommentointia esimerkiksi tiedotusvälineissä sekä valtionhallinnossa, muun muassa eduskunnassa.¹⁷ Merkittävämpi liikahdus suomen kielen seksismiä koskevassa kielisuunnittelussa tapahtui vuonna 2007, kun Mila Engelberg ja Kaisa Karppinen tekivät suomen kielen lautakunnalle¹⁸ aloitteen,¹⁹ jossa lautakuntaa pyydettiin ottamaan kantaa suomen kielen seksistisiin ilmauksiin ja piirteisiin sekä tuomaan esille niiden sukupuolineutraaleja vaihtoehtoja.²⁰ Julkistamassaan kannanotossa lautakunta suosittelee sukupuolineutraalin kielenkäytön edistämistä (liite 2). Suositus luo osaltaan perustaa syrjinnän vastaiselle reformille suomen kielessä.

Seksistisen kielenkäytön tietoiset muuttamispyrkimykset ovat myös saaneet tulosta aikaan eri kielissä.²¹ Esimerkiksi maskuliinisten ilmaisujen yleistävä käyttö on menettänyt uskottavuuttaan. Suomessa on jonkin verran puututtu sukupuoleen viittaaviin ammattinimikkeisiin esimerkiksi työpaikkojen tasa-arvotyön yhteydessä.

Seksistisen kielen muuttamisessa liikutaan syvillä vesillä, joten muuttamishankkeet herättävät myös vastustusta. Muuttamista vastustavien ihmisten puheenvuoroissa esiintyy usein väärinkäsityksiä, niin tahattomia kuin tahallisia. Helposti menevät sekaisin kielellinen seksismi ja kielellinen sukupuoli: seksistisen kielen kritiikin tulkitaan tarkoittavan sitä, että sukupuoleen ei saisi viitata lainkaan.²² Seksismi ja sukupuoli eivät kuitenkaan ole synonyymeja. Seksistisen kielenkäytön reformin kohteena ei ole ollut kielellisesti ilmaistu sukupuoli sinänsä, vaan kielen käyttö sukupuolten eriarvoistamisen välineenä.²³ Ihmisten sukupuoleen viittaaminen ei välttämättä sinänsä ole seksististä ja joissakin yhteyksissä juuri sukupuolesta vaikeneminen voi olla syrjivää (ks. luku 17). Olennaista on muun muassa se, viitataaneko ihmisten sukupuoleen yhdenvertaisella tavalla.²⁴

Teoksen tavoitteena on tehdä tunnetummaksi suomen kielen, erityisesti sanaston, sukupuolittuneita ja seksistisiä piirteitä samoin kuin niiden purkamisen periaatteita sekä antaa virikkeitä keskusteluun. Osin suomeen kohdistuneen sukupuolentutkimuksen vähäisyyden vuoksi on joitakin ilmiöitä, kuten ihmisen nimitysten piilevää sukupuolittuneisuutta ja sukupuoleen viittaavia tehtävänimikkeitä, käsitelty runsaammin, toisia kuten sukupuoliviittausten sanajärjestystä lyhyemmin. Mukana on paljon aitoja esimerkkejä sukupuolittuneesta kielenkäytöstä. Kirjassa tuodaan esiin

suomalaisten tutkimusten lisäksi ulkomaisia julkaisuja. Teos sisältää myös harjoitustehtäviä ja kysymyksiä mietittäviksi. Paikoitellen on tuotu esiin konkreettisia suosituksia, ohjeita ja esimerkkejä tasa-arvoisempaan ilmaisutapaan. Tarkoituksena ei kuitenkaan ole esittää ilmaisia ja käytäntöjä vain kopioitaviksi. Suomen kielen käyttäjien tulisi harjaantua havainnoimaan eriarvoistavia piirteitä omassa ja muiden kielenkäytössä sekä motivoitua pohdiskelemaan ja tekemään muutoksia.

2 KIELTEN SUKU(PUOLI), SEKSISMI JA SUOMEN KIELI

Kielten ja sukupuolen tutkimuksessa viitataan 'sukuun' ja 'sukupuoleen' useissa eri merkityksissä. Jonkin verran alalla esiintyy myös terminologista vaihtelua. *Kieliopillinen suku* (genus) on nominien (substantiivien, pronomien, adjektiivien ja numerallien eli lukusanojen) luokitteluperuste, joka jaottelee ne feminiineihin, maskuliineihin ja joskus lisäksi neutreihin. Kieliopillisella suvulla on viitattu myös tätä laajempiin luokittelujärjestelmiin.²⁵ Kieliopillinen suku on muun muassa indoeurooppalaisissa kielissä, joihin useimmat Euroopassa puhutut kielet kuuluvat. Esimerkiksi englannin kielessä ei ole enää kieliopillista sukua, mutta *luonnollinen suku* (engl. natural gender) on kyllä: yksikön kolmannessa persoonassa hän-pronominia edustavat feminiininen *she* ja maskuliininen *he*. Sanalla kuvataan olevan *leksikaalinen suku/sukupuoli* (engl. lexical gender), kun sanassa on merkityspiirre [feminiininen] tai [maskuliininen]. Sukupuoli on silloin osa sanan ydinmerkitystä ja sen kuvaamista. Suomen kielessä tällaisia ovat ensinnäkin *nainen* ja *mies* samoin kuin *tyttö*, *tytär* ja *poika*.²⁶ Naisen ja miehen (sekä naaras- ja uroseläinten) nimityksiä lienee jokaisessa kielessä. Nais- ja miessanoja on tyypillisesti sukulaissanastossa, suomessa siis esimerkiksi *äiti*, *isä*, *täti*, *lanko*. Lisäksi on aatelinimikkeitä kuten *kuningatar* ja *kuningas*, *kreivitär* ja *kreivi*. Muita tapauksia suomen kielessä ovat esimerkiksi *nunna* ja *munkki*, *abbedissa* ja *apotti*, *piika* ja *renki* sekä *laulajatar*.

- **Kieliopillinen suku** (genus) jaottelee sanoja feminiineihin, maskuliineihin ja joskus lisäksi neutreihin. Se on käytössä useimmissa Euroopassa puhutuissa kielissä.
- **Luonnollinen suku** (engl. natural gender) tarkoittaa eri pronomineja nais- ja miessukupuoleen viitattaessa: esimerkiksi englannin *she/he*.
- **Leksikaalinen suku/sukupuoli** (engl. lexical gender) tarkoittaa sanan sanakirjan mukaista, sukupuoleen viittaavaa ydinmerkitystä, kuten esimerkiksi sanoissa *nainen*, *mies*, *tytär* ja *poika*.

Kielissä, joissa on kieliopillinen suku, leksikaalinen ja kieliopillinen suku käyvät usein käsikkäin: naisen nimitykset ovat tyypillisesti feminiinisukuisia ja miehen nimitykset maskuliinisukuisia, esimerkiksi saksan kielen *die Schwester* 'sisko' ja *der Bruder* 'veli'. Poikkeuksiakin on, esimerkiksi *das Mädchen* 'tyttö' on kieliopilliselta suvultaan neutri, vaikka onkin sukupuoleltaan naispuolinen.

Ihmisen nimityksiin ja niiden merkitykseen liittyy olennaisesti myös sosiaalinen sukupuoli (engl. social gender)²⁷ eli piilosukupuoli (engl. covert gender). Se ilmenee ihmisen nimityksissä, jotka ovat sekä muodoltaan että periaatteessa myös merkitykseltään sukupuolineutraaleja, mutta jotka silti tuntuvat viittaavan joko naiseen tai mieheen. Sukupuoli liittyy näihin sanoihin siis sivumerkityksenä eli konnotaationa. Esimerkiksi *sairaanhoitaja* ja *prostituoitu* eivät niinkään kuulosta sukupuolineutraaleilta, vaan niistä tulee yleensä mieleen nainen; ne ovat siis piilofeminiinisiä. Esimerkiksi *seppä* ja *vanki* puolestaan kuulostavat helposti miehiltä ja ne ovat piilomaskuliinisia. Kyse ei siis kuitenkaan ole leksikaalisesta sukupuolesta. *Sairaanhoitaja* ei ole määritelmällisesti nainen, ja *seppä* voi puolestaan olla muutakin kuin mies. Samoin kuin leksikaalisen sukupuolen omaavia ihmisen nimityksiä, myös tällaisia piilosukupuolisia nimityksiä löytyy oletettavasti kaikista kielistä. Piilosukupuoliset nimitykset lienevät jokaisessa kielessä laajempi joukko kuin varsinaiset naisen ja miehen nimitykset. Ihmisen nimitysten piilosukupuolisuuteen palataan luvussa 3.

Todettakoon vielä, että kun kielitieteellisessä sukupuolen tutkimuksessa ja tässä viitataan "naisen" ja "miehen" nimityksiin tai (piiloisesti) "feminiinisiin" ja "maskuliinisiin" ihmisviittauksiin, tarkoituksena on kuvata osaa sukupuolen kielellisestä edustumisesta. Kielten ihmiskuva ja sen sukupuolisuus perustuu paljolti kaksijakoisen sukupuolen periaatteeseen. Pyrkimyksenä ei ole kuvata saati normittaa ihmisten sukupuolen ilmenemistä kaksijakoiseksi.²⁸

Kielen suku yhteydessä asenteisiin

Joissakin tutkimuksissa on kiinnostavasti selvitetty sitä, miten kieliopillisen ja/tai luonnollisen suvun läsnä- tai poissaolo mahdollisesti korreloi kielenkäyttäjien ajattelun sukupuolittuneisuuden kanssa.²⁹ Eräässä tutkimuksessa³⁰ lukiolaisille annettiin tehtäväksi lukea joko englannin-, ranskan- tai espanjankielinen versio

kaunokirjallisesta tekstikatkelmasta. Toisin kuin englannissa, ranskassa ja espanjassa on kieliopillinen suku; kaikissa kolmessa kielessä on luonnollinen suku. Lisäksi osallistujat vastasivat samalla kielellä kirjalliseen kyselyyn, jossa mitattiin muun muassa heidän asenteidensa seksistisyyttä. Englanniksi lukeneet ja vastanneet henkilöt ilmaisivat vähemmän seksistisyyttä kuin ranskaksi tai espanjaksi tehtävän suorittaneet vastaajat. Kieliopillinen suku oli siis yhteydessä asenteiden vahvempaan seksistisyyteen.

Myös luonnollisella suvulla voi olla vaikutusta ajatteluun ja sen sukupuolittuneisuuteen. Tämä ilmeni esimerkiksi kokeellisissa tutkimuksissa, joiden osallistujien äidinkieli oli englanti tai kiina.³¹ Kiinan kielessä ei ole kieliopillista eikä luonnollista sukua.³² Kyseisissä tutkimuksissa kävi ilmi, että englantia puhuvat kykenivät tunnistamaan kuulemissaan kertomuksissa ja lukemissaan lauseissa esiintyneiden henkilöiden sukupuolen useammin ja nopeammin kuin kiinankieliset vastaajat. Englannin kielen luonnollinen suku näytti siis tekevän sen puhujat kiinankielisiä sensitiivisemmiksi ihmisten sukupuolelle. Lisäksi englanninkielisillä ihmisillä on ilmennyt enemmän mieskeskeistä ajattelua kuin Brasiliassa puhuttavan, genuksettoman karitiānan kielen puhujilla.³³

Kieliopillinen ja luonnollinen suku voivat olla myös jossain yhteydessä sukupuolten yhteiskunnalliseen asemaan. Eräässä selvityksessä³⁴ vertailtiin sukupuolten tasaveroisuuden toteutumista maissa, joiden kielissä on kieliopillinen ja/tai luonnollinen suku tai ei kumpaakaan. Tutkimuksessa oli mukana 111 valtiota, myös Suomi. Selvityksen mukaan tasa-arvo on edennyt pisimmälle valtioissa, joissa puhuttavassa kielessä on luonnollinen suku, kuten englannissa. Valtiot, joiden kielessä on kieliopillinen suku, eivät merkitsevästi eronneet valtioista, joissa puhutaan genuksetonta kieltä.³⁵ Kyseisen tutkimuksen tekijät uskovat tasa-arvoerojen selittyvän varsinkin siitä, että kielissä, joissa on luonnollinen suku, voidaan muodostaa seksistisille ilmaisuille vaihtoehtoja, joissa viitataan samanaikaisesti nais- ja miessukupuoleen (esim. *she/he*, *he/she*), ja siten lisätä naisten kielellistä näkyvyyttä verrattain helposti. Genuksettomissa kielissä nais- ja miessukupuolen eksplikoimiseen ei ole samanlaisia mahdollisuuksia, ja kielissä, joissa on kieliopillinen suku, on rinnakkain nais- ja miessukupuoleen viittaavien ilmaisujen muodostaminen suhteellisen työläs tehtävä. Tutkimus ei kerro, ovatko erot kielten rakenteessa suoranaisesti (osa)syy eroihin maiden tasa-arvotilanteessa, tai millaisten prosessien kautta eroja kehittyi maiden välille.

Onko suomi sukupuolineutraali kieli?

Yleisen oletuksen mukaan suomen kieli on suhteellisen sukupuolineutraali, koska siinä ei ole kieliopillista eikä luonnollista sukua: substantiiveja ei siis jaotella feminiini- ja maskuliinisukuisiin ja sukupuoliin viitataan samoilla pronomineilla. Edes yksikön kolmannessa persoonassa ei ole erikseen feminiini- ja maskuliinipronominia, vain suvuton *hän*. Suomen kieli ei tosin ole suvuttomuudessaan poikkeuksellinen tai eksoottinen maailman kielten joukossa. Genuksettomia ovat muutkin uralilaiset kielet kuten viro ja unkari; lisää löytyy esimerkiksi sinolaisista, altailaisista ja bantukielistä. Lisäksi eräässä noin 400 kieltä kattavassa selvityksessä enemmistö (67 %) kielistä osoittautui sellaisiksi, joiden persoonapronomineilla ei ole genusta.³⁶ Kieliopillisen ja luonnollisen suvun puuttumisesta huolimatta sukupuolen kategoria samoin kuin sukupuolten eriarvoisuus ilmenevät monin tavoin myös suomen kielessä. Olisikin jonkinasteinen sensaatio, jos suomi olisi ihmisen nimitysten osalta sukupuolineutraali tai ei-seksistinen kieli. Ihmisten sukupuolen ilmaisemiseen lienee tarve kaikissa kulttuureissa, ja näkyyhän muiden kulttuuristen arvotusten ohella myös sukupuolten eriarvoisuus kielessä ja sen käytössä.

Kielten sukupuolittuneisuuden tutkimus on kohdistunut varsinkin englannin kieleen ja saksan tapaisiin kieliin, joissa on kieliopillinen suku. Genuksettomat kielet ovat olleet ja ovat yhä alan tutkimuksessa vähemmän huomion kohteena.³⁷ Suomenkin kielestä tarvitaan vielä paljon lisätutkimuksia.

**Utuussarjan kaunotar rajusta
roolihaamostaan:**

**Hänessä on
munaa**

SMP:n ex-puheenjohtaja

**Aittoniemestä: "Joka
suhteessa mies paikallaan"**

Teatteriarvostelut | Teatteriarvostelut

Tänä syksynä nauretaan kuusikymppisten

naiskoomikoiden esityksille – Ulla Tapaninen on todellinen tähti

Helsingissä nähdään nyt kaksi näytelmää, joissa pääosassa on kuusikymppinen naispuolinen stand-up-koomikko

Kuva 1

3 SUKUPUOLINEUTRAALIEN IHMISVIITTAUSTEN PIILOSUKUPUOLI

Tässä luvussa käsitellään erityisesti sellaisia sukupuolineutraaleja ihmisviittauksia, joilla ei ole tiettyyn sukupuoleen painottuneita tarkoitejoukkoja, esimerkiksi *hän*-pronomini, *ihminen* ja *suomalainen*. Kuinka sukupuolineutraaleiksi suomalaiset kielenkäyttäjät hahmottavat ne? Seuraavassa tuodaan esiin havaintoja ilmaisujen käytöstä, niiden kuvauksia sanakirjoissa sekä ilmausten tulkintavoista saatua tutkimustietoa.

3.1 *Hän*-pronomini ja sukupuoliero

Hän-pronominia pidetään yhtenä merkittävänä osoituksena suomen kielen sukupuolineutraaliudesta. Sukupuolettomuus ei kuitenkaan ole tyydyttänyt kaikkia kielenkäyttäjiä. Toisinaan on esitetty, että yksikön kolmanteen persoonaan kehiteltäisiin sukupuoliero. *Hän*-pronominin ja sukupuolen tarkastelussa kannattaa kiinnittää huomio myös siihen, miten *hän*-pronominin merkitystä ja käyttöä kuvataan sanakirjoissa. Lisävalaistusta *hän*-pronominin ja sukupuolen suhteeseen saadaan, kun lähdetään empiirisesti tutkimaan, missä määrin suomalaiset tulkitsevat pronominin viittaavan naiseen tai mieheen.

3.1.1 Keskustelua *hän*-pronominista

Hän-pronominin sukupuolineutraalius on häirinnyt joitakin kielenkäyttäjiä.³⁸ Tästä kumpuavat lausunnot ja niiden saamat kommentit ovat hyvinkin siteeraamisen arvoisia.

Noin sata vuotta sitten *hän*-pronominin suvuttomuuteen puuttui suomen ja ruotsin kielen lehtori, toimittaja Ernst Lampén kirjassaan Kielipakinoita.³⁹ Luvussa ”Hän – hen” Lampén kertoo, miten tuntematon mieshenkilö oli ottanut häneen yhteyttä ja vaatinut suomen kieleen hankittavaksi *hän*-sanan rinnalle nais-sukupuolta ilmaisevan pronominin ”hen”. Lampén itsekin suhtautui myönteisesti siellä täällä toteutettavaan kielelliseen sukupuolierotteluun. Lampénin mielestä olisi ”suureksi eduksi kielellemme”,⁴⁰ jos

miehille ja naisille olisi eri nimitykset. Esimerkkejä tällaisista olivat hänen mukaansa *laulaja – laulajatar; näyttelijä – näyttelijätär* ja *venäläinen – venakko*. Tosiasiassa *laulaja, näyttelijä* ja *venäläinen* eivät ole miehen nimityksiä (samaan tapaan kuin esimerkiksi *isä*).

Esitettyään ensin kauhistuneisuutta hen-sanan käyttöön otosta – ”Hirvittävä ehdotus!”⁴¹ – Lampén ryhtyi luontevasti kuvailemaan sanan hyviä puolia. Monissa muissa kielissä tilanne on Lampénin mukaan parempi, koska niissä voi pronomineilla erotella naisen ja miehen. Se, joka on kääntänyt vieraasta kielestä suomeksi, on ”kokenut tuskaa”,⁴² kun eteen on tullut suvullisia pronomineja. Esimerkiksi lauseen ”han kysste henne” suomennos ”hän suuteli häntä” ei selvennä osallistujien sukupuolta, joten on sanottava esimerkiksi ”mies suuteli naista”.⁴³ ”Miten paljon mukavampaa olisikaan sanoa: hän suuteli hentä”, Lampén kirjoitti.⁴⁴

Lampénin mielestä hen-pronominin on myös ”niin kovin vieno ja siro sana, aivan niinkuin naisen tulisikin aina olla.”⁴⁵ Asioita pohdittuaan Lampén yhtyi tuntemattoman miehen esitykseen: ”Luokaamme hen sana merkitsemään naista, ja jälkeentulevat polvet meitä polvillaan kiittävät.”⁴⁶ Hen-pronominia käyttämällä kirjoittaminen olisi mukavaa, ”kirjailijattaret ja kirjailijat” innostuisivat tekemään uusia romaaneja ja vieraiden kielten kääntäjät ”joutuisivat haltioihinsa”.⁴⁷

Kirjoituksensa loppupuolella Lampén otti vielä esiin erään pikkuseikan: ”Mitä naiset sanovat tästä uudesta pronominiesta? Heitähän se lähinnä koskee. Ruvetkaa sitä ensin käyttämään pilan päiten. Siitä se vähitellen muuttuu todeksi.”⁴⁸ Viimeistään tässä vaiheessa artikkelia eksplikoitui, keitä olivat ”me”, joiden kielelle sukupuolierottelu olisi suureksi eduksi, ja keitä olivat ”te”, joille Lampén kirjoitti – Lampén kirjoitti miesten kesken. Hän ei missään kohtaa perustellut, miksi vain naissukupuolelle pitäisi kehittää erillinen pronomini ja millä tavalla sukupuolineutraalin *hän*-pronominin ja jonkin ”feminiinisen” pronominin kautta voisi tuottaa halutun kahtiajaon nais- ja miessukupuoleen. Lampénilla ei liioin näyttänyt olevan mitään sitä vastaan, että naisesta käytettäisiin englannin kielessä muun muassa ’kanaa’ merkitsevää sanaa *hen*.

Lampénin käsitykset eivät ole mennyttä maailmaa. 1990-luvulla kirjailija Tauno Yliruusi kirjoitti aiheesta Helsingin Sanomiin kolumnin otsikolla ”Hen”.⁴⁹ Yliruusin mukaan ”Hän on maskuliininen pronomini; se alkaakin samoilla kirjaimilla kuin härkä. Miesmäisestä luonteestaan huolimatta se tarkoittaa myös naista koska suomen kielestä puuttuu vastaava feminiininen sana.”

Samalla Yliruusi vastusti se-pronominin yleistymistä *hän*-pronominin kustannuksella ja jatkoi: ”Kielitoimisto kauhistukoon, mutta jos haluamme pelastaa hänet ja kielemme ja kirjallisuutemme tulevaisuuden, meidän on hyväksyttävä maskuliinisen hänen rinnalle feminiininen persoonapronomini. Se voisi olla esimerkiksi *hen*.” Yliruusi kertoi jo käyttäneensä *hen*-pronominia yhdessä romaanissaan sekä muissa yhteyksissä ja aikovansa käyttää jatkossakin.

Yliruusin kirjoitus herätti HS:n kulttuurisivuilla pienen värikkään keskustelun, taas miesten välille. Silloinen Ydin-lehden päätoimittaja Saska Saarikoski⁵⁰ arvosteli HS:n kulttuurisivujen miespainotteisuutta ja sitä, että ”keski-ikäiset miehet yleensä arvostelevat keski-ikäisten miesten kirjoja”. Lisäksi hän kommentoi Yliruusin esitystä: ”Tarttumatta siihen Yliruusille ilmeisen tiedostamattomaan yksityiskohtaan että *hen* tarkoittaa englanniksi *kana* ei voi kuin ihmetellä, millä logiikalla Yliruusi varaa tähän asti neutraalin *hän*-sanon miehille ja keksii naisille jonkin johdannaisen. Ovatko miehet niin itsestään selvästi ensimmäinen sukupuoli, ettei asiaa tarvitse edes problematisoida?”

Saarikoski olikin sillä erää ilmeisesti ainoa keskustelija, joka kyseenalaisti miesten ensisijaisuuden. Seuraavana päivänä julkaisiin kotimaisen kirjallisuuden professori Kai Laitisen⁵¹ kommentti, jossa hän asennoitui myönteisesti naisten erilliseen merkitsemiseen. Laitisen mielestä feminiinisen *tar*-päätteen katoaminen on ”kielen köyhtymistä”. Lisäksi ”nais- ja miespuolisen henkilön erottaminen toisistaan on todella vaikeaa sellaisissa teoksissa, joissa operoidaan vain kolmannen persoonan pronomiinilla”. Jos Laitisen kuvaus on oikea, voi vain ihmetellä, miten suomalaiset kykenevätkin ahmimaan käänös- ja muuta kirjallisuutta vuosikymmenestä toiseen näin vaikeissa olosuhteissa. Hän kertoi myös anekdootin siitä, miten kirjakustantamo Tammen entinen toimitusjohtaja Jarl Hellemann oli harkinnut Alfred Hayesin *Rakastunut*-romaanin kohdalla ”*hän*-sanon kursivointia tai varustamista asteriskilla silloin kun se esiintyi *she*-pronominin vastineena”. Nais- ja miespuolisen henkilön voisi yhtä hyvin erottaa toisistaan romaanissa siten, että kursivoidaan maskuliiniseen *he*-pronominiin viittaavat *hän*-sanat. Tätä vaihtoehtoa Laitinen ei kuitenkaan mainitse.

Tällä välin kriitikko Vesa Karonen⁵² oli tuohtunut Saska Saarikoskelle miesnäkökulman arvostelemisesta. Karonen omistaa kirjoituksensa erilaisten pronominväännösten ehdottelemaan Saarikoskelle. Karosen mukaan ”naisnäkökulmaa käyttävä arvostelija” voisi viitata keski-ikäiseen mieskirjailijaan pronomiinilla

”hön” ja mieskirjailijoihin ja -kriitikoihin monikkomuodolla ”hö”. Niiden lisäksi ”ei vielä keski-ikäisistä miespuolisista Ydin-lehden päätoimittajista” voisi käyttää pronominia ”hon” – esimerkiksi ”Hon vääristelee arvosteluani Joenpolven novellikokoelmasta” – tai vielä paremmin muotoa ”hyn”.

Saman päivän HS:ssa myös lehden kielikolumnisti Erkki Lyytikäinen esitti mielipiteensä Yliruusin kirjoituksesta. Lyytikäisen käsityksen mukaan Yliruusi oli ehdottanut, että ”suomikin ottaisi käyttöön kieliopillisen suvun. Nimittäin persoonapronominien suvullisuus – jota Yliruusi varsinaisesti ehdottaa – on tietysti vain pieni osa yleistä sukusysteemiä”. Lyytikäinen ei näytä huomanneen, että Yliruusi ei ollut ehdottanut persoonapronominien suvullisuutta, vaan erityisen naispronominin käyttöönottoa. Kun naissukupuoli on ilmaistu, on sukupuoli ilmaistu. ”Ehdotus on hauska ja virkistävä”, Lyytikäinen sanoi.

Vastaavia esityksiä erillisestä feminiinipronominista on tehty vielä 2000-luvullakin. Helsingin Sanomien Nyt-liitteessä⁵³ runoilija Leevi Lehto kertoi James Joycen Odysseus-romaanin tekeillä olevasta suomennoksestaan. Siinä Lehto oli viitannut miehiin pronominilla ”hän” ja naisiin pronominilla ”hen”. Perusteluksi hän esitti, että romaanissa on ”tajunnanvirtajaksoja, joissa kontekstista ei selviä, kenestä puhutaan, mutta joissa on silti valtavasti merkitystä, onko kyseessä he vai she”. Toimittajan kysyessä Lehto myönsi, että toisinkin päin voisi tehdä. ”Ehkä mies voisikin olla han”, mutta toisaalta han-sanaa on Lehdon mukaan liian vaikea taivuttaa. Myöhemmin, vuonna 2012 Gaudeamus-kustantamo julkaisi Leevi Lehdon Odysseus-suomennoksen, jossa hän käyttää ”pronominia” hen.

Vuonna 2007 HS:n mielipideosastolla Matti Dahlbacka⁵⁴ puolestaan kyseli: ”Eikö löydy ketään neropattia, kielitieteilijää, joka voisi keksiä tai luoda uuden sanan, jolla voitaisiin heti kerralla erottaa mies ja nainen tarvitsematta katsoa asiayhteydestä, kumpaa sukupuolta tässä tarkoitetaan.” Dahlbackan mukaan moni asia kuten kääntäminen helpottuisi, ”jos olisi valmis sana ilmaise-massa sukupuolen”. Epäselväksi jää taas, miten yhdellä ”sanalla” voisi tehdä puhujan tarkoittaman sukupuolieron. Seuraavana päivänä Pertti Kaukiainen⁵⁵ piti vastauksessaan itsestään selvänä, että haussa on feminiininen pronomini. Hän kertoi, että kirjailija Veikko Huovinen on jo ”vastannut Matti Dahlbackan toiveeseen feminiinin kolmannen persoonamuodon löytämisestä”. Huovinen on kuulemma ehdottanut feminiinipronominia ”hiän”.

Pronominikysymys herätti HS:n mielipidesivulla ja keskusteluforumilla keskustelua noin 40 kommentin verran. Mielipiteensä sanoivat nyt muutkin kuin miehet. Feminiinisen pronominin tai ylipäättään sukupuolierottelun luominen pronomineihin ei erityisemmin saanut kannatusta. Idean vastustajat katsoivat, että sukupuolierottelu on tarpeetonta, sukupuolineutraalit pronominit ovat osoitus tasaveroisuudesta eikä suomessa tule jäljitellä vieraita kieliä.

Ehdotukset erillisen feminiinisen pronominin luomisesta yksikön kolmanteen persoonaan ovat huomionarvoisia useasta syystä. Ensinnäkin jotkut miespuhujat ovat halunneet luoda kaksijakoisen kielellisen sukupuolieron sinne, missä eroa ei ole. He vetoavat toisinaan siihen, että vieraiden kielten kääntämistä täytyy helpottaa. Argumentaatio kuitenkin osoittaa, että kyse on jostain muusta kuin kääntäjien auttamisesta. Kukaan edellä mainituista ajattelijoista ei esittänyt etsimänsä kahtiajaon luomiseksi feminiini- ja maskuliinipronominin kehittämistä *hän*-pronominin rinnalle.⁵⁶

3.1.2 *Hän* sanakirjoissa

Hän-pronominin hahmottaminen jollain tapaa maskuliiniseksi ja ei-feminiiniseksi ei näy vain yksittäisten puhujien puheenvuoroissa. *Hän* on myös määritelty useammin mieheen kuin naiseen viittavaksi suomen kielen sanakirjoissa.⁵⁷

Nyky-suomen sanakirjassa (NS)⁵⁸ *hän*-pronominin käytöstä annetaan 43 esimerkkiä, joissa pronomini viittaa ihmiseen. Näistä tapauksista 24 on sellaisia, joissa pronomini voi viitata sekä naiseen että mieheen, kuten lauseessa *Minun on kerrottava hänelle koko juttu. Hän tarkoittaa miestä 15 kertaa, esimerkiksi Mikko selitti laajasti kantaansa. Hetken perästä hän vielä jatkoi.* Naiseen *hän* viittaa vain neljässä esimerkissä. *Hän*-hakusanan kuvaus on samanlainen Kielitoimiston sanakirjassa⁵⁹ kuin Suomen kielen perussanakirjassa (PS).⁶⁰ Esimerkkiaineisto on uudemmissa nyky-suomen sanakirjoissa suppeampi kuin NS:ssä, mutta niissä on nähtävissä samansuuntainen sukupuolten epäsuhta. Myös hakusanojen *hänenkaltaisensa* ja *hänenlaisensa* kuvauksessa toistuu naisten marginaalisuus. Kaiken kaikkiaan kolmen suomen kielen sanakirjan toimittajat ovat esittäneet hakusanojen *hän* ja *hänenkaltaisensa/hänenlaisensa* esimerkkilauseissa ”hänet” noin neljä kertaa useammin mieheksi kuin naiseksi.

Hän-pronominin kuvaus on usein miespainotteinen myös vieraiden kielten sanakirjoissa. Kun kyseisessä kielessä on erikseen feminiini- ja maskuliinipronominit, määritellään maskuliinisukupuoli ja -suku toistuvasti *hän*-pronominin ensisijaisiksi vastineiksi. Näin on muun muassa Werner Söderströmin kustantamissa suursanakirjoissa. Seuraavassa poiminta suomi-ranska-sanakirjasta:⁶¹

hän *pron* il (elle); (*painollisina*:) lui (elle) ***häntä*** le (la); ***hänelle*** lui ***hänen*** a son (sa, ses); s le sien (la sienne, les sien(ne)s) ***hän on täällä!*** le *tai* la voilà! (...)

Sukupuolten järjestys on näissä sanakirjoissa tavanomaisesti se, että ensin mainitaan maskuliinipronomini, esimerkiksi ranskan *il* tai englannin *he*, ja sen jälkeen vastaava feminiinimuoto, esimerkiksi *elle* tai *she* (vrt. sukupuolten järjestys, luku 9). Usein feminiinipronomini(t) on vielä laitettu sulkeiden sisään, kuten edellä ranskan kielessä. Suku on yleensä selitetty sillä tavoin epäsymmetrisesti, että maskuliinin sukua ei mainita lainkaan, mutta feminiinin kyllä, esimerkiksi "he (fem) she" (vrt. nais- ja miessukupuolen epäsymmetrisen merkitseminen, luku 4). Kuvaus muistuttaa sitä joidenkin puhujien esittämää ajatusta, että yksikön kolmannessa persoonassa voisi olla "sukupuolineutraali" pronomini *hän* ja "feminiininen" pronomini *hen*. Joissakin tapauksissa sekä maskuliini- että feminiinipronominin suku mainitaan, mutta maskuliinimuodot kuitenkin esitetään ensin. Lisäksi *hän*-pronominin käytöstä annettujen esimerkkien käännoksissä maskuliiniset ilmaisut ovat yleisempiä kuin feminiiniset, esimerkiksi "hän ja hänenlaisensa" *han o. hans gelika*⁶² ja "tämä talo on hänen" *dieses Haus gehört ihm*.⁶³

Maskuliinipronomineja saatetaan muutenkin suosia feminiinipronominien kustannuksella vieraiden kielten sanakirjoissa, muun muassa esimerkkilauseissa. Esimerkiksi suomi-ruotsi-sanakirjassa feminiinipronomini *hon* esiintyy 154 sanakirja-artikkelissa ja niissä 163 esimerkklauseessa. Maskuliinista *han*-pronominia käytetään sitä vastoin peräti 3542 artikkelissa ja 5086 esimerkissä.⁶⁴

3.1.3 Tutkimusta *hän*-pronominista ja sukupuolesta

Hän-pronominin tarkoitteen hahmottamisesta on mahdollista saada tietoa muun muassa kokeellisten tutkimusten avulla. Pronomiiniin liittyviä sukupuolittuneita tulkintoja on tutkittu muun

muassa suomen syntyperäisten puhujien kanssa, mitä tässä kuvailaan tiivistetysti.

Silloinkin kun *hän*-pronominin tarkoite on tuntematon, voi tarkoitteen sukupuolesta joskus tehdä päätelmiä ja oletuksia. Jos eteen tulisi irrallinen lause *Hän on synnyttänyt kaksi lasta*, tulkittaisiin pronominin kaiketi viittaavan naiseen; jos taas lause olisi *Hän on siittänyt kaksi lasta*, ymmärrettäisiin pronominin viittaavan mieheen. Tarkoite tajuttaisiin nais- tai miespuoliseksi samaan tapaan kuin *äiti* ja *isä* viittaavat määritelmällisesti naiseen ja mieheen. Jos pitäisi arvata tarkoitteen sukupuoli lauseissa *Hän käyttää hajuvettä* ja *Hän käyttää partavettä*, useimmille tulisi mieleen todennäköinen sukupuoli. Kyseessä olisi kuitenkin todennäköisyys ja eräänlainen sukupuolistereotypia, ei välttämättömyys tai määritelmä. Edellisissä lauseissa sukupuoli on samankaltaisesti mukana kuin piilosukupuolisissa ilmaisuissa *sairaanhoitaja* ja *sotilas*. Seuraavassa kolmen kokeellisen tutkimuksen sarjassa pronomini esitettiin kuitenkin osallistujille joko sellaisessa tekstikontekstissa, josta pronominin tarkoitteen sukupuolta ei voinut päätellä esimerkiksi ihmisen biologian tai sukupuolistereotyypioiden perusteella, tai sitten kokonaan ilman tekstikontekstia.⁶⁵

Yksi kolmesta kokeesta perustui piirtämistehtävään. Siihen osallistui 197 ala-asteen ja lukion oppilasta. Heidän tuli kuvittaa ihmispiirroksin tekstikatkelmia ”hänestä”, esimerkiksi virkkeet *Iltapäivällä hän pitää työpaikallaan taukoa ja hakee kahvia automaatista* ja *Hän katselee olohuoneessa televisiota yömyöhään, vaikka hänen täytyy nousta varhain seuraavana aamuna*. Kävi ilmi, että pikkutyöt piirsivät enimmäkseen naisia ja pikkupojat lähinnä miehiä. Tytöt eivät kuitenkaan suosineet omaa sukupuolta niin paljon kuin pojat. Tyttövastaajista 38 % piirsi yksinomaan naisia, mutta poikavastaajista jopa 82 % kuvasi pelkästään miehiä. Kaikista tyttöjen vastauksista 66 % ja kaikista poikien piirustuksista 96 % kuvasi oman sukupuolen edustajaa. Lukioissa puolestaan sekä tytöt että pojat kuvasivat ”hänet” merkitsevästi useammin mieheksi kuin naiseksi, mutta pojat vielä useammin kuin tytöt. Lukiolaistytöistä kolme ja lukiolaispojista 51 % piirsi vain miehiä. Pelkkiä naisia piirsi yksi tyttö eikä kukaan pojista.

Toisessa tehtävässä lukiolaisten (N=84) tuli kääntää englanniksi suomenkielisiä, toisistaan irrallisia lauseita. Lauseista kuusi oli tutkimuksen kohteena ja niissä viitattiin tiettyyn henkilöön pronomiinilla ”hän”, esimerkiksi *Hänen olisi paras unohtaa koko*

asia; Lapsena hän asui Ruotsissa; Hänellä oli tapana lukea kirjaa ennen nukkumaan menoa. Vastajille ei annettu valmiita *hän*-pronominin käännösvaihtoehtoja, vaan he saivat ratkaista lauseen käännöksen kuten halusivat. Keskeisimpiä tuloksia olivat, että sekä tytöt että pojat käänsivät *hän*-lauseet merkitsevästi useammin maskuliinisella pronomiinilla *he* kuin feminiinipronominilla *she* tai mies- ja naissukupuoleen viittaavilla ilmaisulla kuten *he or she*, *she or he* tai *s/he*. Pojat käänsivät *hän*-lauseet pronomiinilla *he* merkitsevästi useammin kuin tytöt. Tytöistä 36 % ja pojista 68 % käytti yksinomaan *he*-käännöstä. Pelkästään *she*-pronominia käytti viisi tyttöä, pojista ei kukaan.

Kolmannessa tutkimuksessa *hän*-pronomini esitettiin vastajille ilman tekstikontekstia. Tutkimukseen osallistui ala-asteen oppilaita ja lukiolaisia (N= 226). Heille annettiin tehtäväksi kirjoittaa lyhyt essee otsikosta "Hän".⁶⁶ Vastajien tuli kuvitella "hänet" ja sitten kuvata "häntä", kertomalla esimerkiksi "hänen" ulkonäöstään, luonteestaan, käyttäytymistään ja harrastuksiaan. Esseessä ei saanut kirjoittaa itsestään, toisesta samassa huoneessa olevasta tai muustakaan tuntemastaan. Pikkutyttöjen ja -poikien vastaukset olivat samankaltaisia kuin piirtämistehtävän lapsivastajien: tytöt kuvasivat "hänet" useammin nais- kuin miespuoliseksi, pojat puolestaan useammin mieheksi kuin naiseksi. Lukiolaistytöjen vastauksissa ei ollut merkitsevää eroa siinä, kuinka usein he kirjoittivat naisesta tai miehestä. Lukiolaispojat sen sijaan kuvailivat selvästi useammin miestä kuin naista.

Edellisistä kolmesta *hän*-tutkimuksesta siis ilmeni, että lukiolaistytöt tulkitsivat kahdessa ja lukiolaispojat kaikissa kokeissa *hän*-pronominin viittaavan merkitsevästi useammin mieheen kuin naiseen. Lukiolaispojat tulkitsivat "hänet" mieheksi useammin kuin lukiolaistytöt. Esseen kirjoittamiseen ja piirustustehtävään osallistuneet pikkutytöt ja -pojat tulkitsivat tarkoitteen useammin oman kuin toisen sukupuolen edustajaksi.

Hän-pronominin tulkitsemista ja sukupuolineutraaliutta on tutkittu myös käännöstehtävässä,⁶⁷ johon osallistui 18–75-vuotiaita suomen, tšekin, saksan ja (suomenruotsalaisia) ruotsin puhujia (N= 277). Vastajille esitettiin 20 suomenkielistä virkettä, joissa viitattiin tuntemattomaan henkilöön *hän*-pronominilla ja jotka oli poimittu suomenkielisistä romaaneista ja sanomalehdistä. Puolet lauseista oli sellaisia, että niiden voi stereotyyppisesti tulkita viittaavan joko naiseen, esimerkiksi *Hän käytti kosteusvoidetta, joka*

tuoksui kookokselta, tai mieheen, esimerkiksi *Onko hän Suomen älykkäin ja sivistynein valmentaja?* Loput lauseista oli valittu siten, että ne eivät vaikuttaisi sukupuoleen viittaavilta, esimerkiksi: *Hänestä oli jäänyt mukava muisto; Hän on jo nukahtanut kun puhelin soi; Hän yritti hakea Suomesta viisumia, muttei onnistunut.* Ei-suomenkielisten vastaajien tehtävänä oli kääntää lauseet omalle äidinkielelleen, suomenkielisten vastaajien tuli kääntää ne vieraalle kielelle (saksa, ruotsi, tšekki, englanti). Vastauksista ilmeni muun muassa, että osallistujat käänsivät ”hänet” merkitsevästi useammin mieheksi kuin naiseksi tai sukupuolineutraalilla/-symmetrisellä tavalla kuten *he/she*. Myös sukupuolineutraaleiksi luokitellut lauseet tuottivat enemmän mieheen kuin naiseen viittaavia käännöksiä. Tuloksissa ei näkynyt merkitsevää eroa kaikkien naisvastaajien vs. kaikkien miesvastaajien tekemien käännösten välillä.⁶⁸

Tuotakoon vielä esiin, että kielentutkijatkaan eivät aina muista *hän*-pronominin olevan sukupuoleton tai yhtäläisesti sukupuoliin viittaava. Eräässä tutkimuksessa⁶⁹ käytiin läpi 50 kielitieteellistä artikkelia ja selvitettiin, miten niiden kirjoittajat olivat kääntäneet suomenkieliset, ihmiseen viittaavat esimerkkilauseensa englanniksi tai saksaksi. Kaiken kaikkiaan käännöksiä oli 617 ja niistä 77 % oli sellaisia, joissa alkuperäinen suomenkielinen, sukupuolineutraali ihmisviittaus oli käännetty vain maskuliinimuodolla. Osassa suomenkielisiä lauseita oli viitattu ihmiseen *hän*-pronominilla ja usein ne oli käännetty pelkästään maskuliinisella pronomiinilla. Esimerkiksi erään artikkelin⁷⁰ yli 30 esimerkkilauseesta, jotka sisälsivät *hän*-pronominin, lähes jokainen oli käännetty englanniksi *he*-pronominilla. Esimerkkinä tutkimuksen aineistoon sisältyvistä käännöksistä seuraava:⁷¹

(1) Ehkä *hän* tulee tänään.

‘Maybe *he*’ll come today’ (Kalevi Tarvainen 1989: 141)

Kyseisessä kielitieteellisiä artikkeleita käsittelevässä tutkimuksessa arvioidaan, että sukupuolineutraalien ihmisviittausten kääntämistä voittopuolisesti maskuliiniseksi on ainakin osittain ohjannut yleinen käsitys miehestä ihmisen normina. Samanlainen maskuliininen kääntämistapa näkyy lisäksi esimerkissä (2):

(2) *Hän* on nyt matkalla kotiin.

He is on *his* way home now. (Auli Hakulinen 1998: 84)

Suomenkielisten hän-lauseiden käänöksissä olisi siis pitänyt tuoda esiin *hän*-pronominin feminiininen ja maskuliininen vastine.⁷²

Havainnot ja tutkimustulokset *hän*-pronominin tulkinnasta antavat viitteitä siitä, että pronominin prototyyppiseksi tarkoitteeksi hahmotetaan mies. *Hän*-pronomiiniin usein liittyvä piilomas-kuliinisuus kuuluu suomen kielen seksimin keskeisiin ilmiöihin. Se kannattaa pitää mielessä muidenkin kielellisen seksimin piirteiden yhteydessä.

3.2 Ihmisiä ja naisihmisiä: sukupuolineutraalit ihmisen nimitykset

Tässä luvussa käsitellään sitä, miten piilosukupuolisuus ilmenee *hän*-pronominin lisäksi muissa ihmisviittauksissa. Kuten aiemmin todettiin, monet periaatteessa sukupuolineutraalit ihmisen nimitykset, esimerkiksi tehtävänimikkeet, voivat olla sivumerkitykseltään piilofeminiinisiä kuten *sairaanhoitaja* tai piilomaskuliinisia kuten *sotilas*. Muun muassa kokeellisissa tutkimuksissa on tullut esiin myös sukupuolittuneisuutta, joka ei selity kielenulkoisesta maailmasta.

3.2.1 Havaintoja neutraalinimitysten sukupuolittuneisuudesta

Pieni kertomus ja sen jatko

Olipa kerran pieni perhe: kansainvälisesti tunnettu kirurgi, hänen sosiaalityöntekijänä toimiva puolisonsa ja heidän kahdeksanvuotias poikansa. Melko vauraalla perheellä oli huvila Suvisaaristossa Espoossa. Siellä he kävivät aina, kun vain aikaa siihen oli. Eräänä päivänä isä ja poika olivat matkalla huvilalle, kun he joutuivat liikenneonnettomuuteen. Isä kuoli, mutta poika vietiin henkivierissä sairaalaan. Sairaalassa leikkaava lääkäri sanoi: ”Tämähän on poikani”. Miten tämä on mahdollista, isähän on kuollut, vai kuinka? (Jan-Håkan Öberg, Acatiimi 5/2003)

Piilomaskuliinisuus ja -feminiinisyys selittävät, miksi monien on vaikea heti tai edes myöhemmin tajuta Acatiimi-lehden ”pienä kertomusta”.⁷³ Kirurgilla, sosiaalityöntekijällä ja lääkrillä usein

(tiedostamattomasti) oletetaan olevan tietty sukupuoli, eivätkä nämä ajatukset helposti jousta. Samantyyppisiä tehtäviä on käytetty Turun yliopiston valtio-opin laitoksella tehdyssä tutkimuksessa.⁷⁴ Siinä turkulaisille lukiolaisille annettiin luettavaksi yhteensä kolme tekstiä, joista yksi kuului näin:

Kaksi henkilöä osallistuu erään poliittisen puolueen vaalitulaisuuteen. He (isä ja poika) siirtyvät muiden tapaan auditoriosta kahvioon tilaisuuden väliajalla. Pian isä kuitenkin lähtee ulkoti-loihin tervehtimään vanhoja tuttujaan. Poika jää hetkeksi yksin kahvioon odottamaan isäänsä. Edustajamandaattiaan uusi-massa oleva, jo pitkään eduskunnassa ollut poliitikko tulee tällä välin pojan luokse ja huudahtaa ilahtuneena: ”Täällähän on minun poikani!”

Vastaajien, joita kyseisessä ryhmässä oli 51, tuli tekstin luettuaan vastata kirjallisesti kysymykseen: ”Kuka on tämä pojan luokse tullut henkilö, ts. mikä hän on sukulaissuhteeltaan poikaan?” Osallistujien vastaukset jakautuivat seuraavasti: ei osaa vastata 26 kpl, ”isä” 11, ”ei sukua” 5, ”isoisä” 4, ”äiti” 3, ”veli” 1, ”setä” 1. Puolet vastaajista ei siis osannut vastata mitään, ja toinenkin puoli näytti olevan melko hämillään. *Poliitikko*-sanaan liittyvä piilomaskuliinisuus hankaloitti huomattavasti sinänsä yksinkertaisen tehtävän ratkaisemista. Lisäksi kahdelle muulle, noin 50 vastaajan ryhmälle esitettiin kaksi muuta tekstiä, joissa oli noudatettu samantyyppistä formaattia kuin poliitikko-tehtävässä. Molemmista kerrottiin isästä ja pojasta, joiden lisäksi toisessa tekstissä esiintyi kolmantena henkilönä *ministeri* ja toisessa tekstissä ”pienen kertomuksen” tapaan *aivokirurgi*. Kun kysyttiin kolmannen henkilön sukulaisuus-suhdetta poikaan, vastausten jakauma oli molemmissa tehtävissä samantapainen kuin poliitikko-tehtävässä. Kuten kyseisessä tutkimuksessa todetaan, nimitysten sukupuolittuneisuus saa ajatuksen menemään helposti sekaisin.

Piilosukupuolisuus ilmenee muuallakin kuin henkilöviitteissä substantiiveissa. Esimerkiksi Kielitoimiston sanakirjan kuvaus muun muassa joidenkin adjektiivien merkityksestä ja käytöstä viittaa kyseisten sanojen jonkinasteiseen sukupuolittuneisuuteen. Esimerkkejä ovat *hemaiseva nainen*; *kaino neito*; *kaunis nainen*; *komea mies*; *nätti tyttö*; *salskea nuorimies*; *simpsakka*, jota kuvataan käytettävän tavallisesti naisesta; *sorea neito*; *topakka*

*naisihminen; uljas nuorukainen; viehkeä tyttö.*⁷⁵ Myös verbeihin voi liittyä sukupuolittuneisuutta, kuten vihjaavat esimerkit *Mies harppoi rinnettä alas; Nainen kimitti tuohtuneena; Vaimo nalkuttaa juomisesta.*⁷⁶

Ihmisen nimitysten piilosukupuoli on mahdollisesti kaikille kielille yhteinen piirre, kielellinen universaali.⁷⁷ Piilosukupuolisuutta tuottavat sukupuolen mukainen työnjako kuten ammattien tai muiden aktiviteettien jakautuminen sukupuolen mukaan samoin kuin erilaiset sukupuolistereotyytiat ja sukupuolten sosiaaliset olosuhteet, mukaan lukien sukupuolten eriarvoisuus, sekä kulttuurissamme vallitseva ihmiskuva.⁷⁸

Piilosukupuolisuus nousee usein esiin, kun nimityksen sukupuoli ei tunnu vastaavan viittauksen kohteena olevan ihmisen oletettua sukupuolta. Silloin puhujat voivat täsmentää tarkoitteen sukupuolta esimerkiksi sukupuoleen viittaavalla etumääritteellä,⁷⁹ kuten *nais(puolinen)* tai *mies(puolinen)*, esimerkiksi:

(3) Raskaana olevista *naissotilaista* yli puolet oli alkanut odottaa vauvaa vasta sotakomennuksen aikana. (Helsingin Sanomat 1.5.1991)

(4) Yritys joutuu maksamaan erottamalleen raskaana olleelle *naisyöntekijälle* yli 20 000 euron korvaukset. (Metro 21.3.2004)

Edellisissä viittaaminen ”sotilaisiin” ja ”työntekijään” olisi riittänyt. Kyseisiin nimityksiin kuitenkin liittyy niin vahva maskuliininen sivumerkitys – ilmeisesti myös ”työntekijään”, vaikka noin puolet palkansaajista on naisia – että kirjoittajat ovat tunteneet tarvetta *nais-*etuliitteen käyttöön.

Seuraavassa ”autoilija” on hahmottunut toimittajalle niin miestä tarkoittavaksi, että hän ei ole käyttänyt sitä naispuolisesta autoilijasta; sen sijaan hän on toistanut *naisautoilija*-nimitystä:

(5) Loppukesän kuumuudessa sattunut *naisautoilijan* pahoinpitely sai helmikuun tuiskussa viileän päätöksen. (...) Helsingin ruuhkassa *naisautoilijaa* lyönyt taksikuski tuomittiin sakkorangaistukseen. (...) Pahoinpitelytuomioon liitettiin samaan aikaan käräjäoikeudessa käsitelty liikenteen vaarantaminen, johon taksi syyllistyi kuukauden kuluttua *naisautoilijan* mukiloinnista. (...) (Iltalehti 13.2.1997, tutkimuksessa Karppinen 2001: 57)

Kirjoittajalle naisautoilijat ja autoilijat (toisin sanoen lähinnä miesautoilijat) ovat hyvinkin voineet hahmottua kahdeksi erilliseksi ryhmäksi. Autoilijan naissukupuolta on ehkä tuotu esiin senkin vuoksi, että hän on (miehen) väkivallan uhri.

Piilomaskuliinisuuden lisäksi myös piilofeminiinisyys tulee tuon tuosta näkyväksi. Esimerkeissä (6) ja (7) kirjoittajat eivät ole käyttäneet naisvaltaisiin mallin ja mannekiinin ammatteihin viittaavia nimikkeitä miehistä:

(6) Superkuuman *miesmallin* David Gandyn vatsalihakset eivät varmastikaan jää yhdeltäkään naiselta huomaamatta. (voice.fi 13.5.2015)

(7) [James] Bondin housuissa nyt neljättä kertaa nähtävä [Pierce] Brosnan on vain jämäköitynyt kuva kuvalta, mikä kyllä sopii näyttelijän ikääntyneen *miesmannekiinin* ulkomuotoa tasapainottamaan. (Ruumiin kulttuuri 4/2002, elokuva-arvostelu)

Edellisissä esimerkeissä *mies*-etuliite on turha. Esimerkiksi Pierce Brosnanin ulkomuodon vertaaminen ”ikäntyneeseen mannekiiniin” olisi ehkä kuitenkin kirjoittajasta tuntunut naiseen vertaamiselta. Mannekiinit ja mallit (toisin sanoen naismannekiinit ja -mallit) voivat monien ajattelussa olla eri ryhmiä kuin miesmannekiinit ja -mallit.

Kuva 2

Edellisissä tapauksissa piilomaskuliinisuus ja -feminiinisyys siis johtuvat paljolti nimitysten tarkoitejoukkojen mies- tai naisvaltaisuudesta. Kuten *hän*-pronominin käsittelyn yhteydessä tuli esiin, piilosukupuolisuus ei kuitenkaan aina selity ”luonnollisesti” kielenulkoisesta todellisuudesta. Piilomaskuliinisuuden osalta tämä tulee ilmi seuraavissa esimerkeissä. Esimerkin (8) ensimmäisen lauseen viittaus *kaikki suomalaiset* antaa ymmärtää, että puheena ovat suomalaiset sukupuolesta riippumatta. Kolmannessa lauseessa kuitenkin ilmenee, että kyseessä ovat pikemmin miehet: ‘kaikki suomalaiset tekivät, mitä miehen pitää tehdä’. Lause muistuttaa

lisäksi sanontaa ”miehen pitää tehdä mitä miehen pitää tehdä” (engl. ”a man’s gotta do what a man’s gotta do”).

(8) Oi niitä aikoja, kun *kaikki suomalaiset* ajattelivat samalla tavalla. Jakoivat yhteiset arvot, toiveet ja murheet. Ja ennen kaikkea tekivät, mitä *miehen* pitää tehdä: töitä, töitä ja töitä. Uupumukseen asti. Velvollisuudesta itseään, perhettään – ja itse työtä kohtaan. (MG 16/2001, pääkirjoitus)

Esimerkissä (9) suomalaisten ja miesten samaistaminen näkyy toisin päin kuin edellä: ensimmäisen lauseen viittaus *suomalainen mies* nostaa esiin maskuliinisen kategorian, mutta toisessa lauseessa suomalaiset miehet on neutraalistettu tai he ovat neutraalistuneet edustamaan koko suomalaisten joukkoa. Jälkimmäinen lause tarkoittaa kaiketi, että ’puolet suomalaisista miehistä on juoppoja ja loput suomalaiset miehet urheiluhulluja’.

(9) Raitistuakseen *suomalainen mies* tarvitsee intohimoisen harrastuksen. Se selittää miksi *puolet suomalaisista* on juoppoja ja loput urheiluhulluja. (Jari Tervo 2010: 94)

Miesten hahmottaminen ihmiskategorian prototyypiksi tai jopa ainoiksi edustajiksi näkyy erityisesti esimerkeissä (10)–(15), joissa viitataan myös naisiin. Vuonna 2012 eräs uusiseelantilainen ministeri viittasi maansa parlamentissa pitämässään puheessa Suomeen ja muun muassa sen työttömyysasteeseen. Puhe herätti huomiota myös Suomessa ja Helsingin Sanomat referoi sitä:

(10) Uusiseelantilaisen poliitikon Suomea koskevat lausunnot ovat herättäneet hämmennystä tämän kotimaassa. Konservatiivisen kansallispuolueen ministeri Gerry Brownlee sanoi New Zealand Herald -lehden mukaan maan parlamentissa, että *suomalaiset* ovat kouluttamattomia ja työttömiä murhaajia, jotka eivät kunnioita *naisia*. (Helsingin Sanomat 25.3.2012)

Ministeri ei itse asiassa ollut sanonut, että suomalaiset eivät kunnioita naisia, vaan lähinnä, että Suomessa ei kunnioiteta naisia.⁸⁰ Helsingin Sanomien toimittajan muotoilussa suomalaiset naiset irtaantuivat suomalaisten kategoriasta.⁸¹ Myös muiden kansallisuuksien edustajia voidaan pitää yksinomaisesti miespuolisina.

Esimerkin (11) kohdalla voisi olettaa, että ainakin jotkut Libanonin kristittyjen ”naisista” ovat itsekin Libanonin kristittyjä, mutta heidät on kuitenkin määritelty Libanonin kristittyjen ulkopuolelle:

(11) *Libanonin kristityillä* taas on tapoja, jotka saavat minut ymmälleni. He puhuvat muslimeista rasistiseen sävyyn. He syövät raakaa lampaanmaksaa. *Heidän naisensa* pukeutuvat tavalla, joka saa helsinkiläisnaiset näyttämään juuri navetasta tulleilta. (Helsingin Sanomat 6.7.2006)

Naisiin ei edes viitata: ”Naiset pukeutuvat...”, vaan genetiivimuodolla *heidän naisensa*, jolloin ”he” viitanee miehiin. Naiset, olivat nämä esimerkiksi miesten vaimoja tai eivät, kuuluvat miehille. Tekstin voi tulkita myös niin, että ”naisten” pukeutuminenkin kuuluu niihin tapoihin, jotka saavat kirjoittajan ymmällen. Siinä tapauksessa kyseiset naiset ovat Libanonin kristittyjä – mutta samalla eivät ole, koska Libanonin kristityt ovat miehiä. Esimerkeissä (12)–(15) ilmenee ’naisen’ merkityksen irtoaminen ’ihmisestä’ ja se, että miehet voivat yksin edustaa ihmistä. Esimerkissä (12) tv-ohjelman (mies)puhujaa viittaa argumentoinnissaan ensin Raamatun mieshahmoon ja tämän vaimoihin, sitten mieslajiin ihmislajina, josta naiset erottuvat, eivätkä vain naisiksi vaan vaimoiksi:

(12) Vaikka Salomonilla oli tuhat vaimoa, ei Raamattu missään käske *ihmistä* ottamaan monta *vaimoa*. (Café Raamattu, TV7 15.7.2011)

Tosi-tv-sarjan ”Unelmien poikamies” suomalaisversion päähenkilö puolestaan kuvaili sarjan tv-mainoksessa tilannettaan näin:

(13) Futsijoukkueessa mä oon tottunut tulemaan toimeen 10 *ihmisen* kanssa mut nyt täytyis opetella miten deittailla kymmentä *naista*. (Suomen Unelmien poikamies, Nelonen 2008)

Esimerkin (14) kahdessa ensimmäisessä lauseessa viitataan sukupuolineutraalisti ”köyhiin”, mutta kolmannessa lauseessa ryhmä määrittyy miespuolisiksi köyhiksi, joilla on vaimoja. Jos myös vaimot ovat köyhiä, olisi asian voinut ilmaista ”köyhät naiset ovat vähemmän neuroottisia”, onhan lauseen loppuosassakin kuvailtu ”köyhiä miehiä”. Naiset on kuitenkin kuvattu suhteessa miehiin ja lisäksi miehistä koostuvien ”ihmisten” ulkopuolelle.

(14) Rikkaat veronmaksajat ovat taas kateellisia köyhille. Köyhillä on huomattavasti parempi seksielämä. Köyhien *ihmisten vaimot* ovat vähemmän neuroottisia, eivätkä köyhät miehet ole elintä-sostressaantuneita. (Alueuutiset 18.7.2001)

Lisäksi eräässä Suomen tietotoimiston tiedotteessa todettiin seuraavaa:

(15) Poliisin tietoon tapaus tuli vasta perjantaina aamuyöllä. Paikalta otettiin *naisen* lisäksi kiinni kolme *ihmistä*. (STT 6.2.2010)

Varsinkin kun keskusteluun osallistujien ajatellaan olevan vain naisia, voidaan toisinaan puhua vain tai erityisesti naisia koskevista asioista yleistävästi, täsmentämättä sanomia naisia koskeviksi, esimerkiksi ”Näin meikkaa keskivertosuomalainen – kuulutko joukkoon?”⁸²

Edelliset esimerkit mieskeskeisyydestä eivät ole vain lipsahduksia tai ns. kielikukkasia, vaan ne juontuvat samasta ihmiskäsittelen mieskeskeisyydestä kuin *hän*-pronominin hahmottaminen ensisijaisesti miestä tarkoittavaksi. Myös eri kielten sananlaskuissa (vrt. luku 10.1) on ilmaistu ajatus naisten ei-ihmisytydestä, esimerkiksi *Tytär ei ole lapsi eikä akka ihminen*,⁸³ *Tamma ei ole hevonen eikä akka ihminen*⁸⁴ ja *Lapikas ei ou kenkä, eikä akka ou immeinen*.⁸⁵ Saksan kielessä puolestaan sanotaan, että *Aus Knaben werden Leute, aus Mädchen werden Bräute* ’Poijista tulee ihmisiä, tytöistä tulee morsiamia’,⁸⁶ ja venäjässä *Kurica ne ptica, baba ne čelovek* ’Kana ei ole lintu, nainen ei ole ihminen’.⁸⁷

3.2.2 Sukupuolineutraalit ihmisen nimitykset kokeellisissa tutkimuksissa

Edellisessä luvussa havainnollistettu ihmisen nimitysten piilomaskuliinisuus, joka ei selity nimitysten tarkoitejoukkojen miesvaltaisuudesta, on tullut esiin myös eräissä suomen kielestä tehdyissä kokeellisissa tutkimuksissa.⁸⁸ *Ihminen*-yläkäsittelen tulkintaa on selvitetty kokeessa, jonka osallistajat (N= 295) olivat keskimäärin kahdeksanvuotiaita ala-asteen oppilaita sekä lukio-laisia ja eläkeläisiä Helsingistä.⁸⁹ Heidän tehtävänään oli kuvittaa ihmispiirroksin tekstikatkelmia, joissa viitattiin ”ihmiseen” lajina. Aikuisvastaajille esitettyjä tekstejä oli neljä, muun muassa:

*Ihminen on oppiva, ajatteleva, päättelvä eläin. Ihminen kerää havaintojen ja kokemusten avulla itselleen tietoa sekä Ihminen on kauneutta etsivä, kauniista nauttiva eläin. Ihminen on aina koristellut itseään ja ympäristöään. Mielihyvät ja kauneus ovat ihmisen käyttäytymisessä liittyneet yhteen.*⁹⁰ Lapsille esitettiin heidän kehitystasoaan vastaavina parafraseina kolme tekstiä. Vastaajia ohjeistettiin muun muassa piirtämään ihmishahmot niiden mielikuvien pohjalta, jotka ensimmäisenä tulevat mieleen luetusta tekstikatkelmasta. Tehtävänä oli käsitellä jokainen teksti erikseen eikä piirtää joka kerta samaa ”ihmistä”. Piirtämisen jälkeen vastaajien tuli lisäksi antaa jokaiselle ihmishahmolle mielestään sopiva etunimi. Vastauksissa ilmeni samansuuntaisia tulkintoja kuin edellä kuvatuissa kokeissa *hän*-pronominin tulkitsemisesta. Pikkutyötö piirsivät yleensä tyttöjä ja pikkupojat useimmiten poikia. Lukiolaistyttöjen vastaukset olivat jälleen selvästi toisenlaisia kuin pikkutyttöjen: he piirsivät naishahmoja harvemmin kuin pikkutyötö eikä nais- ja mieshahmojen määrän välillä ollut merkitsevää eroa. Eläkeläisikäisten naisten vastauksissa keskimäärin ei tullut esiin miesvoittoista tulkintatapaa. Sekä lukiolaispojat että eläkeläis-miehet kuvasivat selvästi enemmän miehiä kuin naisia. Kaikista tyttöjen ja naisten tekemistä ihmiskuvista 36 % ja kaikista poikien ja miesten piirroksista 78 % esitti miestä.

Toiseen kokeelliseen tutkimukseen osallistui lukiolaisia ja korkeakouluopiskelijoita (N=220).⁹¹ Heille esitettiin 13 substantiivilauseketta, jotka koostuivat määriteosasta *tyypillinen* ja periaatteessa sukupuolineutraalista ihmisen nimityksestä: *tyypillinen peruskoululainen, ~ suomalainen, ~ potilas, ~ vammainen, ~ kuopus, ~ lapsi, ~ naapuri, ~ lottovoittaja, ~ helsinkiläinen, ~ lomailija, ~ työntekijä, ~ kristitty ja ~ televisiokatselija*. Vastaajien tehtävänä oli muun muassa kuvitella kunkin kategorianimen tarkoite ja keksiä sitten tälle mielestään sopiva etunimi. Tuloksissa ilmeni, että sekä nais- että miesvastaajat nimesivät tarkoitteet merkitsevästi useammin miehiksi kuin naisiksi. Kaikista tyttöjen/naisten vastauksista 54 % ja kaikista poikien/miesten vastauksista 80 % oli miesten nimiä.

Luvussa 3 on siis tullut esiin, että vaikka suomen kielessä ei jaotella substantiiveja feminiini- ja maskuliinisukuihin ja pronominitkin ovat sukupuoleettomia, liittyy suomen kielen muodoltaan ja periaatteessa merkitykseltäänkin sukupuolineutraaleihin ihmisviittauksiin huomattavassa määrin piilosukupuoli. Neutraaliviittausten merkitys voi olla alttiina sukupuolittumiselle muun muassa juuri

siksi, että niillä ei ole feminiini- tai maskuliinisukua ohjailemassa sukupuolittumista.⁹² Merkittävä osa piilosukupuolisuudesta nojaa siihen ajatukseen, että on olemassa hän ja naishän, ihminen ja nais-ihminen. Kokeellisissa tutkimuksissa ilmeni, että muun muassa *ihminen, tyypillinen suomalainen ja hän*-pronomini tulkitaan keskimäärin useammin miestä kuin naista merkitseviksi kontekstissa, josta tarkoitteen sukupuoli ei käy ilmi.

Samoissa tutkimuksissa nousi myös toistuvasti esiin tulkitsijan sukupuolen ja iän vaikutus tulkintoihin. Vaikka sekä poika- ja miesvastaajat että lukiotyttö- ja naisvastaajat pitivät ihmistä keskimäärin enemmän miehenä kuin naisena, pojat ja miehet ajattelivat näin selvästi useammin. Pikkulapset tulkitsivat ihmisen useimmiten oman sukupuolensa edustajaksi, mutta poikien mieskeskeisyys oli vahvempaa kuin tyttöjen naiskeskeisyys. Keskimäärin kahdeksan vuoden ikäisten lasten ajattelussa on jo havaittavissa se sukupuolten välinen tulkintaero, joka ilmeni selvemmin lukioikäisten ja vanhempien aikuisten kohdalla. Puberteetin myötä tyttöjen tapa tulkita 'ihminen' alkaa muistuttaa poikien ja miesten ihmiskäsitettä. Onkin aiheutta pohtia, miksi ja miten tyttöjen ihmiskuva, asema ja omakuva muuttuvat murrosiän aikana. Esimerkiksi yleis-⁹³tävä maskuliininen kielenaines (luku 11) voi ohjailla lasten käsitystä ihmisestä miehenä ja ei-naisena. Naiskeskeisyyden karsiutuminen tyttöjen tulkintatavoista liittyynee yleisemmin tyttöjen sosialisointiin ja esimerkiksi mieshahmojen ja -tekijyyden hallitsemiseen muun muassa koulujen oppimateriaaleissa⁹³ ja television lastenohjelmissä.

Voi myös kysyä, heijastavatko piilofeminiinisyys ja -maskuliinisuus puheena olevien tarkoitejoukkojen sukupuolijakaumaa ja kielenulkoista todellisuutta yhtä suurena määrinä. Kenties piilofeminiinisyys on voittopuolisesti sellaista sairaanhoitaja-tyyppistä sukupuolittuneisuutta, joka perustuu todelliseen, tilastolliseen sukupuolijakaumaan. Sellaisia piilofeminiinisiä nimityksiä, joiden tarkoitejoukko ei kuitenkaan ole naisvaltainen, voivat olla esimerkiksi stereotyyppisesti feminiiniset *blondi* ja *hysteerikko*. Piilomaskuliinisuudessa on merkittävällä tavalla mukana "ideologinen" piilomaskuliinisuus: maskuliiniseksi hahmottuvat esimerkiksi *sotilaiden* lisäksi *ihminen* ja vastaavat neutraalinimitykset. On siten mahdollista, että piilomaskuliinisuus on henkilönimikkeistössä laajemmalle levinnyttä kuin piilofeminiinisyys ja että maskuliinisuus näin ollen hallitsee ihmisviittausten piilosukupuolisuutta.

Ihmisoikeuspuheessa on toistunut se piirre, että erityisesti miehiä koskettaviin ihmisoikeuskysymyksiin, kuten mielipidevan- kien tai totaalikieltäytyjien asemaan, viitataan ”ihmisoikeuksina” eikä niinkään ”miesten ihmisoikeuksina”. Toisaalta naisten alistam- iseen liittyvät kysymykset kuten miesten väkivalta naisia kohtaan loukkaavat ”naisten oikeuksia” eivätkä ”ihmisoikeuksia”. Naisten ihmisoikeudet voidaan siis nähdä jonkinlaisena sukupuolierityyi- senä poikkeamana ihmisoikeuksista. Tasa-arvokeskusteluissa on joskus tullut myös puheeksi, pitäisikö sellaista ihmiskauppaa, joka kohdistuu naisiin, nimittää *ihmis-* vai *naiskaupaksi*. Aivan yksii- selitteistä vastausta ei ole. *Ihmiskauppa* on hyvä ilmaisu, koska sen kautta naiset, siis naisihmiset, ylennetään ihmisiksi. Toisaalta nimitys voi olla sukupuolisokea (vrt. luku 17) ja jättää hämäräksi sen, että juuri naiset ovat riiston kohteena ja nimenomaan sukupuolen- sa tähden. *Naiskauppa* pitää sukupuolen ja siihen perustuvan hyväksikäytön esillä, mutta voi samalla määritellä naiset ei-ihmisiksi ja marginalisoida ilmiötä.

Tehtävä 1

Keksi esimerkkejä sukupuolineutraaleista ihmisten nimityksistä, jotka ovat piilomaskuliinisia tai -feminiinisiä (esim. *sotilas*, *jääkiek- koilija*, *sihteeri*, *sairaanhoitaja*). Kumpia keksit enemmän?

Muun muassa kokeellisissa tutkimuksissa on tullut esiin, että sellaiset periaatteessa sukupuolineutraalit ihmisviittaukset kuin *ihminen* ja *hän*-pronomini tulkitaan herkemmin miestä kuin naista tarkoittaviksi. Ihmisen nimitykset voivat siis olla piilomaskuliinisia silloinkin, kun ne eivät viittaa tunnetusti miesvaltaisiin ryhmiin (vrt. esim. *sotilas*). Millä tavoin tällaista piilomaskuliinisuutta voisi vähentää kielellisillä ja muilla keinoilla?

4 MÄÄRITTEIDEN NAIS(PUOLINEN) JA MIES(PUOLINEN) EPÄSYMMETRINEN KÄYTTÖ

Aiemmin tuli esiin, että piilosukupuolisia ihmisen nimityksiä voidaan tarkentaa naiseen tai mieheen viittaavilla määriteosilla ja että sukupuoli merkitään joskus silloinkin, kun se on jo tiedossa, esimerkiksi ”miesmalli David”. Naiseen ja mieheen viittaavien määritteiden käyttöön liittyy myös se huomionarvoinen piirre, että niillä voidaan ilmaista keskimäärin herkemmin naisen kuin miehen sukupuoli.⁹⁴ Tämäkin kuvastaa sukupuolen hahmottamista keskeisemmäksi piirteeksi naisissa kuin miehissä (vrt. esim. *hän*-pronominin kuvaus vieraiden kielten sanakirjoissa).⁹⁵ Sukupuolen epäsymmetrinen merkitseminen näkyy esimerkiksi seuraavassa; *naispuolinen* on myös ylimääräinen siksi, että kyseiseen henkilöön viitataan naisennimellä:

(16) Nuori *naispuolinen kasvitieteilijä* [Lorraine Bracco] saapuu Amazonin sademetsään tuomaan lähetystä tunnetulle syöpään lääkkeen löytäneelle *kasvitieteilijälle* [Sean Connery].
(Metro 28.9.2001, tv) [henkilöiden nimet esiintyvät alkuperäisessä virkkeessä]

Samansuuntainen nais- ja miessukupuolen epäsymmetrinen ilmaiseminen on tullut esiin myös tutkimuksessa sanomalehtilehti-kielen nais- ja miesviittauksista.⁹⁶ Kyseisessä aineistossa määrite *nais(puolinen)* esiintyi 143 sanassa tai sanaliitossa, esimerkiksi *naisautoilija*, *naispuolinen apulaissyöttäjä* ja *naisjärjestö*, mutta määritettä *mies-* käytettiin vain 59 sanassa, kuten *miesnäyttelijä* ja *miestennis*. Henkilöviitteisiä *mies-*etuliitteisiä ilmaisuja käytettiin, kun sukupuoli oli selvyuden vuoksi tarpeellista ilmaista, ei niinkään sukupuolen turhaan korostamiseen.⁹⁷ Muun muassa urheilukielessä *nais-*etuliitteisyys sukupuolineutraalina kuvatun miestoi- mijuuden rinnalla, esimerkiksi *naisten keihäskisa* vs. *keihäskisa*, voi esittää naisten toiminnan ”kvasi- tai epätoimintana”.⁹⁸ *Nais-* ja *mies-*etuliitteiden epäsymmetrinen käyttö ja *nais-*määritteen toisto voi myös kuvastaa käsitystä, jonka mukaan naisten asema

määräytyy suhteessa toisiin, erityisesti miehiin.⁹⁹ Kuten kyseisestä tutkimusaineistosta todetaan:

”Kun naissukupuolta korostetaan ilman havaittavaa syytä ja vastaavasti häivytetään puheena olevan miehen sukupuoli, annetaan ymmärtää, että sukupuolisuutta on vain yhdenlaista, feminiinistä.”¹⁰⁰

Naissukupuolen korostuneisuus ilmeni myös tutkimuksessa Nykysuomen sanakirjan (NS) ja Kielitoimiston sanakirjan (KS) *nais-* ja *mies-*alkuisista yhdyssubstantiiveista.¹⁰¹ Muun muassa sukupuolentutkimuksen ja esimerkiksi ihmisen nimitysten piilo-sukupuolisuuden näkökulmasta erityisen huomionarvoisia ovat ne henkilöviitteiset *nais-* ja *mies-*alkuiset yhdyssubstantiivit, joissa määriteosa kertoo, mihin sukupuoleen perusosa viittaa: esimerkiksi sanassa *naispappi nais-*etuliite siis ilmaisee, että kyseinen pappi on nainen. NS:ssa tämältyyppeisiä *nais-*alkuisia yhdyssubstantiiveja on 83 ja *mies-*alkuisia 33; KS:ssa *nais-*alkuisia on 23 ja *mies-*alkuisia 12. Vaikka tällaisten naisten ja miesten nimitysten ero on siis ajan mittaan kaventunut kyseisissä sanakirjoissa, tarkoitteen naispuolisuus ilmaistaan edelleen useammin kuin miespuolisuus.¹⁰² Tutkimuksessa sanotaan lukujen vahvistavan niitä aiempia tutkimustuloksia, joiden mukaan

”(...) näennäisesti neutraalit henkilöön viittaavat sanat mielletään ensisijaisesti miestä tarkoittaviksi. Tämän vuoksi tarkoitteen naispuolisuus on merkittävä niin usein, että kategorian nimeämisestä tulee relevanttia ja *nais-*alkuiset henkilöön viittaavat yhdyssanat vakiintuvat niin, että ne otetaan sanakirjoihin.”¹⁰³

Suomen kielessä on *naisihmisen* lisäksi useita muita vakiintuneita, *ihminen*-perusosalla muodostettuja naisen nimityksiä kuten *akka-*, *emäntä-*, *likka-*, *neiti-*, *piika-*, *rouvas-* ja *tyttöihminen*¹⁰⁴ sekä *täti-* ja *äiti-ihminen*. Esimerkiksi *naisihminen* voi olla myös eufemistinen vaihtoehto usein värityneelle *nainen*-sanalle (luku 5.2).¹⁰⁵ Myös vastaavia miehen nimityksiä kuten *mies-* ja *isäihminen* käytetään, mutta ne on voitu kehittää feminiini-ilmaisujen mallin mukaan eivätkä ne ole yhtä vakiintuneita ja taajaan käytettyjä. Kun ihmisen nimitykseen liittyy *nais-* tai *miessukupuolen* konnotaatio, ei nimikkeen yhteydessä yleensä ole tarpeen käyttää samaa sukupuolta

tarkoittavaa määriteosaa, esimerkiksi **miesteurastaja* tai **naiskättilö*;¹⁰⁶ vrt. esimerkit (3)–(4), (6)–(7). Koska ihmiset käsitteellistetään prototyyppisesti miehiksi (ihminen=mies), *miesihminen* on lähellä merkitystä 'mies-mies'. Kun miesten lisäksi ajatellaan edustavan ihmistä eikä vain sukupuoltaan (mies=ihminen), heitä ei tarvitse hahmottaa myöskään 'ihmis-ihmisiksi'. *Naisihminen* ja vastaavalla tavalla muodostetut naisen nimitykset kuvastavat osaltaan sitä, miten naiset käsitteellistetään epätyypilliseksi ihmisiksi, jotka edustavat sukupuolta(an) ja sukupuolieroa.

Nais(puolinen)-määritteen korostunut ja tarpeeton käyttö heijastaa ja ylläpitää sitä käsitystä, että monien ihmisen nimitysten (esim. *autoilija*, *työntekijä*) normi on mies, silloinkin kun nimitykset eivät edes viittaa miesvaltaisiin joukkoihin. Kun erityisesti miehiin viitataan ja heistä puhutaan toistuvasti sukupuolineutraaleilla ilmaisuilla, voi monien sukupuolineutraalien ilmaisujen merkitys vähitellen muuttua (piilo)maskuliiniseksi.¹⁰⁷

Esimerkiksi seuraavissa tapauksissa *nais(puolinen)*- ja *mies(puolinen)*-määritteiden käyttö on kuitenkin perusteltua:

(17) Tarja Halonen oli Suomen ensimmäinen *naispresidentti*.

(18) YK:n pääsihteeri Ban Ki-moon on käynnistänyt *miesjohtajien* verkoston, joka taistelee naisiin kohdistuvaa väkivaltaa vastaan. (global.finland.fi 25.11.2009)

(19) *Naissotilas* pakotettiin uimaan alasti *miessotilaiden* kanssa Norjassa. (Helsingin Sanomat 21.11.2011)

(20) *Naispuoliset* talousjohtajat ansaitsivat vuodessa keskimäärin 93 000 euroa vähemmän kuin *miespuoliset* kollegansa. (yle.fi 5.11.2010)

Suomen kielen lautakunnan suosituksessa (22.10.2007; liite 2) sukupuolineutraalin kielenkäytön edistämiseksi otetaan kantaa myös sukupuolen epäsymmetriseen merkitsemiseen, jota esiintyy muun muassa viestimissä:

Sukupuolen epäsymmetristä merkitsemistä henkilöviittauksissa käytetään joskus esimerkiksi otsikoissa: *naisautoilija pakeni poliisia*. Lautakunta katsoo, että sukupuoli on syytä tuoda esiin vain silloin, kun se on käsiteltävän asian kannalta olennaista. [kursivointi alkuperäisessä]

Suositus 1

Ihmisten sukupuoleen tulee mahdollisuuksien ja asiayhteyden mukaan viitata tai olla viittaamatta tasavertaisella tavalla. Esimerkiksi turhat *nais(puolinen)*- ja *mies(puolinen)* -määritteet ja vastaavat sukupuolen tarkennukset samoin kuin niiden toiston samassa tekstissä voi karsia.

5 NAINEN- JA MIES-SANAN EPÄSYMMETRIA

Etumääritteiden *nais*(*puolinen*) ja *mies*(*puolinen*) lisäksi miehen ja naisen nimitykset ovat usein epäsymmetrisessä suhteessa keskenään. Tämä ilmenee muun muassa siten, että *mies*-sanaa käytetään esimerkiksi median kielessä keskimäärin yleisemmin kuin *nainen*-sanaa. Miehen nimityksiin myös liittyy usein positiivisempi arvolaus kuin naista tarkoittaviin sanoihin. Tämä voi osaltaan vaikuttaa siihen, miten sanoja *mies* ja *nainen* joskus käytetään pronominin tavoin.¹⁰⁸

5.1 Toistuva *mies*-sana

Eri käsitteiden merkitys ajattelussa ja kulttuurissa voi näkyä muun muassa siinä, kuinka taajaan niiden nimityksiä käytetään.¹⁰⁹ Suomen kielen taajuussanaston mukaan suomen 100 yleisimmän sanan joukossa on kolme ihmisen nimitystä: *ihminen*, *mies* ja *lapsi*. *Mies*-sanat yleinen järjestysnumero on 71; yleisin naisen nimitys, *nainen*, esiintyy vasta sijalla 163. Naista yleisempi on myös *poika*-sana, jonka järjestysnumero on 135. Vielä harvinaisempia ovat *tyttö* järjestysnumerolla 361 ja *tytär* järjestysluvulla 1138. Ilmaisujen *naispuolinen* ja *miespuolinen* epäsymmetrinen käyttötapaa määritteinä saattaa osin selittää sitä, että taajuussanastossa *naispuolinen*-sana on näistä yleisempi: sen järjestysluku on 3495 ja *miespuolinen*-sanat 4005.

Kyseinen, edelleen käytössä oleva taajuussanasto perustuu 1960-luvun suomalaisen kauno- ja tietokirjallisuuteen, radiopuheeseen, aikakauslehtiin ja sanomalehtiin. Tiedot ovat siis parin sukupolven takaa, mutta sama ero nimitysten *nainen* ja *mies* esiintymistaajuudessa tulee esiin myös myöhemmissä aineistoissa. *Mies*-sana on yleisempi kuin *nainen* ja sadan yleisimmän sanan joukossa myös vuonna 2004 kootussa Suomen sanomalehtikielen taajuussanastossa. Lisäksi tutkimuksessa, jossa tarkasteltiin sanojen *mies*, *nainen*, *poika*, *tyttö* ja *tytär* yleisyyttä ja käyttöä sanomalehtikielessä, nimitysten esiintymisfrekvenssit jakautuivat seuraavasti: *mies* 554 kpl, *nainen* 315, *poika* 114, *tyttö* 113 ja *tytär*

64 kpl.¹¹⁰ Samanlainen sukupuolten järjestys ilmenee Suomen murteiden taajuussanastosta,¹¹¹ jossa *mies*-sananjärjestysluku on 50, *nainen*-sananjärjestysluku 249. *Poika* on sijalla 99, *tyttö*-sananjärjestysluku 144 ja *tytär*-sananjärjestysluku 707.¹¹² Suomen kielen taajuussanaston laatijat sanovat: ”Yleisyystilastosta näkee suoraan, mitkä asiat ja käsitteet hallitsevat ajattelua, ts. suomalaisen maailmankuvan.”¹¹³ Mainittujen aineistojen valossa ’mies’ on saanut ainakin kielenkäytössä ’naista’ suuremman painoarvon.

5.2 *Mies*- ja *nainen*-sananjärjestystä

Nainen ja *mies* eroavat paitsi käyttötaajuuksiltaan, usein myös niihin liittyvien sivumerkitysten ja arvojen osalta. *Mies*-sanalla on myönteinen sivumerkitys.¹¹⁴ Myös *mies*-sananjärjestys sisältävät sanonnat ilmaisevat usein positiivisia merkityksiä, jotka perustuvat nimenomaan miessukupuoleen.¹¹⁵ Tämä näkyy muun muassa sanakirjojen antamista esimerkeistä ja kuvauksista. Esimerkiksi Nykysuomen sanakirjassa luetellaan ”miehen parhaisiin ominaisuuksiin perustuvia sanontatapoja”,¹¹⁶ muun muassa:

Ole mies!
En tahdo olla miestä huonompi.
Anna oikein miehen kädestä!
Se oli miehen ote!
Teki vastarintaa miehen lailla.
Taistelkaa miehinä!
Näytä, että olet mies!
Kestäkää miesten lailla!
Hän pysyi miehenä loppuun asti.
Kuolla kuin mies.
Siitä on miehen sana takuuna.

Samantyyppisiä sanontoja esitetään Nykysuomen sanakirjassa tuoreemmassa Kielitoimiston sanakirjassa, jossa on *mies*-hakusananjärjestys yhtenä selitteenä ”miessukupuolen myönteisinä pidettyihin ominaisuuksiin, miehekkyyteen viittaavissa ilmauksissa”. Näistä mainitaan *olla mies paikallaan*; *mies se, joka –*; *kesti kuin mies, miehen lailla* [vastoinkäymiset]; *se on miehen puhetta*; *teki miehen työn*; *tarjosi miehen vastuksen*; *onko sinussa miestä* [= kykenetkö] *pysymään*

sanojesi takana? sekä miesten mies 'todellinen mies, parhaita miehiä'.¹⁷ Jotkin mies-sanonnoista voivat kuulostaa vanhahtavilta, kun taas toiset ovat yhä käytössä, esimerkiksi:

(21) Olisiko teistä presidenttinä *miestä* sanomaan suorat sanat esimerkiksi Putinille että että tämä ei nyt miellytä teitä tämä demokratiakehitys tai tämä demokratian polkeminen? (Pirjo Auvinen, tv-1, Presidenttitentti 2.1.2012, Paavo Arhinmäen haastattelu)

(22) Mikael Granlundilta *miehen puhetta* Urheilugaalassa (mtv3.fi 17.1.2012)

(23) *Miehen puhetta*, Pekka Rinne!

Leijonavahdin asenne on poikkeuksellinen suomalaiselle urheilijalle.

Pekka Rinne ei epäröi sanoa ääneen, että haluaa olla pelipaikkansa paras. Eikä hän epäröi myöntää, että on Leijonien MM-joukkueen tärkein pelaaja. (iltalehti.fi 22.5.2014)

(24) Olli Rehn on *mies paikallaan*. (Suomenmaa 8.11.2011)

(25) Motoristi näki sokean miehen maantiellä – *teki miehen työn* (stara.fi 11.5.2014)

(26) Olli-Pekka Kaikkonen: Paperi *teki miehen työn*

(...) [Olli-Pekka] Kaikkosen mukaan Paperiliitto kantoi yhteiskunnallisen vastuunsa, "teki miehen työn". Paineita on piisannut yt-neuvottelujen jyrätessä tehtaalta toiselle. (kansantahto.fi 11.11.2016)

On syytä samalla panna merkille, että NS:ssa tai KS:ssa ei ole *nainen*-hakusanan kohdalla erikseen mainittu vastaavalla tavalla ihannoivia, naissukupuolen myönteisinä pidettyihin ominaisuuksiin viittaavia sanontoja. Lisäksi mies-sanonnan muuttaminen naisviitteiseksi voi joskus muuttaa sanonnan merkityksen toisensävyyiseksi ja esimerkiksi vähätteleväksi:

Se on miehen puhetta! Vrt. Se on naisen puhetta!

Se oli miehen ote. Vrt. Se oli naisen ote.

Sukupuolistereotyyppiä näkyvät paikoitellen myös maskuliinissa ja feminiinisissä johdoksissa ja niiden käytössä. Esimerkiksi Kielitoimiston sanakirjassa hakusanana *miehekkyyttä* käytöstä annetaan esimerkki *Miehekkyyttä osoittava teko* ja *naisellisuus*-sanasta *Kypsä naisellisuus*.¹¹⁸ Adjektiivien *miehekäs* ja *naisellinen* kuvauksissa näkyy muun muassa, miten *miehekäs* käsitetään useiden yleisinhimillisten ja positiivisten ominaisuuksien synonyymiksi; naisellisuudessa sen sijaan viitataan enemmän ulkonäköön:¹¹⁹

miehekäs: miehelle myönteisessä mielessä ominainen (vahva, rehti, rohkea tms.), tällaisia ominaisuuksia osoittava; vrt. miehuullinen, miehinen. *Miehekäs ääni, kädenpuristus. Miehekäs ja suora luonne. Miehekkäät otteet. Miehekäs nuorukainen.*
naisellinen: naiselle erityisesti ominainen, naisen, nais-, feminiininen. *Naisellinen vartalo, viehätyvoima. Naisellisen näköinen. Luonteen naiselliset piirteet.*

Miehekäs-sanana merkitys tulee esiin myös seuraavassa haastattelussa:

(27) Julkisen sanan neuvoston puheenjohtaja Risto Uimonen sanoo, että keskustelupalstoilla olisi *miehekästä* kirjoittaa omalla nimellä mutta päätös on tietenkin toimitusten.

(”Journalistin ohjeisiin lisätään nettikeskustelun pelisäännöt”, aamulehti.fi 5.9.2011)

Edellisen lausunnon johdosta voi kysyä, ajatteleeko puhuja keskustelupalstoilla kirjoittavien olevan vain miehiä, vai uskooko hän muidenkin kuin miesten voivan kirjoittaa *miehekkäästi*. Positiivisina pidettyjä maskuliinisia sanontoja kyllä käytetään joskus myös naisista. Kun Marjatta Väänänen ei 1970-luvulla kulttuuriministerinä toimiessaan antanut periksi kiistassa vasemmistolaisen kulttuurivaikuttajien kanssa, Väänäsestä sanottiin, että hän ”toimi kuin mies” ja että ”Suomen hallituksessa on ainakin yksi mies: Marjatta Väänänen”.¹²⁰ 2000-luvulla Maaseudun Tulevaisuuden päätoimittaja Lauri Kontro puolestaan kiitteli ministeri Sanni Grahn-Laasosta tämän toiminnasta:

(28) Nuoresta naisministeristä on tulossa hallituksen ainoa mies. (maaseuduntulevaisuus.fi 17.10.2014)

Kun poliitikko Elina Lepomäki vuonna 2016 asettui, ainoana naisena, ehdokkaaksi Kansallinen Kokoomus -puolueen puheenjohtajavaalissa, kampanjatoimisto keksi hänelle vaalisloganiksi: "Elina! Mies paikallaan." Muunkinlaisia maskuliinisia ja myönteisesti sävyttyneitä sanontoja käytetään joskus naisten kuvaamiseen.¹²¹

(29) – Etsin naista jolla on *munaa*. Tässä ei mitkään ujut pärjää, Marika Fingerroos sanoo Iltamakasiinille.

Onhan tuo aika rankasti sanottu, mutta Marika Fingerroos on aina ollut suorasanainen nainen. Hän tarkoittaa sanomisellaan sitä, että uusien ehdokkaiden Bikinimallit -kilpailuunsa tulee olla rohkeita naisia. (iltamakasiini.fi 31.8.2016)

(30) Onneksi yhä mukana on monen suosikkiahahmo Yvonne Atkins, jota esittää mainiosti Linda Henry. Hänessä on *munaa*! (Bad Girls -televisiosarja, Nyt-viikkoliite 14/2004)

Nainen-sanan merkitykseen liittyy usein kielteinen affektisuus, värittyneisyys ja latautuneisuus.¹²² Osin tämän vuoksi *nainen*-sanaa ei ehkä käytetä yhdyssanojen perusosana samassa määrin kuin *mies*-sanaa.¹²³ Esimerkiksi sanomalehtikieltä käsittelevän tutkimuksen¹²⁴ aineistossa ilmeni 126 erilaista *mies*-loppuista yhdyssanaa kuten *auto-*, *jämsäläis-* ja *luottamusmies*; kaiken kaikkiaan esiintymiä oli 527. Erilaisia *nainen*-loppuisia yhdyssanoja oli sen sijaan vain 13 ja niiden esiintymiä oli yhteensä 17, esimerkkeinä *muslimi-* ja *yksinhuoltajanainen*. Ammattinimikkeissä *nainen*-loppuiset nimikkeet ovat hyvin harvinaisia; tähän palataan sukupuolituneiden tehtävänimikkeiden (luku 12) yhteydessä. *Mies*-loppuisia tekijännimiä on muodostettu *nainen*-loppuisia herkemmin niin julkisessa elämässä, kuten ammattinimikkeistössä, kuin yksityiseen elämään kuuluvista toiminnoista. On huomattava, että *mies*-nimitykset eivät aina suoraan selity puheena olevien aktiviteettien miesvaltaisuudesta (vrt. piilomaskuliiniset ilmaisut, luku 3.2). Esimerkiksi *erä-* tai *metsämies* viittaavat (perinteisesti) miehisiin pidettyihin harrasteisiin, mutta esimerkiksi *lukumies*, *löylymies* tai *kotimies* eivät.

Nainen-loppuisia yhdyssanoja voidaan helposti muodostaa latautuneissa käyttöyhteyksissä, joissa puheena oleva nainen on tehnyt jotain sosiaalisesti paheksuttua,¹²⁵ esimerkiksi:

- (31) *Pettäjänainen* kertoo: Näin pyöritin miehiä (Iltalehti 20.2.2008)
- (32) *Huijarinaiset* houkuttelevat päihtyneitä yöinnille (Kymen Sanomat 2.8.2009)
- (33) *Huijarinainen* tekeytyi Kelan virkailijaksi (helsinginuutiset.fi 27.2.2016)
- (34) *Huijarinainen* pääsi aina helposti kassaan käsiksi – Oikeus: ”Suunnitelmallinen tekotapa” (mtv.fi 12.4.2016)
- (35) Poliisi etsii *HIV-naisen* uhreja (Iltalehti 23.2.2010)
- (36) Hovioikeus kovensi *raiskaajanaisen* tuomiota (Helsingin Sanomat 12.3.2010)

Vanhan kirjasuomen naisen nimityksiä käsittelevä tutkimus¹²⁶ toi esiin, että vastaavan sävyisiä naissanoja olivat *huori-*, *velho-*, *jalka-* ja *murhanainen*. Esimerkiksi vuoden 1642 Raamatussa on *velhonainen*-nimityksestä yksi esiintymä: *velhonaisia ei sinun pidä salliman elää*. Lisäksi eräessä saarnatekstissä vuodelta 1654 sanotaan: *pelkämätä juostan Epäjumalitten, Welhonaisten, Puhelioitten ia Neuwoitten tygö*.

Nainen-sanaa käytetään sen värittyneisyydestä huolimatta myös neutraalin sävyisten tai positiivisten yhdyssanojen perusosana. KS:n¹²⁷ mukaan *nainen* esiintyy myös ”yhdyssanoissa, joiden alkuosa ilmaisee jotakin ominaisuutta, harrastusta, ammattia, tehtävää, toiminta-alaa tms.”; esimerkkeinä näistä annetaan *työläis-*, *virka-*, *tiede-*, *järjestö-*, *puuha-* ja *maailmannainen*. Muita nimityksiä ovat muun muassa *lakinainen*, *seuranainen* ja *hovinainen*. *Nainen*-sanaan liittyvä latautuneisuus on myös saattanut osin neutraalistua sukupuolten tasa-arvon edistymisen myötä.

Nainen- ja *mies*-sanojen sivumerkitysten epäsuhta näkyy myös lapsiin kohdistuvissa viittauksissa.¹²⁸ Esimerkiksi poika- ja tyttövaivoille tarkoitetuissa onnittelukorteissa on eräs yritys vuonna 2002 erotellut tytöt ja pojat siten, että poikavauvan korttiin painettu värssy alkaa:¹²⁹

(37) Voimistu ja vartu, pieni *miehen* alku, hymyn hohde huulillas, ruusun puna poskillas (...)

Samantyyllisessä tyttövaivan kortissa sama runo on sen sijaan sanoitettu:

(38) Voimistu ja vartu, pieni *tytön* alku, hymyn hohde huulillas (...)

Tyttövauvasta ei siis sanottu ”pieni naisen alku”. Tätä selittänee se, että *nainen*-sana olisi tuonut mukaan värityneisyyttä, ehkä jopa seksuaalisuutta, ja muuttanut runon sävyn toisenlaiseksi. Myös KS:sta¹³⁰ käy ilmi eroja siinä, miten lapsista puhutaan naisina ja miehinä. Ilmaisuihin *miehenalku* leikillisenä ’pikkupoikaa’ merkitsevästä nimityksestä löytyy sanakirjasta, mutta vastaava *naisenalku* ei. Mieheyteen ja *mies*-sanaan liittyvä myönteisyys näkyy *miehenalku*-nimityksen sisältävissä esimerkeissä *reipas miehenalku* ’(pieni) poika’, *ponteva miehenalku* ja *tomera miehenalku*.¹³¹ Nimitys *pikkumies* merkitsee usein ’pikkupoikaa’, esimerkkinä *Nelivuotias pikkumies*.¹³² Nimitystä *pikkunainen* ei hakusanoista löydy. Pojasta voidaan sanakirjan mukaan sanoa myös *sinähän olet jo iso mies*.¹³³ Lisäksi Helsingin Sanomien syntymäilmoituksissa aikuiseen viittaavia ilmaisuja on käytetty poika- muttei tyttövauvoista, esimerkiksi *pikkumies* vs. *pikkunainen*.¹³⁴ Tutkimus vauvojen ja lasten neuvolakorteista toi myös esiin, että poikiin viitattiin muun muassa nimityksillä *mies*, *nuorimies*, *pieni/pikku mies* ja *pikkumies*; tyttöjä ei kuvattu *nainen*-nimityksillä.¹³⁵

Nainen-sanan kielteistä affektisuutta on joskus selitetty siten, että kielenkäyttäjät assosioivat sen *naida*-verbin seksuaalisen merkityksen kanssa.¹³⁶ *Nainen* on nimittäin johdettu samasta vartalosta kuin *naida*.¹³⁷ Selitys ei kuitenkaan kannata kovin pitkälle, koska ’naista’ merkitsevä sana on havaittu värityneeksi myös muissa kielissä eikä värityneisyys niissä johdu suomen kielen verbimerkityksistä.¹³⁸ Naista merkitsevän sanan latautuneisuus suomessa tai muissa kielissä selittyy pikemmin siitä, miten nais-sukupuolta arvotetaan miesjohtoisessa ja -näkökulmaisessa kulttuurissa.

Edellä kuvatusta siis huomataan, että määrite *nais*(*puolinen*) voi olla keskimäärin yleisempi kuin *mies*(*puolinen*) ja toisaalta *mies* taajemmassa käytössä kuin *nainen*, myös yhdyssanojen perusosana. *Nainen*-loppuisten nimitysten käyttö naisista ja *mies*-loppuisten käyttö miehistä ei välttämättä ole ongelmallista, jos niillä viitataan sukupuoleen yhtä todennäköisesti ja jos ne eivät ole ristiriidassa tarkoitteiden sukupuoli-identiteetin kanssa. Esimerkiksi seuraavassa on *nainen*- ja *mies*-loppuisia tekijännimiä käytetty symmetrisesti (huomaa kuitenkin sukupuolten toistuvasti näkyvä järjestys; luku 9):

(39) Kyläaktivistit saivat demokratiapalkinnot Suomen ensimmäisten demokratiapalkintojen saajiksi valikoitui kaksi kyläaktivistia ja kolme vapaaehtoistyötä tekevää yhteisöä. Palkitut kyläaktivistit ovat Helsingin Roihuvuoren *puuhamies* Otto-Ville Mikkeli ja porilaisen Ahlaisten kylän *monitoimimainen* Regina Wittsberg. (Helsingin Sanomat 23.11.2011)

Toisaalta kannattaa miettiä, milloin sukupuoleen viittaaminen *nainen-* tai *mies-*loppuisilla yhdyssanoilla on aidosti tarpeen ja toivottavaa, milloin taas pelkkä tapa. Esimerkiksi urheilukielessä sekä *hopeamitalinainen* että *hopeamitalimies* voi olla myös *hopeamitalisti*.

5.3 Sanojen *mies* ja *nainen* pronominaalinen käyttö

Mies-sanaa käytetään myös viittaamaan nimeltä mainittuun mieheen konteksteissa, joihin soveltuisi muun muassa *hän-* tai *tämä-*pronomini.¹³⁹ Esimerkiksi seuraavan jutun *mies*-sanojen sijaan voisi käyttää *hän*-pronominia:

(40) Kuva: Loma loppusuoralla – Cheek paistatteli hulppealla jahdilla

Räppäri Cheek nautti viikonlopusta veneillen hulppealla huvijahdilla.

Räppäri Cheekin tauosta tulee pian kuluneeksi tasan vuosi. *Mies* on kuitenkin jo ehtinyt ilmoittaa palaavansa keikkatauolta fanien pariin Blockfesteillä tulevana viikonloppuna.

Taukonsa alkukuukausina Cheek kiersi ahkerasti maailmaa, mutta viimeisillä lomanriipeillään *mies* on ottanut ilon irti Suomen kesästä. *Mies* on muun muassa nauttinut festarihumusta ja kestitänyt ystäviään grillibileiden merkeissä.

Viikonloppuna Cheek kaipasi meren äärelle ja vietti viimeistä vapaata sunnuntaitaan auringon hellimässä Helsingissä. Instagramissa julkaisemassaan kuvassa *mies* paistattelee Kauppatorin laitaan parkkeeratun huvijahtinsa kannella.

Cheek on kertonut odottavansa jo kuumeisesti pian koittavaa paluutaan keikkalavoille.

– Tuntuu niin hyvältä päästä taas takas! *mies* hehkutti YleX-radiolla paljastettuaan paluunsa heinäkuun alussa. (mtv.fi 17.8.2015)

”Mies-pronominia” käytetään sekä puhutussa että kirjoitetussa kielessä. Pronominaalinen *mies*-sana esiintyy toistuvasti yhteyksissä, joissa puheena olevaan mieheen asennoidutaan ihailevasti tai vähintäänkin suopeasti.¹⁴⁰ Silloin *mies*-pronominin voi usein tulkita muun muassa tuovan puheena olevan miehen lähemmäs vastaanottajaa ja/tai kirjoittajaa.¹⁴¹ *Mies*-sanana positiivinen ilmaisuvoima on mahdollistanut sen pronominaalisen käytön miestoimijuutta myötäilevissä konteksteissa.¹⁴² Tiedotusvälineiden kielenkäytössä *mies*-pronomini voi olla varsinkin miestoimittajien keino rakentaa miespuolisten kirjoittajien, haastateltavien ja lukijoiden yhteenkuuluvuutta.¹⁴³ Miestekijyyden myönteisen korostamisen ohella pronominaalisella *mies*-sanalla voidaan myös viitata mieheen, joka on kohdannut vastoinkäymisiä, esimerkiksi urheilun tai politiikan kentillä.¹⁴⁴ Tällöin ehkä halutaan vakuutella, että mies on yhä mies, vaikka hänellä menee huonosti. Lisäksi *mies*-pronominia käytetään kielteisen toimijuuden kuvauksissa, joissa viittauksen kohteena on kiistanalainen, epäsuosittu tai halveksuttu mies, esimerkiksi rikollinen.¹⁴⁵ Kuten positiivisesti virittyneissä jutuissa, myös esimerkiksi rikosuutisissa voidaan viitata mieheen *mies*-pronominilla toistuvasti samassa tekstissä. Pronominaalisesti käytetty *mies* toistuu esimerkiksi tiedotusvälineiden kielenkäytössä, mutta sitä esiintyy myös muun muassa kauno- ja tietokirjallisuudessa ja tv-suomenoksissa. Uudesta ilmiöstä ei ole kyse: *mies*-pronominia tavataan muun muassa 1900-luvun alun lehtikielessä.

Myös *nainen*-sanaa käytetään pronominaalisesti, erisävyisissä asiayhteyksissä, mutta jälleen voi olla eroa sukupuoliviittausten välillä. Pronominaalisen *nainen*-sanana käyttöön saattaa vaikuttaa *nainen*-sanana kielteinen affektisuus. ”*Nainen*-pronomini” esiintyy muun muassa latautuneissa konteksteissa (vrt. esimerkit 31–36), joissa puheena oleva nainen on esimerkiksi kiistelty julkisuuden henkilö, häneen liittyy jotain raflaavaa tai hän on tehnyt jotain sosiaalisesti tuomittavaa,¹⁴⁶ esimerkiksi:

(41) Yksi viime aikojen seuratuimmista oikeustaisteluista päättyi Yhdysvalloissa sunnuntaina, kun kaksivuotiaan lapsensa murhasta syytetty Casey Anthony, 25, pääsi vapaaksi vankilasta. Murhatun Caylee-tytön äitiä oli uhannut ennen syyttömäksi toteamista ja vapauttamista kuolemantuomio. Anthony tuomittiin sakkoihin ja vuoden vankeuteen väärän tiedon antamisesta poliisille. Vapauttava tuomio annettiin 5. heinäkuuta, minkä jälkeen *nainen*

istui vankilassa vielä 12 päivää. (”Lapsensa surmasta epäilty äiti vapaaksi”, Metro 18.7.2011)

Mies- ja *nainen*-sanon pronominaaliseen käyttöön voi liittyä ensinnäkin se ongelma, että kyse on usein tarpeettomasta sukupuolen esiin tuomisesta ja toistamisesta kontekstissa, jossa sukupuoli ei ole puheenaiheen kannalta relevantti asia. Lisäksi *mies*-sanon toistelu pronominin tavoin voi vahvistaa aiemmin todettua *mies*-sanon suurempaa esiintymistiheyttä *nainen*-sanaan nähden ja ylimalkaan maskuliini-ilmaisujen suurta taajuutta kielenkäytössä sekä miessukupuolen hallitsevaa kielellistä asemaa. *Mies*-pronominin käyttö positiiviseen sävyyn miestekijyyttä vahvistavissa yhteyksissä saattaa uusintaa sivumerkitysten epäsuhtaa positiivisesti konnoituneen *mies*-sanon ja usein kielteisesti latautuneen *nainen*-sanon välillä. *Nainen*-sanon pronominaalinen käyttö juuri latautuneissa yhteyksissä voi osaltaan ylläpitää sanon värityneisyyttä.

Tehtävä 2

Tarkastele esimerkkiä (40) mieslaulajasta.

1. Minkälaisia sävyjä kirjoittaja on saattanut tavoitella *mies*-sanon käytöllä? Minkälainen kuva kyseisestä miehestä tulee?
2. Vaihda *mies*-sanat *hän*-pronomineiksi. Vertaile tekstejä keskenään. Syntyykö niistä samantyyppinen vaikutelma, onko niissä sävyeroja, miltä *hän*-tekstin kirjoittajan motiivit vaikuttaisivat?
3. Vaihda miehen nimi naisen (esimerkiksi samanikäisen suomalaislaulajan) nimeen, tarvittaessa ilman räppäri-nimikettä, ja muuta *mies*-sanat *nainen*-sanoiksi. Vertaile alkuperäistä mies-tekstiä ja naisen-tekstiä keskenään. Minkälainen kuva miehestä ja naisesta syntyisi?

6 NAISEN JA MIEHEN NIMITYSTEN MERKITYKSEN MUUTOKSIA

Sellaiset naisen nimitykset, jotka ovat merkitykseltään neutraaleja tai positiivisia ja mahdollisesti viittaavat jossain arvoasemassa olevaan naiseen, voivat alkaa ajan mittaan menettää arvoaan ja muuttua merkitykseltään huonommiksi, ts. pejoratiivistua. Usein, mutta ei aina, nimitysten merkitys alkaa myös seksuaalistua. Vastaavat miehen nimitykset sen sijaan voivat säilyttää neutraalin tai positiivisen merkityksensä.¹⁴⁷ Suomen kielen pejoratiivistuneisiin naisen nimityksiin kuuluu esimerkiksi *piika*, jonka vanhentunut merkitys on 'nuori tyttö, neito'.¹⁴⁸ Aiemmin nimitystä on käytetty myös ammattinimikkeistössä; vielä vuoden 1950 Tilastokeskuksen aakkosellisessa ammattihakemistossa esiintyvät *kana-* ja *karja-piika* (luku 12). Sittemmin nimitys on muuttunut kielteiseksi. Kun Suomessa otettiin 1990-luvulla käyttöön kotitalousvähennys, alettiin sen yhteydessä puhua vähättelevästi muun muassa *piikavähennyksestä* ja *piikatyöstä*. *Piian* miespuolinen vastine *renki* on myös väistynyt ammattinimikkeistöstä. Se ei ole samoin halventava, joskin *renki*-nimityksellä voidaan tarkoittaa muun muassa 'käskyläistä, palkollista', esimerkkinä (*taksi*)*renki* taksinkuljettajasta, joka ei ole taksin omistaja, "isäntä".¹⁴⁹

Myös *neiti*-nimitys on selvästi pejoratiivistunut. Sitä on aikaisemmin käytetty muun muassa 'sivistyneistöön kuuluneesta naimattomasta naisesta', esimerkiksi *pappilan neidit*,¹⁵⁰ minkä jälkeen nimitys on asteittain demokratisoitunut viittaamaan kehen tahansa naimattomaan naiseen. Tilastokeskuksen nimikehakemistoissa 1950 ja 1990 mainitaan tehtävänimikkeet *kamari-*, *seura-*, *puhelin-* ja *talousneiti*;¹⁵¹ lisäksi tunnetaan esimerkiksi nimike *pankkineiti*. *Neiti* on myös miehen, varsinkin naismaisena pidetyn miehen ja homon, yleinen haukkumanimitys; tähän palataan luvussa 16. Kun esimerkiksi englanninkielisissä televisio-ohjelmissa on käytetty *lady/ladies*-sanoja halventavasti miehistä, ne on usein suomennettu *neiti*-sanalla. *Neiti*-nimitystä voidaan kyllä edelleen käyttää kohteliaana nimityksenä esimerkiksi puhuteltaessa. *Neidin* ja *rouvan* vastine *herra* ei ole samoin menettänyt arvoaan; lisäksi *Herra* viittaa Jumalaan.

Päinvastainen merkityksen muutos, ilmaisun merkityksen parantaminen (melioratiivistuminen) on miehen nimitysten joukossa

tapahtunut esimerkiksi *äijä*-sanalle. Vaikka sitä voidaan käyttää arkisesti tai halventavasti,¹⁵² sanaan liittyy usein perinteisen maskuliinisuuden myönteistä korostamista.¹⁵³ Esimerkissä (42) *äijä*-sanaa on ehkä yritetty käyttää yleistävästi, tai sitten puhuja on mieltänyt ”katsojan” mieheksi (vrt. ”tyypillinen televisiokatselija”, luku 3.2.2) ja katsojamiestä nimitetään *äijäksi*. Esimerkistä (43) näkyy, että pikkupoikakin voi olla ”*äijä*”, tai poika voi nimittää itseään sellaiseksi. Huomaa myös nimitys ”reissumies” esimerkkinä pikkupoikien ”mieheydestä” ja aikuistamisesta; yhdeksänvuotiasta tyttöä ei ehkä vastaavasti nimitettäisi ”reissunaiseksi”.

(42) ”Katsoja on *äijä!*” (nuori miespuhujana, tv-1 29.6.2006; tv:n tietoisuus siitä, miten ohjelmien tekijät ovat riippuvaisia katsojista)

(43) Krisu Nuotio, 9, on Suomen kovin ”joukkoliikenne*äijä*”: kolua joka päivä kolme tuntia Helsingin liikennevälineitä ja tekee siitä videoita.

Helsingin joukkoliikenteessä matkustamista harrastava Krishan ”Krisu” Nuotio reissaa päivittäin tuntikaupalla metrojunilla ja muilla kulkupeleillä sekä haaveilee joukkoliikennesuunnittelijan urasta. (...)

Urbaani reissumies pystyy tiivistämään yhteen lauseeseen, mikä hän pohjimmiltaan joka tapauksessa on.

”Olen tällainen *joukkoliikenneäijä*.” (...) (Helsingin Sanomat 21.12.2016)

Äijä-alkuisilla yhdyssanoilla kuvataan monenlaista miehekästä *äijäilyä*, esimerkiksi *äijämeininki*, *-ruoka* ja *huumori*.¹⁵⁴ Lisäksi muun muassa tv-suomennoksissa englannin kielen *the man* -käsitteeseen viittaavat ylistävät huudahdukset kuten *You’re the man! / He’s the man! / I’m the man!* on usein suomennettu *äijä*-sanalla, esimerkiksi *Olet äijä!* *Äijä*-nimityksen feminiinisiin vastineisiin *ämmä*, *akka* tai *muija* ei sitä vastoin liity yhtä myönteisiä sävyjä. Esimerkissä (44) kuvattua äänestystä tuskin voisikaan järjestää sellaisena naisia juhlistavana versiona, jossa käytetään kyseisiä naisen nimityksiä.¹⁵⁵

(44) Kuka onkaan *äijien äijä*? Osallistu äänestykseen! (...) Tällä viikolla juhlistetaan miehekkäitä miehiä eli *äijien äijä*, joten kerro meille kuka seuraavista suomalaistähdistä on mielestäsi *äijien äijä!* (mtv3.fi 1.9.2014.)

vrt. Kuka onkaan ämmien ämmä/akkojen akka/muijien muija?

Nimikepariin *emäntä* ja *isäntä* on puolestaan kehittynyt se epäsuhta, että feminiininen nimitys on jonkin verran menettänyt alkuperäistä arvoaan (ks. luku 12). *Isäntä* on paitsi yhä voimissaan, myös ehkä muuttunut entistä positiivisemmaksi. Nykyään *isäntä*-sanaa käytetään hyvinkin myönteiseen sävyyn ja maskuliinisuutta korostaen, samaan tapaan kuin äijä-nimitystä. Myös *emäntä*-nimikkeelle tosin löytyy samanhenkistä käyttöä. Kun esimerkiksi nuorehko nainen amerikkalaisessa tositv-sarjassa¹⁵⁶ kehui toista naista sanoen ”*You freaking rock!*”, se suomennettiin: ”*Olet räväkkä emäntä!*”. Tämäntyyppinen emännittely saattaa noudattaa isäntä-kehumisen mallia. Ehkä merkityksessä on silloin myös mukana jotain agraari-Suomen vahvasta niskavuorelaisesta emännästä.

7 FEMINIINIJOHDOKSET

Suomen kielessä on joukko johtimia, joita voidaan käyttää naisen nimitysten muodostamiseen.¹⁵⁷ Jotkin feminiinijohtimista ovat (olleet) taajemmassa käytössä kuin toiset (vrt. ammattinimikkeet, luku 12), ja osa feminiinijohdoksista on säilynyt kielenkäytössä muita pidempään, esimerkiksi *laulajatar* vs. *pastorska*. Feminiinijohdot ovat ongelmallisia erityisesti siksi, että ne ylläpitävät nais- ja miessukupuolen epäsymmetristä merkitsemistä ja sitä käsitystä, että sukupuoli on naisilla muttei miehillä, periaatteessa samaan tapaan kuin esimerkiksi määritteiden *nais*(*puolinen*) ja *mies*(*puolinen*) epäsuhtainen käyttö (vrt. esimerkki 16).

Feminiinijohdoksia on tuotettu erityisesti *-tar/-tär*-johtimella.¹⁵⁸ Sitä voidaan käyttää muun muassa viitattaessa jonkin (yleensä ulkomaisen) paikan naispuoliseen asukkaaseen, esimerkiksi *kiinatar*, *roomatar* ja *helsingitär*. *Tar/tär*-johtimen käytössä ilmenee myös naisten välisiä hierarkioita: esimerkiksi nimitykset *mustalaisnainen* ja sen suositeltavampi vastine *romaninainen* sekä *somalinainen* ovat olleet taajemmassa käytössä kuin *romanit* ja *somalitar*. Näissäkin tapauksissa nimitykset on muodostettu *nainen*-sanalla, jonka merkitys on siis usein väritty. Osa tämän ryhmän johdoksista tarkoittaa tietyn ammatinharjoittajan tai arvon haltijan vaimoa, esimerkiksi *kenraalitar* ja *vuorineuvoksetar*. Maajussille morsian -tositsarjassa *maajussit* ja *maajussitaret* etsivät itselleen kumppania.¹⁵⁹ *Tar/-tär*-johdoksia käytetään muun muassa urheilujournalismin kielessä eikä mutkikkaitakaan nimikkeitä kaihdeta:

(45) Uusiseelantilainen *kuulantyöntäjätär* Valerie Vili voitti vuosina 2007–2009 neljä kultamitalia olympiakisoissa ja MM-kilpailuissa eikä ollut hävinnyt kertaakaan vuoden 2007 jälkeen. (yle.fi 14.3.2010, päivitetty 9.4.2012)

(46) SSU:n *keihäänheittäjätär* kovassa kevätkunnossa: taas oma ennätys Seinäjoen Seudun Urheilijoiden 20-vuotias Jenni Kangas heitti maanantai-iltana Mikkelin kansallisissa kilpailuissa naisten keihästä uuden ennätöksensä 55,62 metriä, joka on myös kauden kotimainen kärkitulos. (...) Nuoren *heittäjättären* paras saavutus naisten sarjassa on tähän mennessä Kalevan kisojen pronssimitali toissakesänä Turussa. (ilkka.fi 28.5.2013)

Urheilutoimittajien puheessa naispuolisten urheilijoiden nimityksiä ovat olleet myös esimerkiksi *juoksijatar*, *hiihtäjätär* ja *uimaritar*. Feminiinijohdosten viljelyn urheilukielessä voi tulkita johtuvan osin siitä, että miestoimittajien, miesurheilijoiden ja miesharrastajien silmissä naisurheilijat näyttävät eksoottisilta tulokkailta samaan tapaan kuin suomalaisille ovat edustuneet vieraiden kansallisuuksien naisedustajat kuten *pariisittaret*.¹⁶⁰ Julkisella keskustelulla naisurheilijoiden tai ylipäätään naisten kuvailusta ja nimittämisestä on ilmeisesti ollut kuitenkin vaikutusta. Esimerkiksi taitoluistelun GP-kilpailujen naisten lyhytohjelman selostaja korjasi omaa puheitaan esitellessään kilpailijan:

(47) Ja *ruotsalaisluistelijattaresta* vai pitäisikö sanoa luistelijasta on kysymys (...) (Tapio Suominen, tv-2 18.11.2011)

Jotkin feminiinijohdokset kuten *kaunotar* ja *kuningatar* ovat leksikaalistuneet, ts. niitä ei enää niinkään hahmoteta johde-
tuiksi sanoiksi samassa määrin kuin esimerkiksi *kirjailijatar*

Kuva 3

todennäköisesti käsitetään. Virallisessa ammattinimikkeistössä varsinkin *-tar/-tär*-johdokset ovat väistyneet (luku 12), mutta taidealan esittäviä ammatteja kuvataan yhä esimerkiksi nimikkeillä *laulajatar* ja *näyttelijätär*. Feminiinijohdosten karsiutuminen muun muassa tehtävänimikkeistä on voinut osaltaan voimistaa tarvetta *nais*(*puolinen*)-määritteen käyttöön.¹⁶¹ Esimerkiksi uutistekstissä ei enää ole tapana puhua esimerkiksi *autoilijataresta*, mutta *naisautoilijaan* viitataan kyllä (esimerkki 5).

Johtimen *-ska/-skä* avulla muodostetut naisen nimitykset ovat yleensä sävyltään arkisia: esimerkiksi *Aaltoska* 'Aaltosen vaimo', *Väyryskä* 'Väyrysen vaimo', *siivoska*, *huushollerska* ja *pastorska*. Jonkin verran on johtimella *-nna/-nnä* muodostettuja feminiini-nimityksiä, esimerkkeinä *keisarinna*, *everstinna*, *pormestarinna*, *rovastinna* ja *ruustinna*. Johtimella *-ienne* on muodostettu naisnäyttelijään viittaavat *komedienne* ja *tragedienne*. Naispuolista arvonnhaltijaa merkitseviä *ssa*-loppuisia johdoksia ovat *prinsessan* lisäksi *diakonissa* ja *abbedissa*. Myös johdinta *-(i)kko/-(i)kkö* voidaan käyttää naisen nimitysten muodostamiseen, vaikka se ei varsinaisesti ole feminiinijohdin; ei-feminiinisiä ovat esimerkiksi *poliitikko*, *sammakko* ja *lammikko*. Tehtävänimikkeistä löytyvät muun muassa *karjakk*, *kylmäkkö* ja *meijerikkö* (luku 12); lisäksi tunnetaan leikillinen tai halventava *sihteerikkö* sekä leikillinen *yökkö* 'yöhoitaja'. Muita ovat esimerkiksi *nuorikko*, *venakko* ja *verikkö*-loppuiset nimitykset kuten *vaaleaverikkö* ja *tummaverikkö* sekä *hupakko*. Pelkästään naiseen viittaavat myös *ballerina* ja *brunette*. Myös *-ukka/-ykkä*-johtimella on luotu naisen nimityksiä, jotka voivat olla sävyltään seksuaalisia ja/tai halventavia, kuten *hempukka*, *letukka*, *heitukka*, *huitukka* ja *typykkä*.

Maskuliinijohtimia ei suomessa(kaan) ole, kaiketi siksi, että miestä tai mieheyttä ei hahmoteta johdetuksi, tunnusmerkkiseksi ja "toiseksi".¹⁶² Maskuliinisia johdoksia ovat kuitenkin esimerkiksi miespuolisen lesken nimitykset ruotsissa, saksassa ja englannissa: *änkling* (< *änka* fem), *Witwer* (< *Witwe* fem) ja *widower* (< *widow* fem).¹⁶³ Feminiinijohtimien luoma epäsymmetrinen sukupuolisuus näkyy esimerkissä (48), jossa nimeltä mainituilla naisella ja miehellä on sama ammattinimike, mutta feminiinijohdosta käyttämällä vain naisen sukupuoli on merkitty esiin:

(48) *Näyttelijätär* Demi Moore tiedotti torstaina, että hänen avioliittonsa *näyttelijä* Ashton Kutcherin kanssa päättyy. (Helsingin Sanomat 18.11.2011)

Lisäksi feminiinjohdoksilla on varsinkin tehtävänimikkeinä herkästi trivialisoiva sivumerkitys. Esimerkiksi *kirjailijatar* yhdistetään viihdekirjallisuuteen ja on vanhahtavakin, *kirjailija* taas on vakavasti otettava ammattilainen.

Suomen kielestä ja muistakin kielistä löytyy myös sellaisia naisen nimityksiä, joissa puheena olevan naisen sukupuoli on ilmaistu moninkertaisesti ja liikasanaisesti. Nimitykset siis viittaavat 'naispuoliseen naiseen'.¹⁶⁴ Tautologisesti naissukupuoleen viittaavia ilmaisuja on suomen kielessä muodostettu eri tavoin, muun muassa *nais(puolinen)*-määriteosalla: esimerkiksi *naislaulajatar*, *naispuolinen tarjoilijatar*, *naispuolinen lentoemäntä*, *naisrouva*. Muita esiintymiä ovat esimerkiksi *mummotar*, *vaimotar*, *piikatar*, *prinsessatar*, *keisarinntatar*, *rovastinnatar*, *mummoska* ja *anoppiska*. Nimityksen *naiskuningatar* käyttö esimerkissä (49) on sukupuolen toistoa, tarkoittaahan *kuningatar* myös kuningashuoneen naispuolista hallitsijaa:

(49) Leonorista saattaa tulla Espanjan ensimmäinen *naiskuningatar* sitten 1800-luvun puolivälissä hallinneen Isabella II:n, mikäli pääministeri Jose Luis Rodriques Zapateron johtaman sosialistihallituksen kaavailut toteutuvat. ("Espanjan pikku prinsessasta Leonor", Turun Sanomat, viihde, 15.1.2006)

Feminiinitautologioiden esiintymiä löytyy jo ainakin 1800-luvun suomalaisista sanomalehdistä, esimerkiksi *naispalwelijatar*, *naisopettajatar* ja *naismyyjätär*.¹⁶⁵ Feminiinitautologiat eivät ole vain puhujan tekemiä virheitä ja "huonoa" kieltä. Jos ne olisivat, pitäisi vastaavia tautologioita esiintyä yhtä lailla miehiin viitattaessa. Toisteiset miehen nimitykset kuten *miesisäntä* vaikuttavat kuitenkin olevan harvinaisempia. Feminiinitautologioilla lienee vähintäänkin tarkoitus korostaa puheena olevan naisen sukupuolta.

Suositus 2

Varsinkin tehtävänimikkeissä tulee käyttää naisista feminiinjohdosten sijaan muodoltaan sukupuolineutraaleja nimikkeitä, esimerkiksi *laulajatar* -> *laulaja*, *näyttelijätär* -> *näyttelijä*, *kirjailijatar* -> *kirjailija*; *juoksijatar* (urheilu) -> *juoksija*, jne.

8 MIEHET JA TYTÖT

Yksi usein kommentoitu seksistisen kielenkäytön ilmentymä on aikuisten naisten työttöly.¹⁶⁶ Nais- ja miessukupuolen eriarvoinen kohtelu näkyy siinä, että naisten työttölyä pidetään usein normaalina ja hyväksyttävänä sellaisissa yhteyksissä, joissa aikuisten miesten pojittelua todennäköisesti pidettäisiin asiattomana ja vähättelevänä. Naisia työtöllään niin työympäristössä, lääkärin vastaanotolla kuin arkisissa puhetilanteissa.¹⁶⁷ Työelämän työttölyä nähtiin julkisuudessa esimerkiksi kun Kruunupyyn kunnanjohtajan valinnasta valituksen tehnyt, noin 50-vuotias mies katsoi olevansa pätevämpi kuin virkaan valittu, noin 30-vuotias nainen:

(50) ”Minulla on yli kaksikymmentä vuotta kokemusta kunta-alalta, kun taas tämä tyttö on toiminut ministeriön sihteerinä”, vertaa [Greger] Englund. (”Työttöly on taas täällä”, pääkirjoitus, Pohjalainen 3.1.2016)

Työttöly muistuttaa naisten etunimittelyä ja on yksi tapa hierarkisoida miehet ja naiset. Naisten työttölyä onkin verrattu musta-ihosten miesten pojitteluun. Tytöt ja pojat eroavat naisista ja miehistä siten, että jälkimmäiset ovat aikuisia. Kun miehet ovat ”miehiä”, siis aikuisia ja täysi-ikäisiä, heidän katsotaan olevan myös täysivaltaisia ja täysijärkisiä. Esimerkiksi työtölevien miesten on hyvä miettiä, miten he vastaavassa tilanteessa suhtautuisivat naisten pojittelun kohteena olemiseen.

Eräissä englannin kieltä käsittelevissä tutkimuksissa on lisäksi ilmennyt, että naisen nimittäminen ’tytöksi’ vs. ’naiseksi’ voi vaikuttaa siihen, kuinka sopivaksi hänet arvioidaan vaativiin työtehtäviin. ’Nainen’ on katsottu pätevämmäksi vastuulliseen työtehtävään kuin ’tyttö’.¹⁶⁸ Lisäksi naiselle on oltu valmiita maksamaan suurempaa palkkaa silloin, kun häntä sanotaan ’naiseksi’, kuin silloin, kun häntä sanotaan ’tytöksi’.¹⁶⁹

Suositus 3

On yleensä korrektia jättää nimittämättä täysi-ikäisiä ihmisiä ”tytöiksi” tai ”pojiksi” esimerkiksi työelämässä, viestimien kielenkäytössä tai muissa virallisemmissa yhteyksissä.

9 SUKUPUOLTEN JÄRJESTYS

Se, kuinka tyypillisiksi ihmisiksi naiset ja miehet hahmotetaan, voi heijastua myös naiseen ja mieheen viittaavien rinnastusten sanajärjestykseen. Toistuvasti käytetty sanajärjestys on 'mies ensin', suomen kielessä esimerkiksi *miehet ja naiset; miehet, naiset ja lapset; herra ja rouva Virtanen*.¹⁷⁰ Fraasi *hyvät naiset ja herrat* on lähinnä etikettiin liittyvä poikkeus samaan tapaan kuin esimerkiksi se, että mies avaa naiselle oven. Lisäksi fraasissa käytetään epäsymmetrisiä nimityksiä *nainen ja herra* (vrt. *hyvät naiset ja miehet*). Anekdootti suomalaisnaisen opiskeluaajoista Saksassa tuo myös esiin miesten ja naisten järjestykseen liittyvät tottumukset: "Saimme hankittua yliopistoon naisten lepohuoneen, *Frauen Raumin*. Joku tuhuri sen *Frauen Traumiksi*, sitten *Frauen Alptraumiksi* (naisten painajainen). Aloin itsekin leikkiä kielellä: en puhunut miehistä ja naisista, vaan naisista ja miehistä. Silti moni korjasi järjestyksen kuin kieliopin virheen."¹⁷¹

Eräiden englannin kielen kiteytyneiden ilmaisujen kuten *man and woman, husband and wife* ja *here and there* sanajärjestyksen on sanottu kuvastavan Me First -periaatetta. Toisin sanoen ilmaisujen ensimmäinen osa viittaa prototyyppiseen puhujaan, Minään, joka on muun muassa aikuinen, miespuolinen, tässä ja nyt.¹⁷²

Käytetty järjestys voi puolestaan joskus vaikuttaa sukupuolen hahmottamiseen. Tämä ilmeni ruotsin kielen persoonapronomineja käsittelevässä kyselytutkimuksessa.¹⁷³ Kun sen osallistujille esitetystä tekstistä viitattiin nimettömään henkilöön ilmaisulla *han eller hon*, jossa siis mainitaan maskuliinipronomini ensin, henkilö tulkittiin mieheksi useammin kuin päinvastaisen järjestyksen sisältäneessä *hon eller han* -tekstiversiossa.¹⁷⁴

Suositus 4

Jos viitataan nais- ja miessukupuoleen, niiden esittämisen järjestyksestä on hyvä vaihdella. Yksi keino nykyisen epäsymmetrian tasaukseksi on suosia nainen ensin -järjestyksestä ja seurata, pitävätkö muut kielenkäyttäjät edelleen sukupuolten esiintuomisen järjestyksestä yhdentekevänä.

10 SUKUPUOLIROOLEJA JA -STEREOTYPIOITA

10.1 Sukupuolittuneet fraasit, idiomit ja sananlaskut

Suomenkin kielen fraaseista ja idiomeista löytyy runsaasti ja erityyppisiä sukupuoliin viittaavia ilmaisuja.¹⁷⁵ Ne usein osaltaan luovat ja ylläpitävät sukupuolistereotyypistä ihmiskuvaa ja arvottavat sukupuolia. Sukupuolittuneissa sanonnoissa on paljon yleisiä maskuliini-ilmaisuja.

Suomalaisessa fraasikokoelmassa maskuliiniset fraasit ovat yleisempiä kuin feminiiniset.¹⁷⁶ Ero näkyy muun muassa sanonnoissa, jotka sisältävät sanan *nainen* tai *mies*. Tällaisia ovat esimerkiksi *elämänsä nainen*; *maksullinen nainen*; *nainen vaietkoon seurakunnassa*; *naisen aseet*; *naisen käden kosketus*. *Mies*-sanana sisältäviä on edellisiin verrattuna noin kolminkertainen määrä, joukossa *entinen mies*; *hyvän miehen lisä*; *miesten koulu*; *miestä väkevämpää* ja *miehen mitta*. Toisinaan sanonnassa viitataan sukupuoleen erisnimellä, esimerkiksi *Leelian lepotuoli*; *Lyyti alkaa kirjoittaa*; *Matti kukkarossa* ja *Juudaksen suudelma*.¹⁷⁷ Muita sukupuoleen viittaavia fraaseja ovat esimerkiksi *akkojen/akkain touhua*; *tilanteen herra*; *tehdä poikaa*; *isovelji valvoo*; *peräkammarin poika*; *isännän ääni*; *imeä äidinmaidossa*; *kaikkien (joidenkin) äiti*; *kertaus on opintojen äiti*; *äidin helmat*. Monet sanonnat ovat sikäli piilevämmän sukupuolittuneita, että niissä ei eksplisiittisesti ilmaista sukupuolta, mutta merkitys on vakiintunut naiseen tai mieheen viittaavaksi, kuten *heikompi astia*; *jäädä seinäkoristeeksi*; *tohvelisankari* ja *parkettien partaveitsi*.¹⁷⁸

Sananlaskujen sukupuolittuneisuuden tutkimus on puolestaan tuonut esiin, että on paljon enemmän sellaisia sananlaskuja, joissa naisia arvioidaan miesten näkökulmasta, kuin niitä, joissa miehiä arvioidaan naisten näkökulmasta. Sananlaskujen mukaan naisissa on monenlaisia virheitä ja usein niiden kuvataan johtuvan itse naissukupuolen huonoudesta. Toisinaan sananlaskuissa myös ilmaistaan, että naisten tulee olla alisteisessa asemassa miehiin nähden.¹⁷⁹ Esimerkkejä naiskuvan kielteisyydestä ovat:¹⁸⁰

Naisell on pitkä tukka ja lyhyt mieli.

Kyllä rarion suun pian tukkii, mutta akan suuta ei tuki mikää.

Mis aka valta, siel leivä nälkä.
On piru merrassa, kun on akka peräsimmä.
Muija ja muuri, niitten paikka on kotona.
Naisen paikka on hellin ja nyrkin välis.
Muija täytyy pitää kesät tiineenä ja talvet ilman kenkiä, niin pysyy kotona.
Onnelliin se miäs jonka muija on kuallu ja hevoin elos.
Ei o hyvää naista eikä makiaa pippuria.
Akkojen puhe ja kanojen laulu.
Naisten neuvot naurattaa, miesten ei milloinkaa.
Naista ja kissaa täytyy aina lyödä, jos ne ei tee pahaa niin ne ajattelee.

Mieheen viittaavissa sananlaskuissa tuodaan paikoitellen esiin, miten itse mieheys on korvaamattoman arvokas ominaisuus. "Mies se on hävinnytkin", kommentoi Sauli Niinistö jäätyään kakko-seksi vuoden 2006 presidentinvaaleissa. Samanhenkisiä ovat seuraavat:¹⁸¹

Mies on voitettukki.
Mies on aina miehen väarti, vaikk ei olis muuta kuin nappulan mittainen.
Miäs on aina miäs, vaikkei solsi kun kukoon kokoonen.
Vaikk olkoo mies peukalo pitune, ni kohtaha se naise korvajaa.

Kun sananlaskuissa viitataan miehiin kielteisellä tavalla, negatiivisuus liittyy usein esimerkiksi tiettyyn ominaisuuteen tai luokka-asemaan, ei niinkään koko miessukupuoleen; näin on esimerkeissä:¹⁸²

Laiska miäs ja huano hevonen, ei niistä oo kenenkään hyötyä.
Herrain elo köyhän vero.
Lähtee sitä herrain kans kerähjin, vievät sekä rahat että kukkaron.
(kerähjin = käräjiin)

Poikkeus sananlaskujen kielteiseen naiskuvaan niin suomen kielessä kuin monissa muissakin kielissä ovat sanonnat, jotka kuvaavat äidin merkitystä lapselle.¹⁸³ Niissä ylistetään äidin ainutlaatuisuutta, epäitsekkyyttä ja loputonta hoivaavuutta, usein jopa asetetaan äiti jalustalle. Perinteisesti äidin on myös nähty olevan lapselle läheisempi kuin isä, kuten seuraavissa sananlaskuissa:¹⁸⁴

Puoli-orpo isätöinen, koko-orpo äiditöinen.
Ei se orpo ole jolta isä kuolee, vaan se jolta äiti kuolee.
Suloinen on isän syli, äitin helma hempiämpi.
Ei mikkkää o nii lämpönen ku paeta, eikä mikkkää o nii hyvä ku äet.

Jonkin verran löytyy myös sananlaskuja, jotka voidaan ajatella (hetero)naisten(kin) näkökulmasta tuotetuiksi. Silloinkin voi olla mukana hetero- ja parisuhdenormatiivinen ajattelutapa, esimerkiksi:¹⁸⁵

Komiaa miestä kattoo viikon syömättäkin.
Parraton pusu on kuin muna ilman suolaa/Parraton pusu ei maistu miltään.
Ei miestä voileivällä saa, kaikkensa siihen panna pitää.
Ei sulhaset surren tule, hakea niitä pitää.
Juu juu Jussi-kulta, jos siä joisit ja tappeliisit, mut ku siä viäl pirät muita.
Lauvantaina on kolome hyvää tiedos: sauna, puuro ja poijat.
On hyvää ja hyöryllist, kun flikall on monta poikaa, mutt on pahaa ja vaarallist, jos tulevat yhtäaika.
Lapsensynnytys, hammassärky ja helvetin tuska ovat yhtä.

Sananlaskuihin on myös kehitelty, ehkä kieli poskessa -asenteella, vastavetoja misogynialle, kuten *Miäs on ihmisen paras toveri* ja *Naiset rakastaa yksinkertaisia asioita, kuten miähiä*.¹⁸⁶ Varsinkin uuden naisliikkeen myötä on sananlaskujenkin kautta alettu muutenkin kyseenalaistaa naisten roolia ja sukupuolten hierarkioita. Feministisistä sananlaskuista ehkä kuuluisin on 'Nainen ilman miestä on kuin kala ilman polkupyörää'. Yhdysvalloissa on käytetty sananlaskua, jossa leikitellään *house*-sanan merkityksillä: *A woman's place is in the house... and the Senate*. Loppuosa tekee selväksi, että naisen paikka ei olekaan 'kotona' vaan edustajainhuoneessa.

10.2 Muita sukupuolistereotyyppioita

Muussakin kielenkäytössä ilmaistaan eri tavoilla sukupuolirooleja ja -stereotyyppioita. Muun muassa lehtikielessä voidaan esimerkiksi naisten perhesuhteita tuoda esiin herkemmin kuin miesten. Tämä näkyi esimerkiksi siinä, miten Rion olympialaisissa pronssimitalin

voittanut nyrkkeilijä Mira Potkonen kategorisoitiin mediassa toistuvasti (perheen)äidiksi, esimerkiksi otsikoinnissa (51). Vaikka esimerkissä (52) on puheena nainen miehisessä harrasteessa, ei naisen äitiys liity käsiteltävään asiaan.

(51) Suomalainen kahden lapsen äiti ehdolla Rion olympianyrkkeilyyn (sportti.com 24.3.2016)

(52) Ruotsalaisäiti ampui viisi hirveä yhdellä metsästysreissulla 37-vuotiaasta Hedin Alsinista on tullut valtakunnan julkkis Ruotsissa hänen ammuttuaan peräti viisi hirveä saman metsästysreissun aikana. Metsästystä harrastava kahden lapsen äiti sanoo ruotsalaislehdille, että hänellä kävi uskomaton tuuri. (Helsingin Sanomat 14.10.2011)

Myös naisten ulkonäköä, ruumiinrakennetta, vaatetusta yms. kuvaillaan helposti ja toisin kuin miesten. Tämä nousee esiin silloinkin (tai ehkä juuri siksi) kun puheena ovat korkeassa asemassa olevat naiset:

(53) Jutta Urpilainen uhosi viime eduskuntavaalien alla (Helsingin Sanomat 8.4.), että ”keskustelu siitä, että Eurooppa olisi ajautumassa uuteen lamaan ja taantumään on poliittista pelottelua ennen vaaleja”. Nykyisen taantumakauden valtiovarainministerinä Urpilainen laatii ripset räpsyen veronkorotuksia omille äänestäjilleen. (A.-P. Pietilä, Helsingin Uutiset 28.12.2011)

Seuraava esimerkki on katkelma silloisen kulttuuriministerin Suvianne Siimeksen haastattelusta:

(54) Hennon naisen, korkeintaan kuuden puolen numeron hansikkaan vaativan, käden puristus on jäntevä ja määrätietoinen. Suoraselkäisen siilitukan silmäkulmissa sykkii huumori. (Eeva Palm, Helsingin Sanomat 5.9.1998)

Muun muassa stereotypia ”pieni mutta pippurinen” näkyy myös esimerkeissä (55)–(56):

(55) Päijät-Hämeen Jätehuolto Oy:n pitkäaikainen toimitusjohtaja Tuula Honkanen on pieni, hento nainen. Ulkomuodon ei pidä kuitenkaan antaa hämätä: alan piireissä Honkasta pidetään

rautaisen ammattitaitoisena johtajana. (”Jätehuolto ja kierrätys yhä vahvemmin Naisten käsissä”, Teija Horppu, Uusiouutiset 2006, Vol. 17: 7, 22)

(56) ”Ensimmäinen muistikuvani Laurasta on luja kädenpuristus. Pienessä naisessa oli valtava määrä energiaa. (Katriina Järvinen Laura Kolbesta teoksessa Luokkaretkellä hyvinvointiyhteiskunnassa (2007), <http://laurakolbe.net>)

Helsingin Sanomien toimittaja on saanut tutkijasta tekemäänsä haastatteluun mahtumaan monenkinlaisia naisen perinteisen roolin ulottuvuuksia kuten ulkonäkö, viehättävyys (miehen silmissä), lapsenomaisuus, kotirooli ja aviosääty:

(57) Palkittu tutkija Teija Tiilikainen hallitsee Nato-optiot, puolustusytimet ja muut miehisen kovat sotilaalliset aiheet. Mutta miten turvallisuuspolitiikan tuntijalta luonnistuu leipominen? Valtiotieteen tohtori Teija Tiilikainen, 36, näyttää kalpealta, ujolta ja säikyltä, kun hän seisoo ministeri Kimmo Sasin edessä Säätytalon salissa ja kuuntelee, miten ministeri erittelee hänen tekemisiään. (...) Miten ihmeessä viehättävä nainen innostuu kovasta militäärimaailmasta? ”EU-asioiden kautta”, Teija Tiilikainen sanoo ja räpäyttää pitkiä silmäripsiään. (...) Mutta miten rouva Tiilikaiselta sujuvat arkiset kotityöt. Osaako turvallisuuspolitiikan tutkija leipoa? ”En osaa”, Teija Tiilikainen vastaa ja punastuu hellyyttävästi. (...)

(”Kovien kysymysten humanisti”, Arto Astikainen, Helsingin Sanomat 8.4.2001)

Esimerkiksi lehtikielessä ei vastaavasti ja toistuvasti kommentoida miesten ruumiinkokoa tai muita ulkoisia ominaisuuksia konteksteissa, joissa niillä ei ole merkitystä. Jos tällaisia ominaisuuksia kommentoidaan, voi tulla seuraamuksia. Näin oli esimerkiksi silloin, kun Helsingin yliopiston julkaisemassa Yliopisto-lehdessä¹⁸⁷ julkaistiin juttu Nokian silloisen johtajan Jorma Ollilan pitämästä esitelmästä. Tekstissä kerrottiin: ”Jorma Ollilan hartiat ovat läheltä katsottuna varsin kaposet”. Kun teksti oli annettu tarkistettavaksi Nokialle, yhtiöstä vaadittiin kyseisen maininnan poistamista. Lehden toimitus ei kuitenkaan poistanut lausetta, koska ei pitänyt sitä halventavana. Seurauksena oli, että silloinen päätoimittaja sai yliopiston rehtorilta varoituksen.¹⁸⁸

Lisäksi autoilijoiden liikennekäyttäytymisen kuvaaminen voi toisinaan heijastaa naisen ratissa -stereotypiaa. Kun naiskuljettaja esimerkiksi joutuu onnettomuuteen, hänet voidaan tuoda vaivatta esiin aktiivisena tekijänä; kun mieskuljettaja joutuu onnettomuuteen, syyksi saatetaan herkemmin esittää jokin muu kuin miehen oma toiminta. Kun mies siis esiintyy vähemmän mairittelevassa valossa, hänen toimijuuttaan saatetaankin häivyttää (vrt. luku 17). Nais- ja mieskuljettajien kuvauksia kommentoidaan myös Helsingin Sanomien kolumnissa:

”Toista onnettomuusautoa ajanut 25-vuotias sulkavalaismies ajautui osittain väärälle kaistalle, jolloin vastaan ajanut mäntyharjulainen nainen törmäsi miehen autoon.”

Hmmm. Miehen auto siis ajautui väärälle kaistalle. Kuljettajalla ei ollut mitään tekemistä auton kulkureitin kanssa. Ja sitten vielä omaa kaistaansa ajanut naisautoilija kehtasi törmätä miehen autoon!

Eikö olisi oikeampaa sanoa, että miehen ohjaama auto törmäsi naisen autoon, koska miehen auto oli osittain väärällä kaistalla? (”Nainen ajaa kolarin, mies ajautuu ojaan”, Susanna Reinboth, Helsingin Sanomat 21.1.2001)

Stereotyyppisiä sukupuoleen liittyviä oletuksia voi sisältyä myös erilaisiin viranomaisteksteihin ja asiakaspalvelutilanteisiin. Yksi paljon erilaisia sukupuoleen liittyviä nimityksiä ja oletuksia sisältävä elämänavalue on vanhemmuus. Sosiaali- ja terveysministeriö on julkaissut tasa-arvo-oppaan neuvolan asiakastyötä varten.¹⁸⁹ Opas pyrkii kiinnittämään huomiota muun muassa vanhempien ja lasten puhutteluun liittyviin käytäntöihin ja antamaan välineitä uudelleenlaiksiin, tasa-arvoisiin lähestymistapoihin.

Seuraavassa on poimintoja oppaassa esitetyistä, kielenkäyttöön liittyvistä kysymyksistä. Ne sopivat laajemminkin mietittäviksi.

Puhutko vanhemmuudesta vai äitiydestä ja isyydestä?

Tiedätkö, miten asiakkaasi haluaa puhuttavan vanhemmasta, joka ei ole paikalla?

Oletko selvittänyt, millä nimillä perheenjäsenet haluavat tulla kutsutuiksi?

Mieti, miten puhut lapselle? Millaisiin asioihin kiinnität huomiota ja mitä kehut?

Pohdi, mitä sanavalintoja käytät eri sukupuolista (esimerkiksi reipas poika ja kiltti tyttö).

Suositus 5

Erilaisten tekstien, vaikkapa mediajuttujen, henkilökuvauksia tehdessä kannattaa harkita, onko esimerkiksi ulkonäön tai perhe-suhteiden kuvailu asiaankuuluvaa vai sukupuolistereotyyppiöiden toistamista. Voi myös verrata, nostaisiko samanlaisessa yhteydessä esiin samantyyppisiä asioita, jos kuvailtava henkilö olisikin (oletetusti) eri sukupuolta tai muunsukupuolinen.

Kuva 4

11 YLEISTÄVÄ MASKULIINISUUS JA FEMINIINISYYS

Puhuttaessa suomen kielen sukupuolesta ja seksismistä esiin nousevat yleensä *mies*-loppuiset tehtävänimikkeet kuten *esimies*. Ne ovat osa sellaista laajempaa kielenainesta, jossa miehen nimityksillä ja muilla maskuliinisilla ilmaisuilla viitataan myös naisiin tai ihmisiin yleensä. Tätä ilmiötä nimitetään generiseksi eli yleispäteväksi tai yleistäväksi maskuliinisuudeksi. Yleistävä maskuliinisuus on ollut kielten sukupuolittuneisuuden ja seksismin tutkituimpia alueita. Suomen kielessä yleistävästi käytettävät maskuliini-ilmaisut ovat yhdyssanoja, johdoksia, sanaliittoja, sanontoja sekä sananlaskuja. Yleistäviä maskuliinimuotoja käytetään ammattinimikkeistön lisäksi esimerkiksi säädöskielessä.

Yleistävien maskuliinimuotojen on usein oletettu olevan merkitykseltään sukupuolineutraaleja tai -neutraalistuneita. Eri kielistä tehtyjen empiiristen tutkimusten mukaan ne kuitenkin tulkitaan yleensä miehiin viittaaviksi ja lisäksi miehismiksi kuin muun muassa niiden muodollisesti sukupuolineutraalit vastineet. Esimerkiksi suomen kielessä *lakimies* on tulkittu enemmän mieheen viittaavaksi kuin sen vastine *juristi*.

11.1 Yleistävien maskuliinimuotojen kirjo

Suomen kielen yleistävästi käytettävät maskuliini-ilmaisut ovat heterogeeninen ja laaja joukko. Siitä löytyy paljon ilmaisuja, jotka eivät ole henkilöviitteisiä, esimerkiksi *herrasmiessopimus*, *isänmaa*, *isäntäkasvi*, *lumiukko*, *ukkovarvas*. Lisäksi on sadoittain ihmiseen viittaavia yleistäviä maskuliinimuotoja.

Yleistävät maskuliini-ilmaisut ovat usein yhdyssanoja. Huomattava osa niistä on *mies*-sanalla muodostettuja, esimerkiksi *miestyövuosi*, *vihamies*, *kadunmies*, *kotimies*, *jokamies*, *maanmies*. Ryhmässä on runsaasti ammattinimikkeitä (ks. luku 12). Tässä kohden tulee muistaa, että osa *mies*-yhdyssanoista on vain mieheen viittaavia, esimerkiksi *aviomies*, *herras mies*, *sulhasmies*, *velimies* tai *miesenemmistö*. Niitä ei siis käytetä yleistävästi eikä seksistisen kielen kritiikki yleensä kohdistu niihin. Muita

yhdistämällä muodostettuja maskuliini-ilmaisuja, joita käytetään yleistävästi, ovat esimerkiksi *esi-isät*, *veljeskansa* ja *herrasväki*.

Yleistävästi käytettävät maskuliini-ilmaiset voivat olla myös johdoksia, kuten *miehistö*, *miehittää*, *veljeillä*, *isännöidä*, *isännöitsijä*, *isännistö* ja *herraskainen*. Yleistäviä maskuliinisia sana-liittoja ovat puolestaan *uskottu mies*, *kolmas mies* (oikeudellisena terminä) ja *valkoinen mies* 'valkoiseen rotuun kuuluvasta'.¹⁹⁰ Yleistävä maskuliinisuus näkyy myös monissa sanonnoissa (vrt. luku 10.1), kuten *elää herroiksi*; *lähteä yhtenä miehenä*; *miehen mentävä aukko*; *nauttia miestä väkevämpää*; *mies ja ääni-periaate* 'yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden periaate'; *Hän on mennyttä miestä* 'hukassa, tuhon oma tms.'; *muina miehinä* 'kuin ei huomaisi jtk t. mitään, jstk välittämättä, "pokkana"; *yhtenä miehenä* 'yksimielisesti, yksissä tuumin' ja *lähtivät miehissä* 'joukolla'.¹⁹¹

Myös monissa sananlaskuissa viitataan mieheen, joko *mies*-sanaalla tai muilla miehen nimityksillä kuten *herra*, *renki*, *isäntä*, jne. Joissakin tapauksissa maskuliini-ilmaus tarkoittaa nimenomaan miestä, esimerkiksi *Ennen mies akkansa haukkuu ennenkö autonsa*. Tällöin ei siis ole kyse yleistävästä maskuliinisuudesta. Monissa sananlaskuissa miehisiä ilmauksia kuitenkin käytetään yleistävästi, esimerkiksi:¹⁹²

Auta miestä mäessä, älä mäen alla
Ei nimi miestä pahenna, ellei mies nimeä.
Sanasta miestä, sarvesta härkää.
Ennen mies maansa myy kuin sanansa syö.
Silakka se on talonpojan lohta.
Ei kaikki kalamiehiä ou, jotka venneellä vesillä.
Voi nuita virkamiehen vaivoja, kun pitää syyvä ja maata.

Yleistävän maskuliinisuuden kirjosta tulevat yleensä puheeksi *mies*-loppuiset tehtävänimikkeet. Niiden olemassaolo selitetään usein siten, että kyseiset tehtävät ovat perinteisesti olleet ja ovat mahdollisesti vieläkin miesvaltaisia. Nimikkeen maskuliininen muoto nähdään luonnollisena heijastumana työelämän ja muun yhteiskunnan rakenteesta ja historiasta. Selitys on usein samalla tapa luonnollistaa ja rationalisoida miehisten ilmaisujen yleistävää käyttöä. Kun yleistävästä maskuliinisuudesta otetaan huomioon sen eri muodostamiskeinot, kuten esimerkiksi sananlaskut, ei

työelämän tapainen kielenulkoinen todellisuus riitä selittämään yleistävää maskuliinisuutta.

Maskuliinimuotojen yleistävä käyttö kumpuaa samasta lähteestä kuin sukupuolineutraaleihin ihmisviittauksiin, esimerkiksi *ihminen*, liittyvä piilomaskuliinisuus.¹⁹³ Mies on määritelty yleispäteväksi ihmiseksi, ihminen edustuu usein miehenä. Yleistävä maskuliinisuus on yksi näkyvä kielen mieskeskeisyyden ilmentymä. Maskuliinisten ilmaisujen yleistävä käyttö on sopu-soinnussa sen sukupuolten hierarkian kanssa, joka takaa miehille enemmän valtaa ja korkeamman sosiaalisen aseman kuin naisille¹⁹⁴ tai muunsukupuolisille.

11.2 Yleistävät maskuliinimuodot säädöskielessä

Yleistävästi käytetyt maskuliini-ilmaisut ovat yleisiä myös Suomen säädöskielessä.¹⁹⁵ Oikeuslingvistiksessä tutkimuksessa¹⁹⁶ lainsäädännöstä löytyi muun muassa yli 100 erilaista *mies*-loppuista, yleistävää nimikettä, esimerkiksi *virkamies* ja *asiames*. Kaiken kaikkiaan *mies*-loppuinen sana esiintyi säädösteksteissä yli 10 000 kertaa, esimerkiksi *virkamies* noin 3700 kertaa. Usein maskuliinisten nimikkeiden käyttöönotto perustuukin lainsäädäntöön. *Mies*-loppuisten tehtävänimikkeiden lisäksi säädöskielessä oli ainakin 80 useampi-osaista yhdyssanaa, joiden määriteosana on jokin *mies*-loppuinen yhdyssana. Joitakin esimerkkejä näistä ovat *asiamiessopimus*, *esimiesasema* ja *-tehtävä*, *lakimiessihteeri*, *luottamusmiestoimi*, *-järjestelmä*, *-toiminta* ja *-vaali*, *merimiehentoimi*, *pelastusvenemieskoulutus*, *virkamieseläke*, *yhdenmiehenyhtiö*. Näihin yhdysanoihin kuuluu myös *jokamiehenoikeus*, jonka sijaan on joskus käytetty neutraalimuotoa *jokaisenoikeus*.¹⁹⁷ Lisäksi esiintyi parikymmentä *mies*-sanasta muodostettua johdosta, muun muassa *apumiehistö*, *miehistöauto*, *puhemiehistö* ja *vähimmäismiehistys*. Säädöstekstien maskuliinisanastoon kuuluivat myös sanaliitot *nimetty mies* ja *uskottu mies*.

Säädösten tulee olla sukupuolineutraaleja, mutta ”suomenkielinen säädösaineistomme on maskuliinisuuden kyllästämaa paitsi laadullisesti myös määrällisesti”.¹⁹⁸ Useat säädöskielen *mies*-nimikkeet ovat lisäksi vanhahtavia ja vaikeaselkoisia – moniko ei-juristi tietää, mitä tekevät esimerkiksi *katselmusmies*, *ojennusasiames*, *majamies*, *neljäntes mies*, *pitäjän mies*, *runsimies* tai *saantomies*?

Suomen kielen lautakunta otti kantaa myös säädöskieleen

suosituksessaan (22.10.2007) sukupuolineutraalin kielenkäytön edistämiseksi:

Lautakunnan mielestä erityisesti **lainsäädännön ja hallinnon kielessä** on syytä kiinnittää huomiota termien ja sanaston valintaan, jotta viralliset ammattinimikkeet tai hallinnon käytänteet eivät osaltaan estäisi sukupuolten välistä kielellistä tasa-arvoa. Lautakunta suosittaa, että tilaisuuden tullen myös nykyisessä säädöskielessä käytettyjä nimikkeitä vaihdetaan vähitellen sukupuolineutraaleihin silloin, kun vaihdoksille tarjoutuu mahdollisuus muiden uudistusten yhteydessä. [lihavointi alkuperäisessä]

Maskuliini-ilmaisujen muuttaminen on mahdollista lainvalmistelun ja juridisen termityön yhteydessä. Turun yliopiston lainsäädäntötutkimuksen professorin Jyrki Talan mukaan ”lainlaattijan oppaaseen ja erityisesti sen säädöskieltä koskevaan lukuun on mahdollista sisällyttää suosituksia ilmauksista, joilla naiseen ja miehiin viitataan”.¹⁹⁹ Esimerkiksi eduskunnan pankkivaltuutettujen johtosäännössä esiintyneet *pankkivaltuusmies*-nimikkeet on jo korvattu neutraalimuodolla *pankkivaltuutettu*.²⁰⁰ Toisaalta ”ongelma ei ratkea sillä, että yksittäisiä säädöksiä ja yksittäisiä sanoja muutetaan varsin hitaassa tahdissa; ajatus geneerisesti käytettyjen mies-loppuisten sanojen muuttamisesta pitäisi aidosti omaksua koko valtionhallinnossa”.²⁰¹ Tätä muuttamisen kokonaisvaltaisuuden periaatetta tulisi soveltaa paitsi valtionhallinnossa myös ylimalkaan muun muassa työelämässä ja koulutuksessa.

11.3 Yleistävien maskuliinimuotojen tulkitseminen

Yleistävästi käytettävien maskuliinimuotojen sanotaan usein olevan merkitykseltään sukupuolineutraaleja ja sellaisia, että ne viittaavat paitsi miehiin myös ihmisiin yleensä. Eri kielten yleistävästä maskuliinisuudesta tehdyt kokeelliset tutkimukset eivät kuitenkaan tue tätä oletusta. Tutkimuksissa on tullut selväksi, että kyseisiä maskuliinimuotoja ei tulkita yleispäteviksi vaan yleensä miehiseksi. Kokeellisissa tutkimuksissa yleistävien maskuliinimuotojen tulkitsemistapaa on verrattu niiden neutraalivastineiden tai nais- ja miessukupuoleen viittaavien vastineiden tulkintaan. Esimerkiksi englannin kielen yleistävästi käytetyn maskuliinipronominin *he* tulkintaa on verrattu muun muassa vastineen *he or she*

hahmottamiseen. Tutkimuksiin osallistuneiden vastaajien tehtävänä on ollut muun muassa kirjoittaa kertomuksia heille esitetyissä teksteissä mainituista henkilöistä, kuvata heitä piirroksilla, keksiä heille (etu)nimiä tai vastata siihen, voivatko esitetyt ilmaiset viitata naiseen.²⁰² Yleistävien maskuliini-ilmaisujen tulkitsemista maskuliinisiksi pitäneen osaltaan yllä sukupuolispesifisti maskuliininen kielenaines, suomen kielessä esimerkiksi *velimies, olla mies paikallaan yms.*²⁰³

Suomen kielen yleistävien maskuliinimuotojen tulkitseminen miehiseksi nousi esiin suomalaisten kanssa tehdyssä tutkimuksessa.²⁰⁴ Siinä vastaajaryhmille annettiin tulkittaviksi joukko ihmiseen viittaavia lauseita, jotka yhdelle ryhmälle esitettiin maskuliinisessa muodossa, esimerkiksi *Lakimieheltä edellytetään hyvää kirjallista ja suullista ilmaisukykyä*, ja toiselle ryhmälle muodollisesti sukupuolineutraalina versiona, esimerkiksi *Juristilta edellytetään hyvää kirjallista ja suullista ilmaisukykyä*. Yleistävän maskuliini-ilmaisun sisältäneet lauseet tulkittiin maskuliinisiksi merkitsevästi useammin kuin neutraalilauseet, jotka toisaalta tulkittiin useammin sukupuolineutraaleiksi tai naiseen viittaaviksi kuin maskuliinilauseet. Vastaajien sukupuoli vaikutti tulkintoihin siten, että naiset tulkitsivat maskuliinimuodot sukupuolineutraaleiksi merkitsevästi useammin kuin miehet. Tulkitsijan sukupuolen vaikutus maskuliinimuotojen tulkintaan oli samansuuntainen kuin sen vaikutus sukupuolineutraalien ihmisviittausten tulkintaan aiemmin selostetuissa kokeellisissa tutkimuksissa: naiset tulkitsevat sekä maskuliini- että neutraalimuodot vähemmän miehiseksi kuin miehet. Silloin kun naiset ja miehet ovat ulkomaisissa tutkimuksissa tulkinneet yleistäviä maskuliinimuotoja eri tavoin, miesvastaajat ovat yleensä tulkinneet maskuliini-ilmaisut mieheen viittaaviksi useammin kuin naisvastaajat.²⁰⁵ Yleistävien maskuliinimuotojen tutkimus ei siis vahvista sitä toisinaan esitettyä käsitystä, että lähinnä (feministiset) naiset tulkitsevat tai kokevat kyseiset ilmaiset miehiseksi.²⁰⁶

Yleistävien maskuliini-ilmaisujen miehiseen merkitykseen viittaa myös se, että puhujilla on toisinaan tarve käyttää naistarkoitteeseen viittaavissa maskuliininimikkeissä *nais(puolinen)*-määriteosaa, esimerkiksi *naispalomies* (vrt. *palonainen*), muodostaa miehiin ja naisiin viittaavia vastineita *mies-* ja *nainen-*loppuisilla nimikkeillä tai muuntyyppisillä ilmauksilla²⁰⁷ tai joskus korjata oman puheensa maskuliini-ilmaisuja feminiinisillä. Näin on esimerkeissä (58)–(61):

(58) Britannian ero EU:sta työllistää jäsenmaiden johtajia, vaikka neuvottelut eivät ole vielä edes alkaneet. Tänäpä 27:n Unioniin jäävän maan *päämiehet ja -naiset* lensivät Brysseliin hyväksymään muodollisesti EU:n suuntaviivat Brexit-neuvotteluille. (tv-1 uutiset 29.4.2017)

(59) Heinäkuussa kaikki ovat lomalla, myös kuntien *virkamiehet ja -naiset*. (Helsingin Sanomat 17.7.2002)

(60) Kirkkonummen kunnanvaltuusto toivoo lähes *yhtenä miehenä ja naisena*, että kunta selvittäisi tekojääkentän rakentamisen kuntakeskuksen alueelle. (viisykkonen.fi 22.5.2017)

(61) [yksi syy, miksi presidentti Tarja Halonen ei pääse paikalle on se, että] "...hän *isännöi...emännöi* Tansanian presidentin vierailua". (Heidi Hautala, seminaari "Femme globale" Finlandia-talolla 7.9.2005)

Myös sen tyyppisten feminiinisten ilmaisujen kuin *Ei nimi naista pahenna; naismuistiin; mennä yhtenä naisena ja muina naisina* käyttö voi heijastaa sitä, että maskuliini-ilmaisujen yleistävä käyttö ei (enää) vakuuta kaikkia kielenkäyttäjiä.

Seksististä ei varsinaisesti ole se, että yleistävät maskuliini-ilmaisut tulkitaan lähinnä mieheen viittaaviksi. Ne ovat mieheen viittaavia, joten on luonnollista tulkita ne sellaisiksi. Seksististä on se, että miehiset ilmaisut pyritään esittämään sukupuolineutraaleina ja yleispätevinä ja että niitä käytetään muistakin kuin miehistä. Miesten nimeäminen yleispäteviksi ihmisiksi osaltaan vahvistaa ihmisviittausten piilomaskuliinisuutta.

11.4 Tutkimusta yleistävien maskuliini-ilmaisujen vaikutuksista

Ulkomaisissa kielitieteellisissä tutkimuksissa on tullut esiin, että sukupuolittuneella kielenkäytöllä voi olla vaikutusta eri-ikäisten kielenkäyttäjien kognitioon ja heidän tekemiinsä arviointeihin (ks. myös luku 2).²⁰⁸ Vaikutus on ilmennyt muun muassa yleistävien maskuliinimuotojen ja niiden vaihtoehtoisten ilmaisujen käytössä. Periaatteessa on mahdollista, että suomen kielen yleistävästi käytetyillä, mutta miehisiksi tulkituilla maskuliini-ilmaisuilla on samantyyppisiä vaikutuksia suomen kielen käyttäjiin.

Maskuliinisten tehtävänimikkeiden ja niiden vaihtoehtojen erilainen hahmottuminen näkyi esimerkiksi tutkimuksessa, johon osallistui 6–12-vuotiaita lapsia.²⁰⁹ Heille kuvailtiin saksaksi ja hollanniksi muun muassa miesvaltaisia ammatteja, esimerkiksi pormestarin, astronautin ja automekaanikon työ. Amatit esitettiin osallistujille joko yleistävillä maskuliinimuodoilla (esim. *Automechaniker*, *Geschäftsmänner* 'liikemiehet') tai sellaisilla tasavertaisilla ilmaisuilla, jotka sisälsivät kyseisen nimikkeen feminiinisen ja maskuliinisen version (esim. *Automechaniker und Automechanikerinnen*, *Geschäftsmänner und Geschäftsfrauen* 'liikemiehet ja liikenaiset'). Kävi ilmi muun muassa, että lapset arvioivat naisten menestyvän miehisissä ammateissa paremmin silloin, kun kyseisiä ammatteja kuvailtiin tasavertaisilla nimikkeillä, kuin silloin, kun samoja ammatteja kuvailtiin yleistävillä maskuliinimuodoilla. Lisäksi tuli esiin, että tytöt olivat kiinnostuneempia miehisistä ammateista kun niiden nimikkeissä viitattiin sekä naisiin että miehiin. Poikien kiinnostukseen ei vaikuttanut se, käytettiinkö maskuliinista vai tasavertaista ilmaisua. Tutkimuksen tekijät katsovat, että tasavertaisten nimikkeiden käyttö esimerkiksi kouluopetuksen yhteydessä tai tiedotusvälineissä voi luoda lapsille kuvaa miehisten ammattien soveltuvuudesta kaikille, muillekin kuin miehille. Lisäksi tasavertaisten nimikkeiden käyttö saattaa heidän mukaansa ehkäistä sitä, että tyttöjen ammatinvalinta rajoittuu perinteisiin naisten ammatteihin. Eräässä toisessa tutkimuksessa²¹⁰ ranskankieliset, 12–17-vuotiaat nuoret tulksivat naisilla ja miehillä olevan yhtäläisempi mahdollisuus menestyä nais- tai miesvaltaisessa ammatissa silloin, kun ammatin nimike esitettiin nuorille feminiini- ja maskuliinimuodossa (esim. *inventeuses et inventeurs* 'keksijät') kuin silloin, kun nimike esitettiin vain maskuliinisena (*inventeurs*).

Samankaltainen maskuliinisten ja tasavertaisten tehtävänimikkeiden vaikutus ilmeni saksan kieltä käsitelleessä tutkimuksessa, johon osallistui aikuisia ja jossa simuloitiin työnhakijoiden rekrytoimista.²¹¹ Kauppatieteiden opiskelijoiden piti arvioida työnhakijoiden työpaikkahakemusten perusteella hakijoiden kelpoisuutta johtajan toimiin. Työpaikkailmoituksessa oli käytetty esimerkiksi toimitusjohtaja-nimikkeestä joko perinteistä ilmaisua *Geschäftsführer*, joka on maskuliinimuoto, tai vastinetta, jossa käytettiin nimikkeen feminiini- ja maskuliiniversiota, siis *Geschäftsführerin/Geschäftsführer*. Tutkimuksen tuloksissa näkyi muun muassa, että opiskelijat arvioivat naishakijan sopivan mieshakijaa huonommin

toimitusjohtajaksi silloin, kun toimitusjohtaja-nimikkeestä käytettiin pelkästään mainittua maskuliinista muotoa. Kun taas käytettiin tasavertaista vastinetta, nais- ja mieshakija arvioitiin yhtä sopivaksi kyseiseen tehtävään. Tutkimuksen julkaisijat arvioivat, että johtajanimikkeen esittäminen yhtä aikaa feminiinisessä ja maskuliinisessä muodossa sai johtamistehtävän vaikuttamaan vähemmän maskuliiniselta ja siksi naishakija katsottiin sopivaksi tehtävään.

Yleistävien maskuliini-ilmaisujen käyttö voi vaikuttaa myös muistamiseen. Tämä tuli esiin tutkittaessa saksan kielen maskuliinisia ihmisviittauksia ja niiden vastineita.²¹² Tutkimuksen osallistujat kykenivät hakemaan muistista ja luettelemaan erilaisten ihmis-kategorioiden (esimerkiksi romaanin sankarihahmo, poliitikko) naispuolisia edustajia vähiten silloin, kun kategoriaan oli viitattu yleistävällä maskuliinimuodolla (esimerkiksi *Romanheld*) ja eniten silloin, kun kategoriaan oli viitattu sukupuolineutraalilla tavalla (esimerkiksi *heldenhafte Romanfigur*), nais- ja miessukupuoli mainiten (esimerkiksi *Romanheldin oder Romanheld*) tai naisliikkeessä kehitellyllä, sukupuolineutraalilla *I*-muodolla (esimerkiksi *PolitikerInnen*).

On lisäksi tullut esiin, että englannin kielen yleistävästi käytetty maskuliinipronomini *he* voi vaikuttaa erityisesti naispuolisiin kielenkäyttäjiin eri tavalla kuin sen tasavertaisemmat vastineet. Eräässä työnhakua simuloivassa tutkimuksessa²¹³ naisosallistujat olivat muun muassa vähemmän motivoituneita hakemaan heille esiteltäviä työpaikkaa silloin, kun esimerkiksi sen toimenkuvauksessa käytettiin maskuliinisia pronomineja, kuin silloin, kun kuvauksessa käytettiin maskuliini- ja feminiinipronominin yhdistelmiä (*he/she; his/her*) tai sukupuolineutraaleja ilmaisuja. Miesosallistujien asennoitumiseen ei vaikuttanut se, käytettiinkö maskuliinisia pronomineja vai niiden vaihtoehtoja. Eräässä todelliseen oikeustapaukseen perustuvassa amerikkalaistutkimuksessa²¹⁴ puolestaan selvitettiin, vaikuttaako oikeudenkäynnin jurylle annettavien ohjeiden maskuliininen sanamuoto juryn arviointeihin. Tuloksissa ilmeni, että koehenkilöt tulkitsivat naispuolisen syytetyn toimineen itsepuolustukseksi merkitsevästi harvemmin silloin, kun he olivat lukeneet jurylle annettavat, itsepuolustusta koskevat ohjeet alkuperäisessä maskuliinisessä muodossa (esim. "(...) he has a right to stand his ground and repel such an assault") kuin luettuana ne mies- ja nais-sukupuoleen viittaavassa tai feminiinisessä muodossa (esim. he or she has a right; she has a right).

Suositus 6

Yleistäviä maskuliini-ilmaisuja tulee välttää. Niiden vaihtoehdoiksi on olemassa tai voidaan kehittää sukupuoleen viittaamattomia vastineita, esimerkiksi *tiedemies* -> *tutkija, tieteentekijä* ym.; *talonmies* -> *kiinteistöhoitaja, talonhoitaja; kadunmies* -> *tavallinen ihminen, (tavallinen) kadunkulkija* ym.; *kotimies* -> *talonvahti; miehistö* -> *henkilöstö, henkilökunta; miestyövuosi* -> *henkilötyövuosi; miesmuistiin* -> *ihmismuistiin; vihamies* -> *vihollinen; yhtenä miehenä* -> *yksimielisesti, yksissä tuumin, jne.*

11.5 Yleistävä feminiinisyyden

Yleistävä maskuliinisuus ja yleistävä feminiinisyyden ovat selvästi epäsymmetrisiä ilmiöitä. Naisen nimitysten ja muiden feminiinisten ilmausten yleistävä käyttö on ensinnäkin harvinaisempaa kuin yleistävä maskuliinisuus.²¹⁵ Suomen kielen yleistäviä feminiini-ilmauksia ovat muun muassa *emoalus, -kasvi, -levy, -yhtiö, -solu, emäalus, -joki, -kallio, -kasvi, -kaupunki, -laiva, -maa, -seurakunta, -yhtiö, sisaralus, -ilmiö, -järjestö, -laiva, -yhtiö, tytäryhtiö, -yritys, -kieli, -solu; morsiuspari, mummola, sisarukset, sisarus*.²¹⁶ Lisäksi esimerkiksi Ruotsin prinsessa Victoriaan ja prinssi Danieliin on viitattu feminiinisellä nimityksellä *prinsessapari*. Yleistävät feminiinimuodot voivat lisäksi olla sikäli yhtenäisempi ryhmä kuin yleistävät maskuliinit, että feminiini-ilmaukset kuvastavat usein polveutumissuhteita, kuten edellä mainitut *emo-, tytär- ja sisaryhtiö*. Yleistäviä maskuliini-ilmauksia sen sijaan muodostetaan monin tavoin.

Erityisen merkillepantavaa on, että yleistävät feminiini-ilmaukset eivät, toisin kuin yleistävät maskuliinimuodot, useinkaan viittaa ihmiseen.²¹⁷ Naisen nimityksiä ei yleensä aleta käyttää miehistä ja ihmisistä yleensä eikä uusia feminiini-ilmauksia herkästi luoda yleistävään käyttöön. Harvoin poikkeuksiin suomen kielessä kuuluvat siis *sisarukset*, jonka monet saattavat kuitenkin tulkita tarkoittavan 'siskoksia' ja jota ei ehkä helposti käytetä veljeksistä,²¹⁸ sekä *morsiuspari*, joka näyttää paljolti väistyneen sukupuolineutraalin *hääparin* tieltä.²¹⁹ Ihmisviitteisiä yleistäviä feminiini-ilmauksia voisi periaatteessa olla syntynyt ja syntyä paljon enemmänkin. Esimerkiksi naiseen viittaavia ammattinimikkeitä ei silti ole alettu käyttää kyseisiin ammatteihin ryhtyvistä miespuolisista työntekijöistä. Feminiinisiä tehtävänimikkeitä käsitellään lisää seuraavassa

luvussa. Ruotsin kielessä on useimpiin *a*-loppuisiin ihmisen nimityksiin kuten *människa* ja *sköterska* viitattu yleistävästi feminiini-pronominilla *hon*, mutta miehestä puhuttaessa käytetään myös maskuliinipronominia *han*.²²⁰ Joitakin ruotsin kielen feminiinisiä ammattinimikkeitä kuten *barnmorska* ja *sjuksköterska* käytetään myös miehistä.²²¹

Tehtävä 3

Entä jos suomen kielessä käytettäisiin laajasti naisen nimityksiä ja muita feminiinisiä ilmaisuja yleistävästi, siis siten, että niillä *viitattaisiin paitsi naisiin myös miehiin ja ihmisiin yleensä?* Yleistäviä feminiiniviittauksia olisivat siis esimerkiksi *yhtenä naisena*, *lakinainen*, *virkanainen*, *selvitys nainen*, *jokanaisenoikeus*. Muodosta lisää yleistäviä feminiini-ilmaisuja esimerkiksi yleistävien maskuliinimuotojen mallin mukaan.

Miten tilanne mielestäsi muuttuisi? Minkälainen naiskuva sinulle välittyisi tällaisen kielenkäytön kautta? Entä millaisina kokisit ne ihmiset, jotka eivät ole naisia? Millaisena pitäisit heidän asemaansa yhteiskunnassa?

12 SUKUPUOLITTUNEET TEHTÄVÄNIMIKKEET

Yksi niistä kielen seksismin ilmentymistä, joilla on myös välitöntä yhteiskunnallista relevanssia, ovat työntekijän sukupuoleen viittaavat tehtävänimikkeet. Suomen kielessä tällaisia ovat esimerkiksi *lentoemäntä*, *diakonissa*, *virkamies*, *kirkkoherra*, *isännöitsijä* ja *opistoisäntä*. Vuonna 2005 oli Tilastokeskuksen ammattihakemistoon poimittu sukupuolittuneita nimikkeitä noin 600 kappaletta. Nimikkeiden käytössä tulee huomioida myös tasa-arvolain tavoitteet ja muun muassa syrjivän ilmoittelun kieltö. Suomen kielen lautakunta viittaa Euroopan neuvoston suositukseen seksismin karsimiseksi kielestä ja suosittelee sukupuolineutraalien tehtävänimikkeiden käyttöä. Nimikkeistön tasa-arvoistamiseen on monenlaisia kielellisiä vaihtoehtoja.²²²

12.1 Virallistetut nimikkeet

Sukupuolittuneiden nimikkeiden yleisyyden, muodostamistapojen ja muutosten tarkastelussa voidaan käyttää aineistona muun muassa Tilastokeskuksen julkaisemia aakkosellisia ammattihakemistoja. Ne edustavat suomalaisten ammattinimikkeiden yleistä standardia. Hakemistoissa eivät ole mukana kaikki Suomessa käytettävät ammattinimikkeet, mutta huomattava osa niistä kuitenkin. Vanhin aakkosellinen ammattihakemisto on julkaistu vuonna 1950. Naiseen ja mieheen viittaavien tehtävänimikkeiden kartoitus vuosilta 1950, 1970 ja 1990²²³ sekä vuoden 2005 hakemistosta osoittaa, että sukupuolittuneet nimikkeet eivät ole suomen kielessä väistynyt ilmiö.

Sukupuoleen viittaavien nimikkeiden määrä mainituissa hakemistoissa vaihtelee hakemiston laajuuden mukaan. Nimikkeiden suhteellinen osuus kunkin hakemiston kaikista nimikkeistä on kuitenkin pysytellyt samansuuruisena ja on noin 5–6 prosenttia nimikkeistä. Vuoden 1990 hakemistossa sukupuoleen viittaavia nimikkeitä on mainittu noin 500. Vuoden 2005 hakemistoon niitä on siis koottu noin 600; määrä on niin ollen selvästi lisääntynyt vuoden 1990 kokoelman jälkeen. Lisäys johtuu lähinnä uusista maskuliinisista nimikkeistä. Ammattihakemistojen ulkopuolella on

käytössä muitakin sukupuolittuneita nimikkeitä. Sukupuoleen viittaavien nimikkeiden täsmällistä lukumäärää suomessa (tai jossain muussa kielessä) on vaikeaa, ellei mahdotonta selvittää.

Maskuliinisten nimikkeiden osuus sukupuolittuneista nimikkeistä on kaikissa mainituissa ammattihakemistoissa noin 80 %. Enemmistö hakemistojen maskuliinisista nimikkeistä on kaksi- tai useampiosaisia, *mies*-loppuisia nimikkeitä kuten *lakimies*. Usein kaksiosainen *mies*-nimike toimii nimikkeen perusosana, esimerkiksi *sotilaslakimies*. Muun tyyppisiä ovat esimerkiksi *isännöitsijä*- ja *poika*-nimikkeet sekä *kirkko*- ja *maaherra*. Sukupuolittunut tehtävänimikkeistö onkin osittain päällekkäinen ilmiö yleistävän maskuliinisuuden kanssa. Jotkin maskuliiniset nimiketyypit kuten *miespuolinen*-etuliitteiset nimikkeet, esimerkiksi *miespuolinen liikunnanneuvoja*, samoin kuin *renki*- ja *oppipoika*-nimitykset, ovat väistyneet vuoden 1970 hakemistoon mennessä. Samalla on kuitenkin ilmaantunut paljon uusia miehisiiä nimikkeitä.

Yleisin mieheen viittaava nimike vuosien 1950, 1990 ja 2005 hakemistoissa on *esimies*. Vuonna 1990 se oli noin 60 nimikkeen jälkiosa. Vuonna 2005 määrä oli noussut noin 80:een, mukana muun muassa *haastemiesten esimies*, *halli*-, *hankinta*-, *huoltamon*, *kairaus*-, *kanslian*-, *kasvinjalostus*-, *katsastus*-, *kehräämön*-, *kuljetus*-, *laboratorio*-, *liikenne*-, *lähettämön*, *metsä*-, *mittaus*-, *myymälä*-, *osaston*-, *palo*-, *ravintola*-, *ruokapalvelu*-, *pesulan*, *postimiesten*, *puhtaanapitotoimen*, *rahtitoimiston*, *siivoustoimen*, *studio*-, *suurtalous*-, *taimitarha*-, *terminaalin*, *uittopiirin*, *vahtimestarien*, *vaihdemiesten* ja *varastoesimies*. Lisäksi erilaiset *asiamies*-nimikkeet ovat kaksinkertaistuneet vuosien 1990 ja 2005 hakemistojen välillä ja vuoden 2005 hakemistossa niitä on noin 60, esimerkkeinä *aikuiskoulutus*-, *asunto*-, *eduskunnan oikeus*-, *elinkeino*-, *erityisryhmien liikunta*-, *EU*-, *hankinta*-, *hyötykäyttö*-, *kaupungin*-, *kiinteistö*-, *kilpailu*-, *kuluttaja*-, *kunta*-, *kylä*-, *maatalouselinkeino*-, *oikeus*-, *pakolais*-, *palkka*-, *patentti*-, *piiri*-, *pienkunta*-, *potilas*-, *saaristo*-, *sosiaali*-, *työllisyys*-, *vero*-, *vuokra*- ja *yrittysasiamies*. *Työmies*-nimikkeitä oli vuonna 1970 noin tusina ja vuoden 1990 hakemistoon mennessä niidenkin määrä kaksinkertaistui. Myös *huoltomies*-nimikkeet alkoivat moninkertaistua varsinkin vuoden 1970 kokoelman jälkeen ja vuonna 2005 niitä oli parikymmentä.

Naisiin viittaavissa tehtävänimikkeissä erityisen merkillepantavia piirteitä ovat feminiinijohdosten väistyminen, emäntään viittaavien nimikkeiden nousu ja *nainen*-loppuisten nimikkeiden

vähäisyys. Vuoden 1950 hakemistossa erityyppiset feminiinijohdokset (vrt. luku 7) ovat vielä yleisiä, niitä on yli 80 kappaletta eli 60 % hakemiston naistyöntekijään viittaavista nimikkeistä. Enemmistö on *-tar/-tär*-johdoksia kuten erilaisia *hoitajatar*-nimikkeitä. Vuoden 1970 hakemistossa *tar*-johdokset ovat jääneet lähes kokonaan pois. Kauemmin ovat säilyneet *-kko/-kkö*-johdokset, esimerkiksi *karjakko* ja *sisäkkö*, joita esiintyy vuoden 2005 hakemistossa kymmenkunta. Koska *-kko/-kkö*-päätteellä muodostetaan muitakin kuin naiseen viittaavia sanoja, *karjako*-tyyppiset johdokset ehkä hahmottuvat heikommin feminiiniseksi ja paremmin hyväksyttäväksi kuin *-tar/-tär*-päätteiset ja pysyvät siksi käytössä pidempään.

Vuoden 1950 hakemistossa erilaisia emäntään viittaavia nimikkeitä mainitaan kuusi, muun muassa *lentoemäntä* ja *hotellin emäntä*. Vuonna 1970 *emäntien* määrä on noin kolminkertainen ja uusina nimikkeinä raportoidaan muun muassa *bussi-*, *juna-* ja *myymäläemäntä*. Sen jälkeen *emäntä*-nimikkeet ovat edelleen lisääntyneet. Vuonna 1990 niitä on jo 60 kappaletta, siis kymmenkertainen määrä vuoden 1950 hakemistoon verrattuna. Mukaan on tullut muun muassa suhdetoimintatehtäviä, joita harjoittavat *kongressi-*, *messu-*, *näyttely-* ja *pr-emäntä*. Vuoden 2005 hakemisto ei osoita *emäntä*-nimikkeiden väistymistä: niitä on 64 eli noin 70 % hakemiston kaikista feminiinisistä nimikkeistä. Näitä 2000-luvun emäntiä ovat muun muassa *apu-*, *apulais-*, *aula-*, *auto-*, *baari-*, *bingo-*, *bussi-*, *grilli-*, *halli-*, *hotelli-*, *huoltamo-*, *hytti-*, *juna-*, *kahvila-*, *keittiö-*, *kenttä-*, *kerho-*, *kerros-*, *kongressi-*, *konttori-*, *laitos-*, *laiva-*, *lento-*, *liikenne-*, *messu-*, *museo-*, *musiikki-*, *myymälä-*, *näyttely-*, *pito-*, *poliklinikka-*, *pr-*, *pää-*, *ravintola-*, *ruokala-*, *sairaala-*, *sali-*, *satama-*, *sauna-*, *seurakunta-*, *squash-halli-*, *suurtalous-*, *tavaratalo-*, *terveysaseman*, *toimisto-* ja *yliemäntä*.

Nainen-loppuiset nimikkeet ovat sitä vastoin hyvin harvinaisia. Vuoden 1950 hakemistossa niitä esiintyy kolme, *seuranainen* sekä teollisuusosalta *hollanterin apunainen* ja *pH-nainen*, vuonna 1970 ei yhtäkään. Vuoden 1990 kokoelmassa mainitaan kehräämössä työskentelevä *etunainen* ja siivoojien kanssa samaan kategoriaan luokiteltu *huoltonainen*. Vuonna 2005 *etunainen* mainitaan yhä. Muita feminiinisiä nimikkeitä vuonna 2005 olivat jotkin *sisar-* ja *tyttö*-loppuiset, *diakonissa* sekä *puistotäti* ja *lappuliisa*; ehkä ajan merkinä joukossa on myös *sijaisäiti*.

12.2 Eriarvoisuus nimikkeistössä

On tärkeää ymmärtää, että sukupuolittuneet nimikkeet eivät ole vain suurehko joukko sukupuoleen viittaavia nimikkeitä, vaan ne muodostavat kokonaisuuden, jossa on omia periaatteita. Sukupuolittuneitakaan nimikkeitä ei ole muodostettu eikä muodosteta miten tahansa. Miessukupuoli hallitsee nimikkeitä ja sukupuolet asettuvat nimikkeistössä usein tavoin eriarvoiseen asemaan.

Kuten yleistävän maskuliinisuuden yhteydessä todettiin, miehisten nimikkeiden suurta määrää selitetään yleensä siten, että miehet ovat perinteisesti hallinneet monia ammatteja ja työelämää.²²⁴ Asia ei kuitenkaan ole aivan näin yksinkertainen. Mieheen viittaavia nimikkeitä on ensinnäkin muodostettu enemmän miesvaltaisilla aloilla kuin naiseen viittaavia nimikkeitä on luotu naisvaltaisilla aloilla.²²⁵ Miesvaltaisuus ja naisvaltaisuus eivät siis ole tuottaneet sukupuolittuneita nimikkeitä samassa määrin, vaan miesten sukupuoli ja tekijyys on tehty näkyväksi useammin kuin naisten.²²⁶ Työelämän historia ei kokonaan selitä miehisiä nimikkeitä luonnollisiksi siitäkään syystä, että monet maskuliininimikkeet, esimerkiksi osa *asiamiehistä*, ovat uusia muodosteita eivätkä ne välttämättä ole viitanneet miesvaltaisiin ammatteihin.

Mies-loppuisten nimikkeiden olemassaoloa on joskus selitetty myös siten, että ne on paljolti muodostettu ruotsin kielen *man*-loppuisten nimikkeiden mallin mukaan, jäänteenä Ruotsin vallan ajalta. Yleistävästi käytettäviä nimikkeitä, joissa 'miestä' merkitsevä sana esiintyy perusosana, löytyy kuitenkin suomen ja ruotsin lisäksi muistakin kielistä kuten englannista, saksasta ja indonesiasta.²²⁷ Tämä ei tietenkään selity Ruotsin historiallisesta valta-asemasta kyseisiä kieliä käyttävissä maissa. Lisäksi monien suomen kielen *mies*-nimikkeiden vastine on ruotsin kielessä (samoin kuin englannin kielessä) muodoltaan sukupuolineutraali eikä suomalainen nimike tällaisissa tapauksissa johdu ruotsin kielen vaikutuksesta.²²⁸ Sanojen lainautuminen ei täten riitä selittämään suomen kielen *mies*-nimikkeiden muodostamista.

Maskuliinisten ammattinimikkeiden syntyperä tulee pikemmin nähdä aiemmin käsitellyn yleistävän miehisyden ja piilomaskuliinisuuden taustaa vasten: maskuliininimikkeiden runsaus selittyy ainakin osin ihmiskuvan mieskeskeisyydestä ja kielenkäytön miesnäkökulmaisuudesta. Maskuliiniskupuolen hallitsevuutta

tehtävänimikkeistössä lisää se yleistävän maskuliinisuuden piirre, että yleistävät maskuliinimikkeet eivät ole merkitykseltään sukupuolineutraaleja tai -neutraalistuneita.

Mies-sanaa halutaan käyttää yleistävästi tehtävänimikkeissä osin siksi, että siihen liittyy ”myönteisiä konnotaatioita ja arvovauruksia: se ikään kuin lisäisi referentin uskottavuutta ja kertoisi tämän vankasta ammattitaidosta.”²²⁹ *Mies*-sanan positiivinen sivumerkityshän ilmenee myös esimerkiksi ”miehen parhaisiin ominaisuuksiin” perustuvissa sanontatavoissa (luku 5.2). Myös joidenkin naispuolisten kielenkäyttäjien tapa halukkaasti käyttää ja suorastaan ihannoida *mies*-nimikkeitä kuvastanee muun muassa tällaisia asenteita.²³⁰ Toisaalta huomiota kiinnittää, miten joissakin perinteisen miesvaltaisissa ja maskuliinisina pidetyissä ammateissa *mies*-nimike on korvattu sukupuolineutraalilla muodolla. Esimerkiksi *järjestysmies* on säädöskielessä ainakin paikoin korvattu nimikkeellä *järjestyksenvalvoja*²³¹ ja *katsastusmies* on *katsastaja*.²³² Lisäksi *putkimies* on nykyään myös *putkiasentaja* tai *lvi-asentaja*, *sähkömies* on *sähköasentaja*, *palomies* on *pelastaja* ja *huoltomies* *kiinteistönhoitaja*. Koska kyseiset ammatit ovat yhä miesvaltaisia, muutosten syynä tuskin on ammattikunnan naisistumisen tuoma muutospain.

Mainituista aakkosellisista ammattihakemistoista siis ilmenee feminiinijohdosten väistyminen vuoden 1970 hakemistoon mennessä; muussa kielenkäytössäkin feminiinijohdoksia vielä jonkin verran esiintyy. *Emäntään* viittaavien nimikkeiden merkittävä lisääntyminen näkyy suunnilleen samoihin aikoihin. *Emäntä*-nimikkeet ovat vuoden 1990 hakemistossa levinneet varsinkin matalan statuksen palveluammatteihin. Ammattien toimenkuvassa viitataan usein palvelemiseen, huolehtimiseen ja viihdyttämiseen, siis naisten perinteiseen rooliin kuuluviin tehtäviin. Kuten tasa-arvovaltuutettu on todennut, *emäntä*-nimikkeet ylläpitävät tietynlaista kuvaa naiseudesta.²³³ *Emäntä*-nimikkeissä naiseus ja naisen rooli on myös määritelty suhteessa toisiin ihmisiin. *Emäntä* emännöi joillekin tai jotakin.

Emäntä-nimikkeen yleistyminen matalan statuksen ammateissa kertoo samalla nimikkeen merkityksen huonontumisesta (luku 6). Emännästä on tullut eräänlainen piika. *Isäntä*-nimikkeen merkitys ei ole muuttunut vastaavalla tavalla. Erilaisia *isäntiä* on vuoden 1950 ammattihakemistossa neljä, esimerkiksi *kirkonisäntä*, ja vuoden 2005 kokoelmassa kymmenkunta, joukossa esimerkiksi *nuorisotalon isäntä*. Lisääntymisen jälkeenkin *isäntien* osuus

maskuliinisista nimikkeistä on alle 2 %. Vuoden 1990 hakemiston nimikkeistä vain kaksi, *bingo-* ja *laivaisäntä*, viittaavat palvelu- ja suhdetoimintatyöhön.

Positiivisiin miehisiin sanontoihin (luku 5.2) kuuluu kehoitus *Pidä itsesi miehenä!* Ammattinimikkeistössä mies on tosiaankin pysynyt miehenä. Nainen sen sijaan on muuttunut emännäksi, joka palvelee ja viihdyttää muita ihmisiä, huolehtii heistä ja hoitaa sosiaalisia suhteita.

Naiseen viittaavassa nimikkeistössä on huomionarvoista myös *nainen-*loppuisten nimikkeiden harvinaisuus satojen *mies-*loppuisten rinnalla. Jälleen pidettäköön mielessä, että epäsuhta ei selity vain työelämän ja ammattien (perinteisestä) miesenemmistöstä. Onhan naiseen viittaavia nimikkeitä muodostettu vuosisatojen ajan. *Piika-*nimikkeiden lisäksi on käytetty varsinkin feminiinijohdoksia ja sitten *emäntä-*nimikkeitä – miksei siis *nainen-*nimikkeitä? Yksi todennäköinen syy on, että *nainen-*loppuisten nimikkeiden runsas ja näkyvä muodostaminen *mies-*nimikkeiden rinnalla vaikuttaisi *mies-*nimikkeiden merkitykseen: se kaventaisi maskuliininimikkeiden merkityksen selvemmin sukupuolispesifiksi, ts. saisi ne näyttämään yksiselitteisemmin ja paljaammin miehisliltä.²³⁴ Tällöin olisi vaikeaa ylläpitää vaikutelmaa miehisten nimikkeiden ja miessukupuolen sukupuolineutraaliudesta. *Mies* ja *emäntä* eivät muodosta samanlaista paria kuin *mies* ja *nainen* eikä *emäntä-*nimikkeiden yleistyminen näin ollen vaikuta *mies-*nimikkeiden merkitykseen samoin supistavasti. Mieskeskeisellä tehtävänimikkeistöllä ei siten ole motiivia hylkiä *emäntiä*. *Nainen-*nimikkeiden harvinaisuus johtunee lisäksi aiemmin mainitusta *nainen-*sanan kielteisestä värityneisyydestä (luku 5.2). Jos esimerkiksi yllä luetellut *emäntä-*nimikkeet olisivatkin *nainen-*loppuisia – muun muassa *apunainen*, *aulanainen*, *autonainen*, *baarinainen*, *bingonainen*, *bussinainen* – ainakin jotkin niistä saattaisivat näyttää merkitykseltään arkisilta tai halventavilta. Lisättäköön vielä, että sellainen halventavuus ei olisi *nainen-*loppuisten nimikkeiden ”luontainen” ja hyväksyttävä piirre, vaan seurausta naissukupuolen vähäisestä arvostuksesta.

Maskuliininimikkeiden käyttö ulotetaan usein naiseen siten, että miehinen nimike periytyy kyseisen ammatin naistyöntekijöille. Tällaista maskuliinisten nimikkeiden yleispätevöittämistä puolustellaan sillä, että ne ovat perinteisiä ja ammattiin vakiintuneita. Samaa logiikkaa ei kuitenkaan yleensä sovelleta toisin päin: *vakiintuneet* feminiininimikkeet eivät siirry miehille, vaan

miehet saavat erityiskohtelua ja heille kehitetään omat nimikkeensä. Kun Suomessa alettiin kouluttaa miehiä lentoemännän työhön, heistä ei tehty *lentoemäntiä* (eikä edes feminiininimikkeen mallin mukaan *lentoisäntiä*), vaan *stuertteja*. Myöskään *meijerikkö-* ja *karjakko-*nimikkeet eivät yksioikoisesti yleistyneet naisilta miehille, vaan miehistä tuli lopulta *meijeristejä* ja *karjanhoitajia*. Myöhemmin miesten nimikkeet yleistettiin myös kyseisissä ammateissa toimivien naisten nimikkeiksi.²³⁵ Kuten edellä todettiin (luku 11.5), femiiniisiä ihmisen nimityksiä ei helposti aleta käyttää yleistävästi. Miestä nimitetään naiseksi lähinnä silloin, kun miestä halutaan tuntuvasti halventaa.

Koska femiiniisiä tehtävänimikkeitä ei käytetä yleistävästi, ne leimaavat ja rajaavat tietyt ammatit ja tehtävät vain naisille kuuluviksi. Työpaikkailmoittelussa käytetyt femiiniiset nimikkeet ovatkin yleensä vastoin naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta annettua lakia,²³⁶ jonka mukaan työpaikkojen tulee olla avoimia työnhakijan sukupuolesta riippumatta. Esimerkiksi *emäntä-*nimikkeiden käyttö työpaikkailmoituksissa saattaa karkottaa pois monet potentiaaliset mieshakijat, jotka muutoin voisivat hakea tointa.²³⁷ Tämä osaltaan uusintaa sukupuolen mukaan kahtiajakautuneita työmarkkinoita ja niihin liittyvää problematiikkaa. Naisten työt pysyvät naisten töinä. *Emäntä-*nimikkeet voivat myös ylläpitää virheellisen matalaa kuvaa kyseisten tehtävien vaativuudesta, muun muassa työssä vaadittavasta ammattitaidosta. Kun työnantaja on suunnitellut avoimen työpaikan naiselle kuuluvaksi, on mahdollisesti tehtävän palkkauskin tullut viritettyä naiselle sopivaksi. Niin ollen femiiniiset nimikkeet saattavat osaltaan ylläpitää myös taloudellista eriarvoisuutta sukupuolten välillä.

Työntekijän sukupuoleen viittaavat ammattinimikkeet myös viestivät lapsille ja nuorille monenlaisia asioita sukupuolesta ja sukupuolten asemasta. Tietyt tehtävät soveltuvat naisille ja toiset miehille. Esimies-tehtäviä ja muita mies-töitä on paljon, mutta esinainen-ammatteja tai muita nainen-töitä ei ole oikein missään. Naiset ovat usein miehiä, mutta miehet eivät ole naisia. Sukupuoli jakautuu kahteen kategoriaan. Sukupuoli ylipäättään on merkityksellinen asia työtehtävien jaottelussa ja nimeämisessä. Tällainen eriarvoistava sosiaalistaminen on ristiriidassa kasvatuksen ja koulutuksen yleisesti hyväksytyjen tasa-arvoperiaatteiden kanssa.

Sukupuolittuneiden nimikkeiden oletetaan usein karsiutuvan pois itsestään, lähinnä sitä mukaa kun ammatit muuttuvat sukupuolijakaumaltaan tasaisemmiksi. Ammattinimikkeistö tietenkin

seuraa yhteiskunnallisia muutoksia jossain määrin, mutta kuten mainitut ammattihakemistotkin osoittavat, nimikkeiden ja työtehtävien sukupuolittaminen ja sukupuolten hierarkia eivät ole hävinneet tehtävänimikkeistöstä.

Lisäksi esimerkiksi työpaikkailmoituksessa voidaan (tiedostamattomasti) tuottaa etsityn työntekijän sukupuolta muillakin kielellisillä keinoilla kuin tehtävänimikkeillä. Esimerkiksi Helsingin Sanomien työpaikkailmoituksissa on naisvaltaisten töiden nimikkeisiin liitetty työntekijän myönteisiä luonteenomaisuuksia, esimerkiksi *reipas myyjätär*, kun taas miesvaltaisilla aloilla on viitattu muun muassa tuloksellisuuteen ja ammattitaitoisuuteen.²³⁸ Kielellisten keinojen lisäksi sukupuolta voidaan viestiä työpaikkailmoituksessa myös kuvallisesti, esimerkiksi havainnollistamalla ”osastopäällikköä” vain miehen kuvalla.

12.3 Ammattinimikkeistön tasa-arvoistaminen

12.3.1 Laki ja tasa-arvosuunnittelu

Tasa-arvolain 6. §:n mukaan jokaisen työnantajan tulee edistää sukupuolten tasa-arvoa tavoitteellisesti ja suunnitelmallisesti.²³⁹ Työnantajan tulee muun muassa toimia siten, että avoinna oleviin tehtäviin hakeutuisi sekä naisia että miehiä. Lisäksi tulee huomioida, että tasa-arvolain pykälässä 14 on kielletty syrjivä ilmoittelu:

”Työ- tai koulutuspaikkaa ei saa ilmoittaa vain joko naisten tai miesten haettavaksi, jollei tähän ole työn tai tehtävän laadusta johtuvaa painavaa ja hyväksyttävää syytä taikka tämä perustu 9 §:n 2 momentin 4 kohdassa tarkoitetun suunnitelman toteuttamiseen.”²⁴⁰

Tasa-arvovaltuutettu on vuosikertomuksessaan 2007 kommentoinut sukupuolittuneita nimikkeitä, lähinnä *emäntä-* ja *mies-*ilmaisuja. Tasa-arvovaltuutettu ”ei suosittelen emäntä-nimikkeen käyttämistä vaan pikemminkin ilmaisua emäntä/isäntä tai nimikettä, joka ei viittaa lainkaan sukupuoleen.”²⁴¹ Tasa-arvovaltuutettu on myös samana vuonna puuttunut työpaikkailmoitukseen, jossa haettiin kouluun työntekijää *vahtimestari-kouluemäntä* -nimikkeellä, ja todennut ilmoituksen syrjiväksi.²⁴² Eräs *korjausmies*-nimikkeeseen viitannut työpaikkailmoitus ei sen sijaan tasa-arvovaltuutetun

lausunnon mukaan rikkonut tasa-arvolakia, koska ilmoituksessa ei erikseen vaadittu työntekijältä tiettyä sukupuolta.²⁴³ Samassa yhteydessä kuitenkin linjataan:²⁴⁴

“(...) työmarkkinoilla käytettävät mies-päätteiset ammattinimikkeet saattavat synnyttää ja vahvistaa sellaista mielikuvaa, että kyseisessä ammatissa toimiva työntekijä on mies. Tasa-arvovaltuutettu piti tärkeänä sitä, että työmarkkinoilla kiinnitetään huomiota tehtävänimikkeiden kehittämiseen niin, etteivät ne omalta osaltaan ylläpidä töiden ja ammattien sukupuolten mukaista jakoa.”

Tasa-arvovaltuutettu on kiinnittänyt huomiota myös siihen, että syrjiviä työpaikkailmoituksia julkaistaan muiden foorumien ohella työvoimapalvelujen tietojärjestelmässä. Työvoimatoimistoja on ohjeistettu tarkistamaan työpaikkailmoitukset, jotta niissä ei esiinny tasa-arvolain tai muun lain tarkoittamaa syrjintää.

Sukupuolittuneet nimikkeet ovat esillä myös työmarkkina-keskusjärjestöjen vuonna 2007 esittämässä suosituksessa, joka koskee sukupuolivaikutusten arviointia työpaikoilla.²⁴⁵ Suosituksen ovat julkaisseet toimihenkilökeskusjärjestö STTK, Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö SAK, Akava, Elinkeinoelämän keskusliitto, Kirkon työmarkkinalaitos, Kunnallinen työmarkkinalaitos ja Valtion työmarkkinalaitos. Järjestöt suosittelevat muun muassa että

”työ- ja virkaehtosopimusosapuolet selvittävät, onko alalla edelleen käytössä perinteisiä sukupuolileimallisia ammattinimikkeitä ja tehtävän kuvauksia ja onko näitä mahdollista muuttaa sukupuolineutraaleiksi (varastomies -> varastotyöntekijä). Nimikkeiden sukupuolisidonnaisuus saattaa vaikuttaa naisten tai miesten ammatinvalintaan ja ylläpitää jakautumista naisten ja miesten tehtäviin.”²⁴⁶

Sukupuolittuneiden nimikkeiden ongelmiin ja vaihtoehtoihin ilmaisuihin on kiinnitettävä nykyistä järjestelmällisemmin huomiota muun muassa työpaikkojen tasa-arvotyössä, siis esimerkiksi tasa-arvosuunnitelmissa, sekä julkisessa keskustelussa. Tasa-arvovaltuutettu on myös suositellut sukupuolittuneiden nimikkeiden sukupuolivaikutusten arviointia.²⁴⁷

Suositus 7

Sukupuolittuneiden nimikkeiden ongelmiin on kiinnitettävä järjestelmällisemmin huomiota työpaikkojen tasa-arvosuunnittelussa. Tasa-arvolaki kieltää syrjivän työpaikkailmoittelun.

12.3.2 Sukupuolittuneiden tehtävänimikkeiden muuttamisen keinoja

Sukupuolittuneiden tehtävänimikkeiden ja niiden sisältämän seksismin purkamiseen on olemassa erilaisia kielellisiä vaihtoehtoja. Kansainvälisessä seksistisen kielen reformissa on nimikkeiden muuttamiseen käytetty kahta päästrategiaa. Ensinnäkin on pyritty muodolliseen sukupuolineutraaliuteen, jolloin esimerkiksi englannin kielessä *mailman* on *mail carrier*. Vastaavasti suomen kielessä esimerkiksi *lakimies* on *juristi* ja *esimies* on muun muassa *päällikkö*, *(lähi)johtaja* tai *-vastaava*, esimerkiksi *myymälävas-taava*. Toiseksi on käytetty ilmaisuja, jotka sisältävät maskuliini- ja feminiinimuodon, kuten saksan kielen *Arzt – Ärztin* 'lääkäri'. Suomen kielessä sanottaisiin esimerkiksi *lakinainen tai -mies* tai *lakimies tai -nainen*. Strategian valintaan vaikuttaa muun muassa kyseisen kielen rakenne ja se, onko kielessä kieliopillinen suku vai ei. Esimerkiksi englannissa on pyritty lähinnä neutraaliuteen ja saksassa nais- ja miessukupuolen merkitsemiseen.²⁴⁸ Suomen kielessä ovat molemmat keinot mahdollisia ja niitä voidaan soveltaa joustavasti käyttöyhteyden mukaan. Suomen kielen lautakunta suosittelee vuonna 2007 antamassaan kannanotossa sukupuolineutraalin kielenkäytön edistämistä muun muassa tehtävänimikkeissä:

”Lautakunta suosittaa sukupuolineutraaleja ilmauksia luotaessa **uusia tehtävänimikkeitä**; myös jo vakiintuneita nimikkeitä on hyvä tarkastella kriittisesti ja muuttaa tarvittaessa sukupuoleen viittaamattomiksi.” [lihavointi alkuperäisessä]

Sukupuolineutraalius tuleekin suomen kielessä todennäköisesti pysymään yleisempänä nimikkeistön muuttamisen keinona kuin nais- ja miessukupuolen yhtäaikainen merkitseminen. Kuten tutkimuksissa on toisaalta tullut esiin, suomalaiset ja erityisesti miehet tulkitsevat sukupuolineutraalitkin ihmisviittaukset (esim.

lakimies-juristi, ihminen, tyypillinen suomalainen) keskimäärin enemmän miehiin kuin naisiin viittaaviksi.²⁴⁹ Piilomaskuliinisuuden vuoksi on tarpeen eksplisiittisesti muistuttaa siitä, että kaikki ihmiset eivät ole miehiä. Ammattinimikkeiden osalta tämä onnistuu esimerkiksi työpaikkailmoituksissa, joissa voidaan verrattain helposti käyttää sellaisia ilmaisuja kuin *esimies tai -nainen* tai *esinainen tai -mies* (vrt. tasa-arvovaltuutetun esittämä *emäntä/ isäntä*). Maskuliinisen ja feminiinisen nimikkeen rinnastamisesta on sekin hyöty, että maskuliininimike näyttyy selkeämmin sellaisena mitä se on, miehisenä.

Valinta muodollisen sukupuolineutraaliuden ja nais- ja mies-sukupuolen merkitsemisen välillä esimerkiksi työpaikkailmoituksissa tai lehtikielessä on myös periaatekysymys, ja tärkeä sellainen. Jotkut pitävät parempana yleisenä periaatteena sukupuolineutraaliutta ja sitä, että sukupuolta ja samalla sukupuolieroa ei tuoda esiin silloin, kun sukupuolella ei ole puheena olevan asian, esimerkiksi työpaikan, kannalta merkitystä. Myös sukupuolivähemmistöihin kuuluvat voivat pitää nimikkeiden sukupuolineutraaliutta parempana vaihtoehtona esimerkiksi työpaikkailmoituksissa, koska eivät välttämättä tunne kuuluvansa kumpaankaan niistä sukupuolista, joihin nais/mies-ilmaisuissa viitataan.²⁵⁰ Toiset kielenkäyttäjät taas haluavat naisten vuosituhantisen näkymättömyyden jälkeen tehdä naiset näkyviksi (muutenkin kuin esimerkiksi halventavassa seksisanastossa). Samanaikainen nais- ja miessukupuoleen viittaaminen edellä kuvatulla tavalla tehtävänimikkeistössä, esimerkiksi työpaikkailmoittelussa, tekisi naisia nykyistä näkyvämmiksi nimenomaan julkisen elämän alueella, joka on perinteisesti ollut ja on paljolti vieläkin miestoinisuuden ja -johtajuuden hallitsemaa. Molemmat periaatteelliset näkemykset ovat perusteltavissa ja hyväksyttäviä.

Suositus 8

Yleisempänä tehtävänimikkeistön muuttamisen keinona tasa-arvoasiain neuvottelukunta (TANE) suosittelee suomen kielen lautakunnan mukaisesti sukupuolineutraaliutta siitä huolimatta, että myös neutraalit nimikkeet tulkitaan toisinaan maskuliiniseksi. Neutraalit nimikkeet edistävät muunsukupuolisten yhdenvertaisuutta toisin kuin esimerkiksi naisen ja miehen yhdenvertainen merkitseminen nimikkeissä.

Sukupuolineutraalien tehtävänimikkeiden löytäminen ei ole kovin monimutkaista. Kuten on jo näkynyt, monille sukupuolittuneille nimikkeille on olemassa enemmän tai vähemmän vakiintunut neutraalivastine tai useampikin. Yksi yleisimpiä maskuliinisia tehtävänimikkeitä Tilastokeskuksen nimikehakemistoissa on *esimies*. Kuten todettu, sen sukupuolineutraaleja vaihtoehtoja ovat muun muassa *-päällikkö*, *(lähi)johtaja* tai *-vastaava*, esimerkiksi *myymälä-vastaava*. Myös *esihenkilö*-nimikettä käytetään; se on ehkä koettu yksinkertaiseksi keinoksi neutraalin synonyymin muodostamiseen. Ns. esimiesasemaan viittaavia neutraalinimikkeitä ovat myös esimerkiksi *myymälänhoitaja*, *projektipäällikkö*, *projektijohtaja*, *tiimipäällikkö*, *tiimivastaava*, *tiimin vetäjä*, *(vastaava) työnjohtaja*, *yksikön päällikkö*, *yksikönjohtaja* ja *yksikön vetäjä*. *Virkamies*-nimikkeen vakiintunut vastine on puolestaan *viranhaltija*, *asiamies* on muun muassa *valtuutettu/edustaja/asiainhoitaja*, *lehtimies* on *toimittaja* tai *journalisti*, *poliisimies* on *poliisi*. Tällaiset vakiintuneet neutraalimuodot ovat jo kielenkäyttäjien tiedossa. Usein myös sanakirjoista löytyy vaihtoehtoja sukupuoleen viittaaville nimikkeille samoin kuin muillekin tarpeettoman sukupuolittuneille ilmaisuille sekä virikkeitä vastineiden kehittelyyn.

Neutraalinimikkeiden käyttöönotto ei välttämättä edellytä muuta kuin hieman rohkeutta ja aloitteellisuutta. Esimerkiksi eräs naisyrittäjä ja hänen yhtiökumppaninsa eivät yritystä perustaessaan hyväksyneet silloisen Työ- ja elinkeinokeskuksen tarjoaman yhtiösopimuksen sopimus pohjassa käytettyä nimikettä ”yhtiömies”.²⁵¹ TE-keskuksesta kommentoitiin, että nimike on juridinen sana eikä viittaa sukupuoleen. Yrittäjät päättivät käyttää sopimuksessa ilmaisua ”yhtiökumppani”. Juristin neuvoa seuraten he mainitsivat lisäksi alaviitteessä, että ilmaisu korvaa lain mukaisen *yhtiömies*-nimikkeen. Yrittäjän mukaan ”sopimus meni kaupparekisteriin, eikä kukaan huomauttanut mitään.”

Ollessaan laatimassa kansallista kansalaisaloitelakia parlamentaarisessa työryhmässä kansanedustaja Kari Uotila teki työryhmässä esityksen, jonka mukaan valmistelussa ollut nimike ”asiamies” korvattaisiin toisella nimikkeellä. Lopputulokseksi tuli nimike ”edustaja”. ”Tämä oli konkreettinen teko uutta lakia valmistellessa, jolla sain estettyä uuden sukupuolittuneen nimikkeen tulemisen lainsäädäntöön.”²⁵² Vuonna 2017 Kansaneläkelaitos Kela puolestaan luopui sukupuolittuneesta tehtävänimikkeestä *lakimies* ja otti käyttöön sukupuolineutraalin nimikkeen *juristi*.²⁵³

Tarpeen mukaan voidaan muodostaa myös uusia nimikkeitä, joko hyödyntämällä vanhoja aineksia tai luomalla kokonaan uusia nimityksiä. Esimerkiksi vakiintunut *puheenjohtaja* sopii hyvin *eduskunnan puhemiehen* uudistamiseksi muotoon *eduskunnan puheenjohtaja*.

Varsinkin ne kielenkäyttäjät, joilta puuttuu perehtyneisyys seksistisen kielen tutkimukseen ja reformiin, ovat usein tulkinneet seksistisen kielen muuttamisen tarkoittavan, että sukupuoleen viittaavat ammattinimikkeet (ja muut sukupuoleen viittaavat ilmaisut) halutaan nyt systemaattisesti korvata *henkilö*-vastineilla, kuten *lakimies* -> *lakihenkilö*, *varusmies* -> *varushenkilö*; esimerkiksi:²⁵⁴

(62) ”Ennen pitkää puhemiehestä voi siis olla tulossa puhenkilö, kirkkoherrasta kirkkohenkilö – sanassa kirkkoherra herra ei tosin viittaa herraan, vaan paimenta tarkoittavaan ruotsinkieliseen sanaan – lakmiehestä lakihenkilö, ilotytöstä ilohenkilö jne.”
(oikeustieteen professori Pirkko K. Koskinen, kolumni ”Lakihenkilöliitto?”, *Lakimiesuutiset* 8/2007: 27)

On hieman epäselvää, mistä tämänkaltainen, hartaasti vaalittu mutta erheellinen *henkilö*-tulkinta on peräisin. Seksistisen kielen reformi ei tietävästi ole minkään kielen kohdalla asettanut yksinomaiseksi tavoitteekseen ’henkilö’-ilmaisujen luomista. Esimerkiksi Unescon julkaisemissa ohjeissa englannin ja ranskan kielen tasa-arvoista käyttöä varten²⁵⁵ ei sanota, että mieheen viittaavat ilmaisut tulee korvata ’henkilöä’ tarkoittavilla. Ohjeissa ehdotetaan esimerkiksi englannin kielen maskuliininimikkeelle *businessman* vaihtoehtoja *business manager*, *executive*, *head of firm*, *agent*, *representative*, *business traveller* ja ryhmiin viittaavia ilmaisuja *business community* ja *business people* sekä huomautetaan, että sopivan ilmaisun valinta riippuu käyttöyhteydestä. Vastaavasti ranskan kielen nimikkeelle *homme d'affaires* annetaan vaihtoehdot *les hommes et les femmes d'affaires*, *les milieux d'affaires* ja *les dirigeants d'entreprise*.

Toisaalta *henkilö*-sanana käytölle ei ole kielellistä estettäkään. *Henkilö*-loppuisia ammatti- ym. nimikkeitä on suomessa entuudestaan (esimerkiksi *toimi*-, *merkki*-, *sotilas*- ja *ammattihenkilö*). *Henkilö*-nimikkeet ovat yksi keino muiden keinojen joukossa sukupuolineutraalien vastineiden muodostamiseen. Esimerkiksi *selvitysmies*-nimityksen vaihtoehtona käytetään *selvityshenkilöä*; joskus myös *luottamusmiehen* vastineena *luottamushenkilöä*.²⁵⁶

Luottamushenkilöllä tarkoitetaan kuitenkin vakiintuneesti kunnan luottamustehtävissä toimivaa henkilöä, jolloin sen muussa käytössä voi tulla sekaannuksia. Ammattiyhdistysliikkeessä on ehdotettu yhdeksi *luottamusmies*-nimikkeen sukupuolineutraaliksi vastineeksi nimikettä *luotettu*.²⁵⁷

Mainituille *emäntä*-nimikkeille löytyy monenkin tyyppisiä vastineita, kuten *aulaemäntä* -> *vastaanottovirkailija/aulavahtimestari*, ym.; *bingoemäntä* -> *pelisalinhoitaja*. Työpaikkailmoituksissa on toisinaan näkynyt tapauksia, joissa on ilmeisesti korvattu *emäntä*-nimike *henkilö*-nimityksellä, esimerkiksi *aulaemäntä* -> *aulapalveluhenkilö*. Jos *henkilö*-muodosteilla aletaan systemaattisesti korvata enemmän feminiinisiä kuin maskuliinisiä nimikkeitä, niistä voi muodostua 'naisen' eufemistisia nimityksiä. Jos ja kun *henkilö*-nimikkeitä muodostetaan sukupuolittuneiden nimikkeiden vastineiksi, niitä tulee luoda sukupuolen eikä vain naissukupuolen tilalle.

Suomen kielessä on useita johtimia tekijää merkitsevien sanojen muodostamiseen.²⁵⁸ Johtimet ylimalkaan ovat sikäli eriarvoisessa asemassa keskenään, että niiden ns. produktiivisuus vaihtelee: joillakin voidaan luoda uusia sanoja helposti, jotkin taas ovat vähäisemmässä käytössä (vrt. feminiinijohtimet, luku 7). Produktiivisuus ei kuitenkaan ole staattinen ominaisuus, vaan se voi muuttua ajan mittaan. Jokin johdin voi niin ollen muuttua suosittumaksi ja jokin toinen harvinaistua. Hyvin produktiivinen tekijää osoittava johdin on *-ja/-jä*, jolla voidaan muodostaa tekijännimi lähes kaikista suomen verbeistä, esimerkiksi *hoitaa* -> *hoitaja*, *myydä* -> *myyjä*. Se soveltuu siten hyvin myös sukupuolineutraalien nimikkeiden muodostamiseen. Monissa tapauksissa neutraalinimikkeen voi muodostaa jostain kyseisen toimenkuvan avainverbistä. Esimerkiksi eräs suuri suomalainen muuttoalan yritys haki taannoin työpaikkailmoituksessa palvelukseensa *muuttajia*, ei *muuttomiehiä*. Edellä mainittu *selvitysmies* tai *-henkilö* voi olla myös *selvittäjä* (<- *selvittää*). Muita johtimia, joilla voidaan muodostaa nimike, ovat esimerkiksi *-(u)ri/-(y)ri*, kuten nimikkeissä *parturi* tai *metsuri*; *-isti*, esimerkiksi *pianisti*; *-(i)kko/-(i)kkö*, esimerkiksi *matemaatikko*, *päällikkö*.

Suositus 9

Sukupuolineutraalin nimikkeen muodostamisessa voi käyttää jo vakiintuneita neutraalivastineita tai luoda kokonaan uusia nimi-tyksiä esimerkiksi erilaisten johdinten avulla (esim. *muuttomies* -> *muuttaja*). Jos ja kun *henkilö*-nimikkeitä muodostetaan sukupuolittuneiden nimikkeiden vastineiksi, niitä tulee luoda sukupuolen eikä vain naissukupuolen tilalle.

12.3.3 Piilosukupuoliset tehtävänimikkeet

Sukupuoleen viittaavien nimikkeiden ohella tulee huomioida myös piilosukupuoliset tehtävänimikkeet. Sellaisia voivat olla esimerkiksi jotkin *apulainen*- ja *avustaja*-nimitykset kuten *päiväko-tiapulainen* ja *kirjastoavustaja*. Vaikka ne ovat muodoltaan sukupuolineutraaleja, niiden käyttö on ollut osin sukupuolittunutta. Apulaisnimikkeitä on suosittu varsinkin kunta-alan naisvaltaisissa ammateissa.²⁵⁹ Monet apulaisnimikkeet voivat siis olla merkitykseltään piilofeminiinisiä, periaatteessa samoin kuin *sairaan*- tai *kodinhoitaja*. Toimiessaan Julkisten ja hyvinvointialojen liiton puheenjohtajana Tuire Santamäki-Vuori nosti apulaisnimikkeet esiin kolumnissaan²⁶⁰ ”Sanoissa piilee valtaa – nimikkeissä on vielä perkaamista”. Hänen mukaansa kunta-alan naistyöntekijöistä 17 000 toimi *apulainen*- tai *avustaja*-nimikkeellä, alan miestyöntekijöistä puolestaan 1500. Santamäki-Vuori totesi myös, että apulaisnimikkeillä työskentelevien naisten määrä oli parinkymmenen vuoden aikana vähentynyt kymmenillä tuhansilla; miestyöntekijöiden kohdalla ei ollut tapahtunut muutosta. Miesvaltaisissa tehtävissä käytetyt apulaisnimikkeet viittaavat tyypillisesti jonkin tehtävän kakkosasemaan: *apulaiskaupunginjohtaja*, *apulaisylilääkäri*, *apulaisrehtori*. Varsinkin naisvaltaisten apulaisammattien kohdalla on usein epäselvää, mihin nimikkeen avustajuus viittaa vai viittaako se mihinkään. ”Autistisen lapsen avustaja avustaa asianomaista lasta. Mutta ketä avustaa laitospulainen tai kirjastoavustaja?” Santamäki-Vuori kysyi. Hän huomautti myös siitä, miten apulaisnimikkeet (kuten *emäntä*-nimikkeetkin) voivat ylläpitää virheellistä kuvaa kyseisen ammatin vaativuudesta:

”Apulaisnimikkeet voivat luoda mielikuvan tehtävästä, joka ei ole erityisen vaativa. Mikäli tehtävien todellinen vaatavuus,

vastuu ja itsenäisyys jäävät paikallisissa työtehtävien vaativuus-
arvioinneissa tunnistamatta, seuraukset näkyvät myös tehtävien
alipalkkauksena.”

Esimerkiksi *koulunkäyntiavustajan* nimike onkin muutettu
koulunkäyntiohjaajaksi, joka kuvaa paremmin työn sisältöä.
Apulaisnimikkeiden lisäksi myös esimerkiksi *sihteeri*-nimikettä
saatetaan viljellä (naisvaltaisissa) ammateissa, joiden sisältöä ja
vaativuutta nimike ei kuvaa.

Ammattinimikkeitä vaihdetaan, keksitään ja jätetään pois
käytöstä tarpeen mukaan koko ajan. Eri koulutus- ja ammattialoilla
tulee olla asiantuntemusta myös oman alansa sukupuolineutraa-
lien nimikkeiden löytämiseen.

Suositus 10

Sukupuoleen viittaavien nimikkeiden ohella tulee huomioida
myös piilosukupuoliset tehtävänimikkeet. Esimerkiksi joidenkin
apulainen- ja *avustaja*-nimitysten kuten *päiväkotiapulainen* ja
kirjastoavustaja käyttö on ollut osin sukupuolittunutta, eivätkä
nimikkeet ole välttämättä vastanneet työn sisältöä.

13 NIMELLÄ JA NIMIKKEELLÄ VIITTAAMINEN

Muun muassa toimittajat tekevät naisiin ja miehiin viitatesaan valintoja sen suhteen, missä muodossa henkilön nimi ja/tai mahdollinen tehtävänimike ilmaistaan. Vaihtoehtoihin kuuluvat: pelkkä etunimi, etunimi + sukunimi, pelkkä sukunimi, tehtävänimike + etunimi + sukunimi, tehtävänimike + sukunimi. Esimerkiksi selvitys Suomessa ilmestyvistä ruotsinkielisistä sanomalehdistä Huvudstadsbladet ja Västra Nyland toi esiin, että niissä viitattiin naisiin useammin etunimen ja sukunimen yhdistelmällä kuin pelkällä sukunimellä. Miehiin sen sijaan viitattiin yhtä usein molemmilla tavoilla.²⁶¹ Ero naisten ja miesten etunimen käytössä selittyy ainakin siitä jo aiemmin todetusta, että sukupuoli hahmotetaan keskimäärin tärkeämmäksi piirteeksi naisissa kuin miehissä, etunimihän sukupuolen yleensä ilmaisee. Miehiin voidaan viitata pelkällä sukunimellä useammin kuin naisiin myös siksi, että sukunimet ovat piilomaskuliinisia.²⁶² Esimerkiksi viittaus *Angela Merkel ja Putin* kuvastaa siis samanlaista nais- ja miessukupuolen epäsuhtaa kuin esimerkiksi *naisautoilija/autoilija* ja *naisihminen/ihminen*. Muun muassa naisten miehiä alemman sosiaalisen aseman vuoksi naisia saatetaan kohdella tavallisemmin ja myös etunimitellä herkemmin kuin miehiä.²⁶³ Esimerkiksi Unescon ohjeistuksessa tasavertaiseen kielenkäyttöön on suositeltu naisten ja miesten (etu)nimien symmetristä käyttöä.²⁶⁴

Suositus 11

Kun viitataan naisiin ja miehiin tehtävänimikkeellä ja/tai nimellä, se tulee tehdä yhdenvertaisesti, esimerkiksi *Angela Merkel ja Emmanuel Macron* tai *liittokansleri Merkel ja presidentti Macron*, jne. Jos esimerkiksi uutistekstissä on ensimmäisessä henkilöön kohdistuvassa viittauksessa tuotu esiin sekä etu- että sukunimi ja sen jälkeisissä viittauksissa käytetään pelkkää sukunimeä, tulisi sukunimikäytäntöä noudattaa tarkoitteen sukupuolesta riippumatta. Sukupuolia ei pidä eriarvoistaa esimerkiksi viittaamalla naiseen pelkällä etunimellä yhteydessä, jossa mieheen ei niin viitattaisi.

14 SEKSUAALI- JA SUKUPUOLIVÄHEMMISTÖT

Viime vuosina seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen asemasta on keskusteltu julkisuudessa aktiivisemmin kuin aiemmin. Vaikka suomen kielen lautakunnan suositus sukupuolineutraalin kielenkäytön edistämiseksi ei eksplisiittisesti ota kantaa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen kuvaamiseen, suositus tukee kielellisen tasavertaisuuden toteuttamista myös tästä näkökulmasta.²⁶⁵

Seksuaalivähemmistöjä kuvattaessa muun muassa toimittajat usein viittaavat *homo*-sanalla sekä homomiehiin että lesboihin.²⁶⁶ *Lesbo*-sanaa ei sitä vastoin käytetä yleistävästi myös homomiehistä. *Homo*- ja *lesbo*-nimitysten käytössä toistuu siis aiemmin todettu epäsuhta yleistävän maskuliinisuuden ja yleistävän feminiinisuuden välillä: naisen nimityksiä ei käytetä yleistävästi. Vaikka ihmiskuvaan liittyy heteronormatiivisuus, ulottuu toisaalta ihmiskuvan miesnormisuus usein seksuaalivähemmistöjen esittämiseen ja on osin päällekkäinen sen kanssa. Toisinaan voi myös jäädä epäselväksi, onko *homo*-sanaa käytetty kyseisessä kontekstissa vain miehistä vai myös muista. Sana ymmärretään usein enemmän maskuliinisena.²⁶⁷

Muistutettakoon myös, että kaikki samaa sukupuolta olevat parit eivät ole ”homopareja” tai muodosta ”homoliittoja” eivätkä kaikki naisparit ole ”lesbopareja”. Toinen pariskunnasta tai sen molemmat osapuolet saattavat olla identiteetiltään esimerkiksi biseksuaaleja. ”Naisparin” ja ”miesparin” ohella suositeltava ilmaisu on esimerkiksi ”samaa sukupuolta oleva pari”, koska sen viittausala on riittävän laaja. Adoptiokäytäntöihin joskus liitetty nimitys ”homoadoptio” on harhaanjohtava, koska kaikki ei-heteroseksuaaliset adoptoijat eivät ole homoja eikä kyseinen pari ole adoptoimassa homoa, vaan lasta. Toisinaan on myös viitattu ”lesboperheeseen”, vaikka perheet eivät voi olla lesboja. Hyväksyttävä ilmaisu on esimerkiksi *sateenkaariperhe*, jolla viitataan sekä seksuaali- että sukupuolivähemmistöihin kuuluvien perheisiin.

Julkisessa keskustelussa vuoden 2017 avioliittolaista, jonka myötä myös samaa sukupuolta olevat henkilöt voivat avioitua, on käytetty ilmaisua ”sukupuolineutraali avioliitto”. Nimitys voi olla sikäli ongelmallinen, että se antaa ymmärtää aviopuolisoiden, ja

ehkä erityisesti ei-heteropuolisoiden, olevan täysin sukupuolineutraaleja ihmisiä. Esimerkiksi mediassa kyseiseen lakiin on viitattu myös ”homojen avioliittolakina”; lisäksi on puhuttu ”homovihkimisestä” ja ”homohäistä”. Muun muassa oikeusministeriössä käytetään ilmaisua ”tasa-arvoinen avioliitto”, jota myös ihmisoikeusjärjestö Seta on suositellut.

Transsukupuolisuuden yhteydessä puhutaan toisinaan sukupuolen ”vaihtamisesta” tai ”muuttamisesta” ja esimerkiksi ”sukupuolenvaihdoksesta” ja ”sukupuolenvaihdosleikkauksesta”. Sukupuolen vaihtamisen sijaan kyse on sukupuolen korjauksesta, siis kehon korjaamisesta sukupuoli-identiteettiä vastaavaksi.²⁶⁸

Moni vanha ja kaksijakoista sukupuoli-järjestelmää korostava ilmaus voidaan tarvittaessa korvata suositeltavammalla. Näitä ovat muun muassa: *transseksuaalinen* -> *transsukupuolinen*; *vaimo, mies, tyttöystävä, poikaystävä* -> *puoliso, kumppani; sukupuolinen suuntautuminen* -> *seksuaalinen suuntautuminen* tai *sukupuoli-identiteetti* (asiayhteyden mukaan).²⁶⁹ Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin liittyviä termejä ja määritelmiä on koottu yhteen myös aiemmin mainittuun Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen Tasa-arvotiedon keskuksen laatimaan uuteen tasa-arvosanastoon.²⁷⁰

Suositus 12

Homouteen viittaavien nimitysten kuten *homo(t)*, *homous* tai *homoseksuaalisuus* yleistävän käytön sijaan voidaan käyttää esimerkiksi ilmaisuja *homot ja lesbot* tai *lesbot ja homot* tai soveltuvissa yhteyksissä *LHBTIQ-ihmiset/lhbtqi-ihmiset*.

Tehtävä 4

1. Suomenkin kielessä on monenlaisia ’homoseksuaalista miestä’ ja ’lesboa’ tarkoittavia nimityksiä. Ensin mainittuja voi kuitenkin löytyä enemmän. Esimerkiksi *Seksisanat – Suuri suomalainen seksisanakirja* sisältää homoa tarkoittavia ja muita homoseksuaalisuuteen liittyviä ilmaisuja noin viisi kertaa niin paljon kuin lesbouteen liittyviä. Mitkä syyt voivat selittää tällaista määrällistä eroa?
2. Minkälaisia ’heteroseksuaalista ihmistä’ merkitseviä nimityksiä suomen kielessä käytetään? Onko olemassa esimerkiksi ’heteroa’ tarkoittavia haukkumanimiä?

15 HALVENTAVA SEKSUAALISANASTO

Edellä on tullut esiin, että miessukupuoli on usein naissukupuolta näkyvämpi ihmisviittauksissa ja saattaa hallita myös ihmisen nimitysten piilosukupuolisuutta. Poikkeuksena naisten miehiä vähäisempään kielelliseen näkyvyyteen erottuu ainakin halventava seksisanasto ja 'siveetöntä' ihmistä merkitsevät nimitykset. Niissä naissukupuoli on selvästi enemmän puheena kuin miessukupuoli. 1990-luvulla julkaistussa suomen kielen seksisanakirjassa raportoidaan 400 'siveetöntä naista' ja 120 'siveetöntä miestä' tarkoittavaa ilmaisua.²⁷¹ Sanakirjan vanhemman, muun muassa suomen murteiden sana-arkistosta kootun aineiston samoin kuin uudemman aineksen on sanottu kuvastavan "miehistä ideologiaa".²⁷² Maskuliinista näkökulmaa selittää se, että sanakirjan laatijat ovat keränneet aineistoa lähinnä miesten kirjoittamista teksteistä, ja mukaan otettujen naiskirjailijoidenkin tuotannossa voi vaikuttaa miesnäkökulmainen seksuaalisuus.²⁷³ Vastaavassa uudemmassa seksisanakirjassa on mainittu noin 530 'huoran' ja 'siveettömän naisen' sekä noin 160 'huorimuksen' ja 'siveettömän miehen' nimitystä.²⁷⁴

Määrällisen eron lisäksi siveettömään naiseen ja mieheen viittaavien sanojen välillä on laadullinen, merkityksiin liittyvä ero. Naissanat ovat yleensä olleet yksiselitteisen negatiivisia, kun taas monet miessanat ovat siten kaksiarvoisia, että niihin voi sosiaalisen paheksunnan ohella liittyä myös hyväksyviä ja ihailevia sävyjä. Esimerkiksi *orin*, *pukin* tai *sonnin* tapainen mies on muun muassa 'kova naistenmies',²⁷⁵ potentti ja viriili. Naisten ja miesten välisissä suhteissa nainen on se osapuoli, joka nähdään herkemmin siveettömänä, moraalittomana ja halveksuttavana.²⁷⁶

Naisen ja miehen nimitysten epäsymmetria näkyy myös sanaparissa *naikkonen* ja *miekkonen*. *Miekkonen* voi olla sekä leikkilinen että halventava.²⁷⁷ Silloinkin kun *miekkonen*-sanaa käytetään kielteisesti, sillä ei yleensä oteta kantaa puheena olevan miehen sukupuolimoraaliin. *Naikkonen* on usein halventava, merkitykseltään '(kevytkenkäinen) nainen'²⁷⁸ eikä siinä ole leikkilistä sävyä. Se on myös mainittu yhtenä 'huoran' vastineista.²⁷⁹

Esimerkiksi koulumaailmassa esiintyvää tyttöjen huorittelua²⁸⁰ on toisinaan vähätelty sanomalla sen olevan niin yleistä, että nimitys ei merkitse enää mitään.²⁸¹ *Huora*-sana on kuitenkin yleisesti halventavana pidetty naisen nimitys.

Tehtävä 5

Luettele ilmaisuja, jotka tarkoittavat seksuaalisesti aktiivista naista **ja** ovat merkitykseltään positiivisia, hyväksyviä ja ihailevia **ja** joita ei ole tuotettu (hetero)miehisestä näkökulmasta.

On myös uudehkoja naisen nimityksiä, joissa seksismi voi kietoutua yhteen luokkajaottelun ja/tai rasmin kanssa. Ilmaukset ovat levinneet muun muassa internetin ja maahanmuuttokeskustelun vauhdittamina. Esimerkki näistä on *WT-mamma*, jossa viitataan englanninkieliseen nimitykseen ”white trash”, ’valkoinen roskaväki’. Nimityksellä tarkoitetaan naista, joka on muun muassa äänekäs, huonosti käyttäytyvä, huonosti pukeutuva, viinaan menevä ja lähiökapakassa viihtyvä. Nimityksiä *suvakkihuora* ja *suvakkiämmä* käytetään naisesta, joka suhtautuu puhujan mielestä liian suvaitsevaisesti varsinkin maahanmuuttoon ja maahanmuuttajiin.

Slangiin kuuluvia nuoren naisen nimityksiä ovat *pissis* ja *siideripissis*, joilla tarkoitetaan pinnallista, vahvasti meikattua, paljastavasti pukeutuvaa, äänekästä ja kiroilevaa naista. *Pissis*-nimityksen on myös sanottu merkitsevän ’(liian pieniä) merkkivaatteita käyttävää ja niillä ylpeilevää tyttöä’.²⁸² Nimitys on johdettu sanasta *pissaliisa*; lisäksi tunnetaan muoto *pissu*.²⁸³ *Pissis*-käsitettä selitetään blogikirjoituksessa muun muassa näin:

(63) Hyvä esimerkki vastakkaisen sukupuolen muodostamista laumoista ovat pissikset, nuo kauppakeskuksissa päämäärättömästi parveilevat pikkulikat, joiden puhe on nopeaa, kimakkaa ja koväänistä.

Pissiksen tunnistaa myös siitä, että meikkiin on riittänyt rahaa mutta vaatteisiin ei.

Paljasta pintaa jää kiusallisen paljon näkyviin, kun mekko on roiskeläppää pienempi ja liian lyhyen paidan alta tuijottaa napa – jossa yleensä roikkuu jokin killutin. Ehkä isukilta saatu uistin.

Pissis on tyttö, joka haluaa olla nainen ja hakee sen vuoksi huomiota.

(”Seuratkaa johtajalissua!”, Jyrki Kortelainen, Helsingin Uutiset 25.3.2012)

16 MIESTEN SEKSISTINEN KUVAAMINEN

Miesten seksistisestä kielellisestä kuvaamisesta on kyse silloin, kun kielellinen alentaminen perustuu nimenomaan miessukupuoleen. Esimerkiksi ”Harald on idiootti” ei vielä ole mieheen kohdistuvaa kielen seksismiä; esimerkiksi ”Harald on varsinainen ämmä” liittyy seksismiin.

Suomen kielen perussanakirjasta on kerätty sellaisia ihmisviitteisiä hakusanoja, jotka eivät ole varsinaisia miehen nimityksiä, mutta joiden käyttöä kuvaavissa esimerkeissä puhutaan miehistä.²⁸⁴ Näihin kuuluvat *dorka, pöljä, pöpi, höhlä, törppö, nuija, juntti, tyyppi, kaveri, toope, uuno, kelmi, kutale, lurjus, epeli, heittiö, hulttio, ketale, rontti, lökäpöksy, resupekka, retale, roikale, nulikka, jörrikkä, jässikkä, kollo, juippi, rohjake, julli, junkkari, renttu ja viikari*. Tämän perusteella on miestä tarkoittavia negatiivisia nimityksiä tulkittu olevan paljon enemmän kuin naista merkitseviä kielteisiä ilmaisuja, jotka puolestaan ovat usein *lutka*-sanana tyypisiä, seksuaalisia ilmauksia.²⁸⁵

Kyseisen aineiston miehisiksi mainituissa sanoissa on kuitenkin useita nimityksiä, jotka ovat vain lievästi tai eivät lainkaan kielteisiä ja/tai joita käytetään sukupuolesta riippumatta. Esimerkiksi *kaveri*-sanaa käytetään nykyäänkin ’miehen’ merkityksessä arkipuheessa ja esimerkiksi lehtikielessä, mutta se on merkitykseltään suhteellisen neutraali, se voi olla positiivinenkin ja sillä viitataan myös naisiin: *Leena on paras kaverini*. Myöskään *tyyppi*-sanaa ei käytetä vain miehistä, ja vaikka joku voi olla *kumma tyyppi*, voi toinen olla *tosi hyvä tyyppi, loistotyyppi*, yms. *Dorka* on haukkumasana, mutta sillä ei viitata yhteen sukupuoleen. Joitakin nimityksistä voi käyttää jopa hellittelevästi, esiintyihän Toivo Särkän elokuvassa *Rakas lurjus* (1955), 1970-luvun menestysiskelmässä laulettiin ”Hän on mun, lökäpöksyni mun”, ja sopivassa kontekstissa mies voi olla hellittelevästi *jörrikkä* tai *jässikkä*. *Viikari*-sanaa voi käyttää leikillisesti tai hellittelevästi (poika)lapsesta.

Perussanakirjan kuvaukset yllä luetelluista sanoista eivät ehkä muutenkaan käy yksiin kielenkäyttäjien tulkintojen kanssa. Helsingin yliopistossa järjestetyllä Kieli, representaatio ja sukupuoli -kurssilla (2010) joukko opiskelijoita (N= 23) arvioi pienessä kyselyssä mainittujen nimitysten negatiivisuutta ja maskuliinisuutta. Useimmat sanat olivat vastaajille tuttuja, mutta jotkin

(esim. *kollo* ja *rohjake*) olivat osalle vieraita. Vastaajat punta-roivat tunnistamiinsa nimityksiin liittyvää kielteisyyttä nelipaikkaisella asteikolla. Tuloksena oli 708 tulkintaa, jotka jakautuivat siten, että 22 %:ssa tulkinnoista nimitykseen tulkittiin liittyvän ”ei yhtään negatiivisuutta”, 43 %:ssa ”hiukan negatiivisuutta”, 23 %:ssa ”melko paljon negatiivisuutta” ja 12 %:ssa ”hyvin paljon negatiivisuutta”. Toisin sanoen 65 %:ssa nimitysten kaikista tulkinnoista katsottiin nimitykseen liittyvän ”ei yhtään” tai ”hiukan” negatiivisuutta. Lisäksi vastaajat arvioivat, voisiko nimityksiä käyttää myös naisista. Ilmaisuista kymmenkunta oli sellaisia, joita vähintään puolet vastaajista piti mahdollisina naisen kuvauksina. Näitä olivat *kaverin* lisäksi muun muassa monet nimitykset, jotka viittaavat lähinnä henkisiin ominaisuuksiin, esimerkiksi *dorka*, *höhlä* ja *juntti*. *Resupekka*, *jörrikkä*, *roikale* ja vastaavat, enemmän fyysiseen olemukseen liittyvät nimitykset viittasivat vain muutamien mielestä myös naisiin. Yksinomaan miestä tai poikaa tarkoittaviksi tulkittiin *julli*, *junkkari*, *renttu* ja *viikari*.

Kaiken kaikkiaan kyseiset halventaviksi ja miehiseksi kuvatut nimitykset eivät välttämättä ole kovinkaan halventavia tai miehiisiä. Ilmiötä voi verrata ’siveetöntä miestä’ merkitseviin nimityksiin: periaatteessa paheksuvat miehen nimitykset eivät aina ole merkitykseltään yksiselitteisen negatiivisia. Mieheen viittaaminen yllä olevien *dorka*- yms. sanojen käyttöä kuvaavissa Perussanakirjan esimerkeissä voi kuvastaa pikemmin miehen asemaa ihmisen perusmuotona kuin erityistä miesvihaa. Kun ihmisen prototyyppi on mies, mies voidaan kuvata paitsi *hän*-pronominin ensisijaisena tarkoitteena, myös joskus hulttiona.

Unottelua voimakkaampaa miehiin kohdistuvaa kielellistä seksismiä on neidittelyn tapainen miehen vertaaminen naiseen. Naisvertauksiin törmää esimerkiksi urheilun kielenkäytössä, muun muassa urheilijoiden ja toimittajien tuotoksina. Vuonna 2015 panimoyhtiö Sinebrychoff julkaisi ennen Suomi-Venäjä-jääkiekko-ottelua Venäjän Jevgeni Malkinista kuvan, jossa hänelle oli kuvankäsitelty vaaleanpunainen ballerina-puku ja jonka alla oli teksti: ”Tervetuloa tytöt! Kohta nähdään!” (vrt. naisten työttely, luku 8). Samantyyppisiä nimittelyjä ovat seuraavat:

(64) Bryggare aitakohusta: ”Ihan neitipuuhaa”

Kuubalainen aitajuoksija hylättiin, koska hänen katsottiin estäneen toisen kilpailijan juoksua.

– Se on ihan neitipuuhaa. (Iltalehti 29.8.2011)

(65) Tyrväinen Sport-pelaajan sikailusta: Ämmämäistä toimintaa! Antti Tyrväinen kommentoi taklaamansa pelaajan vastahyökkäystä: – Tuli selästä ja jäi vielä itse lopulta alimmaiseksi. En tollasta voi arvostaa yhtään. Se oli ämmämäinen temp pu. (Ilta-Sanomat 24.3.2011)

Edellä viitattiin jo niihin seurauksiin, joita Yliopisto-lehdelle koitui, kun lehdessä oli kirjoitettu suuren miesjohtajan kapeista hartioista. Miehet voivat kokea myös vertaamisen naiseen jopa kunnianloukkauksena. Tämä on tullut esiin esimerkiksi siinä, miten Suomessa on toisinaan annettu viranomaisten käsiteltäväksi tapauksia, joissa riitelevät miehet ovat lähettäneet toisilleen ns. hamekangaspaketteja.²⁸⁶ Miehelle annetun hamekankaan halventavuus ja muu sukupuolittunut kielenkäyttö näkyy myös seuraavissa esimerkeissä urheilumaailmasta:

(66) Mistä Kari Jalosen räävittömässä huutelukohussa on kysymys? (...) Iltalehteä en viitsi edes kommentoida, koska sen toimituksessa ei ollut riittävästi munaa painaa yllä olevaa Jalosen huutelua keski- viikkoamun lehteen, vaikka heillä oli asia tiedossa. Kuitaan IL:n toiminnan yhdellä yhdysanalla. Hamekangasta. (urheilulehti.fi 10.3.2010)

Seuraavassa, puhutusta kielestä peräisin olevassa esimerkissä haastateltu mies kommentoi jääkiekkoilijan pelaamista:

(67) Toki mä arvaan et Jarkko Ruudun vastaus tähän, ei häntä kiinnostaa. No se on hänen hommansa, hän saa pelata niinku haluaa, pelaa jonkin verran, ottaa näitä pelikieltoja. Piittaamaton kaveri. Se ei oikein tässä niinku, me lätkäjätkät ollaan aika äijiä, ni kyllä se jonkinasteisen niinku vähintään skottihameen vois poika vetää päällensä. (Jarkko Ruudun pelleilylle ankaraa ruoskintaa – ”Hame päälle!”; urheilulehti.fi 21.11.2013)

Kun miestä verrataan naiseen, hänen miessukupuolensa halutaan kiistää. Silloin mieheltä evätään juuri se piirre, joka usein tuo hänelle korkeamman aseman sosiaalisessa hierarkiassa. Edellä tuli tehtävänimikkeiden yhteydessä esiin, että naisen nimityksiä, kuten ei muitakaan feminiini-ilmaisuja, juurikaan käytetä yleistävästi mies-tarkoitteista. Neidittelyn, ämmittelyn ja vastaavan käyttäminen miehiin kohdistuvina loukkauksina on samalla naissukupuolen

halventamista. Nimittelyissä naiseus sinänsä on määritelty alempiarvoiseksi. Neidittelyjen yhteydessä tulee taas esiin nais- ja mies-sukupuolen eriarvoinen kielellinen kohtelu: naisen vertaaminen mieheen (esimerkiksi *hyvä jätkä* -nimityksellä) voidaan nähdä ylentävänä, mutta miehen vertaaminen naiseen on alentavaa. Miessukupuoleen kohdistuva kielellinen seksismi ei kaiken kaikkiaan ole yhteismitallinen naissukupuoleen kohdistuvan kielellisen seksismin kanssa.

Miesten kielellinen halventaminen on naisiin vertaamisen lisäksi tai sen versiona usein myös homottelua eli vertaamista muun muassa naismaisena pidettyyn mieheen (vrt. luku 14). *Homo*-sanaa ja sen vastineita kuten *hintti* ja *hinttari* käytetään yleisinä haukkumasanoina myös konteksteissa, joilla ei ole tekemistä seksuaalisen suuntautumisen kanssa. Esimerkiksi kouluuyhteisössä homottelu on usein varsinkin poikien puheessa rankaisemista erilaisuudesta ja jonkin normin rikkomisesta.²⁸⁷

Suositus 13

Esimerkiksi koulumaailmassa tai harrastepiireissä ilmenevään huoritteluun, homotteluun, neidittelyyn ja vastaavaan nimitte-lyyn on puututtava järjestelmällisesti ja pitkäjänteisesti. Vastuu on opettajien, rehtorien ja vanhempien lisäksi myös muilla aikuisilla.

17 SUKUPUOLITTUNEEN VÄKIVALLAN KUVAAMINEN

Kuten edellä on tullut esiin, miessukupuoli on kielellisesti näkyvämpi kuin naissukupuoli. Yksi merkillepantava poikkeus mieskategorian korostuneisuuteen on siis kuitenkin se, että 'siveetöntä miestä' tarkoittavia ilmaisuja on löytynyt vähemmän kuin 'siveetöntä naista' merkitseviä. Miessukupuoli ja miesten tekijyys muuttuu tyypillisesti näkymättömäksi myös siinä kielenkäytössä, jolla kuvataan miesten väkivaltaa naisia ja/tai tyttöjä vastaan.²⁸⁸

Miesten väkivaltaa naisia vastaan kuvataan tavanomaisesti vain "naisiin kohdistuvana väkivaltana". Naisten ei välttämättä sanota kärsivän (miesten) väkivallasta, vaan heidän kuvataan usein vain "kokevan" tai "kohtaavan" sitä. Väkivalta usein "tapahtuu", sitä ei tehdä. Väkivallasta tuomittu (mies) sen sijaan voi "kärsiä" vankeusrangaistustaan. Tyypillistä on myös uutisoida esimerkiksi raiskauksista passiivimuodossa, jolloin subjektia ei ole ilmaistu: *nainen raiskattiin*. Kun (mies)tekijää ei ole merkitty näkyviin, hän jää epämääräiseksi. Koska raiskaus on väkivaltarikos, se ei ole "seksirikos" tai "seksuaalirikos",²⁸⁹ raiskaaja ei ole "seksirikollinen" eivätkä raiskatut "seksiorjia"; vrt. seuraavat:

(68) Seksirikoksista tuomittu mallitoimiston johtaja valittaa hoviin (STT, Helsingin Sanomat 8.12.2011)

(69) Bunkkeriin seksiorjaksi teljetty ruotsalaisnainen kirjoitti kirjan painajaisestaan – "Yritin uskotella itselleni, ettei tämä voi olla totta" (Iltasanomat 8.12.2016)

Usein po. rikoksista kirjoitetaan myös trivialisovalla ja skandalisovalla tavalla, esimerkiksi:

(70) Pidä pöksyt jalassa Strauss-Kahn! – jälleen uusi seksiskandaali Kansainvälisen valuuttarahaston entisen johtajan Dominique Strauss-Kahnin ympärillä velloo jälleen seksiskandaali. Tänä vuonna Strauss-Kahnia on jo kahdesti syytetty raiskauksesta, ja nyt poliisin tutkimukset liittävät hänen nimensä laittomaan prostituutorinkiin. (mtv3.fi 16.10.2011)

Kuva 5

Lisäksi raiskauksien joskus esitetään kuuluvan eri kategoriaan kuin väkivaltarikokset, ikään kuin raiskaukset eivät olisikaan väkivaltaa:

(71) Poliisin tietoon tulevat raiskaukset näyttävät olevan lisääntymässä väkivaltarikosten tavoin, sillä vuoden 2007 tammi-syyskuussa raiskauksia oli ilmoitettu jo 599 kappaletta. (parliament.fi, kirjallinen kysymys 607/2007)

(72) Turun rikospoliisilta saatujen tietojen mukaan Turussa tapahtuu vuosittain n. 10 poliisin tietoon tullutta raiskausta. Vastaavasti väkivaltarikoksia tapahtuu n. 1400, joista pahoinpitelyrikoksia on n. 1100. (Turun kaupunginvaltuusto 1.4.1996, päätöslista)

(73) Nuori nainen raiskattiin Helsingissä (...) Poliisin mukaan teosta ei aiheutunut uhrille fyysisiä vammoja. (Turun Sanomat 21.4.2005)

Toimittajien kuten muidenkin tulee siis muistaa, että edellisen kaltaisissa rikoksissa, olivat osalliset samaa tai eri sukupuolta, ovat puheena väkivaltarikokset. Niitä kuvattaessa on myös paikallaan

tehdä mahdollisuuksien mukaan tekijyys näkyväksi ja suosia verbinmuodoissa aktiivia passiivin sijaan.

Helsingin yliopiston opiskelijat ovat Sukupuoli ja representaatio -kursseilla 2000-luvulla tehneet yksilötehtävänä harjoituksen, jossa heidän tuli arvioida muun muassa silloisen uutisoinnin perusteella laadittua, väkivallasta kertovaa tekstiä:

Naisiin kohdistuva väkivalta

Naisiin kohdistuva väkivalta on yhä yleinen ongelma Suomessakin. Tutkimustietojen mukaan joka viides suomalainen nainen on joutunut väkivallan kohteeksi parisuhteessaan. Vuosittain parisuhdeväkivaltaa kohtaa noin 90 000 naista. Nuoria naisia lyödään parisuhteessa herkimmin. Tilastot kertovat, että 18–24 -vuotiaat naiset ovat yleisin parisuhdeväkivallan kohde.

Joskus naisiin kohdistuva väkivalta johtaa kuolemaan: vuosittain Suomessa tapetaan 30–40 naista. Kaikista länsimaista Suomessa kuolee asukasluvuun suhteutettuna toiseksi eniten naisia väkivaltaan.

Suomessa tapahtuvan seksuaalisen väkivallan yleisyydestä ei ole tarkkoja tietoja. Eri viranomais tahojen esittämien arvioiden mukaan maassamme raiskataan vuosittain 6 000–10 000 naista. Naisiin kohdistuva väkivalta 2005 -tutkimuksen mukaan seksuaaliseen kanssakäymiseen pakottamista on yhden vuoden aikana 0,8 prosentilla kaikista 18–74 -vuotiaista naisista. Toisinaan tekijä ja uhri ovat toisilleen tuntemattomia. Enemmistö raiskauksista on kuitenkin uhrille entuudestaan tutun henkilön tekemiä.

Uhri ei useinkaan tee poliisille ilmoitusta väkivallasta. Usein nainen vaikenee suojellakseen väkivaltaista puolisoaan. Varsinkin lähisuhteessa tapahtuva raiskaus jää herkästi ilmoittamatta.

Viime vuosina useat viranomaiset ja muut tahot, joukossa Amnesty International ja Euroopan neuvosto, ovat järjestäneet kampanjoita naisiin kohdistuvan väkivallan lopettamiseksi ja ehkäisemiseksi.

Opiskelijoiden tehtävänä (ks. alh.) oli muuttaa teksti muun muassa niin, että alkuperäisen tekstin passiivimuodot muutetaan aktiivimuodoiksi ja (miesten) väkivallan tekijyys tulee näkyviin. Opiskelijat ovat kertoneet, että ero alkuperäisen ja muutetun tekstin välillä tuntuu heistä huomattavalta. Kun (miesten) väkivallasta

on kirjoitettu passiivimuodossa, (mies)tekijä on opiskelijoiden kuvausten mukaan väkivallantekijänä häivytetty taka-alalle, tekijä on kasvoton ja abstrakti, väkivaltaa ei tee kukaan, asiat vain tapahtuvat. Kun tekijät merkitään esiin, huomio kohdistuu nimenomaan heihin. Opiskelijoiden mielestä teksti myös muuttuu muun muassa "konkreettisemmaksi", "havainnollisemmaksi", "todellisemmaksi" ja "raaemmaksi".

Tehtävä 6

1. Mitä konkreettisia havaintoja voit tehdä ylläolevan väkivalta-tekstin kielenkäytöstä? Minkälaisilla ilmaisuilla väkivaltaan viitataan? Kenestä tekstissä puhutaan ja miten? Kuka tekee ja mitä?
2. Muokkaa teksti siten, että kirjoitat väkivallan tekijät näkyviin niin usein kuin voit. Muuta muun muassa tarpeen tullen passiivimuodot aktiivimuodoiksi. Vertaa alkuperäistä ja muokattua versiota keskenään: onko eroja siinä, minkälaisena väkivalta ja ihmiset näyttäytyvät? Jos, niin minkälaisia?

18 LOPUKSI

Suomen kielellä on sukupuolineutraalin kielen maine, varsinkin siksi, että siinä ei ole kieliopillista eikä luonnollista sukua. Kielientutkimus ja kriittisempi tarkastelu osoittavat kuitenkin, että suomestakin löytyy paljon sukupuolittunutta ja seksististä ainesta. Osa siitä on näkyvää ja räikeääkin, osa piilevää, usein se on tiedostamatonta.

Mies- ja naissukupuolesta mies on kielellisesti näkyvämpi. *Mies*-sanaan ja usein myös mieheen viittaavaan fraseologiaan liittyy positiivinen konnotaatio selvemmin kuin naissukupuolen esittämiseen. Lisäksi miehen nimitykset esitetään usein sukupuolineutraaleina ihmisen nimityksinä ja miessukupuoli yleispätevästä ihmisyytenä. Naisen nimityksiä sen sijaan pidetään yleensä vain naisen nimityksinä ja osaa niistä voidaan käyttää miessukupuolen(kin) halventamiseen. Periaatteessa täysin sukupuolineutraalit ihmisviittaukset *hän*-pronominia myöten on tulkittu enemmän mieheen kuin naiseen viittaaviksi psykolingvistikissa tutkimuksissa. Neutraaliviittausten piilomaskuliininen sivumerkitys kuvastaa kielellisesti sitä, miten sukupuolten muodollinen tasa-arvoisuus ei merkitse tosiasiallista tasaveroisuutta. Suomen kielessä miessukupuoli hallitsee yleistävää sukupuolisuutta ja mahdollisesti ihmisen nimitysten piilosukupuolisuutta.

Tutkimustulokset yleistävien maskuliini-ilmaisujen sekä muodoltaan sukupuolineutraalien ihmisviittausten maskuliinisesta tulkitsemisestä ovat samansuuntaisia muista kielistä saatujen tulosten kanssa. Suomenkieliset pojat ja/tai miehet ovat tulkinneet ihmisen nimitykset, niin *lakimies*-tyyppiset yleistävät maskuliini-ilmaisut kuin *ihmisen* kaltaiset neutraaliviittaukset, keskimäärin harvemmin sukupuolineutraaleiksi tai nais- ja miessukupuoleen viittaaviksi kuin tytöt ja/tai naiset.

Kieliopillisen ja luonnollisen suvun puuttuminen kielestä ei siis ole tae sukupuolineutraalisuudesta tai sukupuolten yhdenvertaisesta edustumisesta kyseisessä kielessä. Ihmisviittausten mieskeskeisyys perustuu ja rakentuu sukupuolten erottelun, kaksijakoisen sukupuolimallin ja sukupuolten vastakkaisuuden periaatteille.²⁹⁰ Mieskeskeisyys suomen kielessä ilmaisee osaltaan, että sukupuoleen perustuva erottelu on relevantti myös suomessa.²⁹¹

Seksistisen kielenkäytön reformia koskevassa keskustelussa on tuotu esiin, että suvuttomissa kielissä, kuten suomi, ei ole mahdollista tehdä naissukupuolta näkyväksi samassa määrin kuin kielissä, joissa on luonnollinen ja/tai kieliopillinen suku. Myöskään ihmisviittausten piilomaskuliinisuuteen ei suvuttomassa kielessä voi vaikuttaa käyttämällä esimerkiksi feminiinipronomineja tai vaikkapa tehtävänimikkeiden feminiinisukuisia muotoja yleistävällä tavalla.²⁹² Kielen suvuttomuus mahdollistaa ihmisviittausten laajan mieskeskeisyyden ja samalla naissukupuolen vähäisemmän näkyvyyden.²⁹³

Koska kielen seksismi on monitahoista, sitä on myös seksismin purkaminen.²⁹⁴ Kun esimerkiksi sukupuoleen viittaaville tehtävänimikkeille kehittyy erilaisia sukupuolineutraaleja (ja/tai nais- ja miessukupuoleen viittaavia) vaihtoehtoja, tulee kielenkäyttöön variaatiota. Juuri kielellinen variaatio on kielellisen muutoksen yksi edellytys. Kuten ilmenee muun muassa sukupuolittuneen väkivallan kuvaamisessa, sukupuolten tasavertaistaminen ei aina tarkoita sukupuolen merkitsemättä jättämistä.

Eriarvoistava sukupuolijärjestelmä on kokonaisuus, jossa kaikki liittyy yhteen. Muun muassa naisten aliedustus taloudellisessa eliitissä ja sukupuolittunut väkivalta ovat osa samaa järjestelmää kuin ihmiskäsitteen ja kielenkäytön (hetero)mieskeskeisyys. Sukupuolisyrjinnästä irtisanoutuva kielenkäyttö on kaikkien (sukupuolten) edun mukaista.

LYHENTEET

ISK= Iso suomen kielioppi

KS= Kielitoimiston sanakirja

NS= Nykysuomen sanakirja

PS= Suomen kielen perussanakirja

LÄHTEET

- Bailey, April H. & LaFrance, Marianne. 2017. Who counts as human? Antecedents to androcentric behavior. *Sex Roles* 76: 682. doi:10.1007/s11199-016-0648-4 (Haettu 1.4.2017.)
- Baker, Paul. 2005. *Public discourses of gay men*. London: Routledge.
- Baker, Paul. 2008. *Sexed texts: Language, gender and sexuality*. London: Equinox Publishing.
- Baron, Dennis. 1986. *Grammar and gender*. New Haven: Yale University Press.
- Bem, Sandra Lipsitz. 1993. *The lenses of gender. Transforming the debate on sexual inequality*. New Haven: Yale University Press.
- Benokraitis, Nijole V. 1997. *Subtle sexism. Current practice and prospects for change*. Thousand Oaks: Sage.
- Beyer, Horst & Beyer, Annelies. 1984. *Sprichwörterlexicon. Sprichwörter und sprichwörtliche Ausdrücke aus deutschen Sammlungen vom 16. Jahrhundert bis zur Gegenwart*. Leipzig: VEB Bibliographisches Institut.
- Blaubergs, Maija S. 1980. An analysis of classic arguments against changing sexist language. *Women's Studies International Quarterly* 3. 135–147.
- Bodine, Ann. 1975. Androcentrism in prescriptive grammar: Singular 'they', sex-indefinite 'he', and 'he or she'. *Language in Society* 4. 129–146.
- Bojarska, Katarzyna. 2012. Responding to lexical stimuli with gender associations: A cognitive-cultural model. *Journal of Language and Social Psychology* 32. 46–61. doi: 10.1177/0261927X12463008 (Haettu 3.4.2017.)
- Boroditsky, Lera & Schmidt, Lauren A. & Phillips, Webb. 2003. Sex, syntax, and semantics. Teoksessa Gentner, Dedre & Goldin-Meadow, Susan (toim.), *Language in mind: Advances in the study of language and thought*, 61–79. Cambridge: MIT Press.
- Braun, Friederike. 1995. Making men out of people: The MAN principle in translating genderless forms. *Working Papers in Language, Gender and Sexism* 5. 5–38.
- Braun, Friederike. 2001. The communication of gender in Turkish. Teoksessa Hellinger, Marlis & Bussmann, Hadumod (toim.), *Gender across languages. The linguistic representation of women and men*, vol. 1, 283–310. Amsterdam: Benjamins.
- Braun, Friederike & Sczesny, Sabine & Stahlberg, Dagmar. 2005. Cognitive effects of masculine generics in German: An overview of empirical findings. *Communications* 30. 1–21. doi:10.1515/comm.2005.30.1.1 (Haettu 4.4.2017.)
- Bruun, Miia. 2015. *Hyvin kasvaa ja kehittyy: Neuvolakorttien kielestä*. Kielten laitos. Jyväskylän yliopisto. (Pro gradu -tutkielma.)
- Bussmann, Hadumod & Hellinger, Marlis 2003. Engendering female visibility in German. Teoksessa Hellinger, Marlis & Bussmann, Hadumod (toim.), *Gender across languages. The linguistic representation of women and men*, vol. 3, 141–174. Amsterdam: Benjamins.

- Bäck, Emma A. & Lindqvist, Anna & Gustafsson Sendén, Marie. 2015. Hen can do it! Effects of using a gender-neutral pronoun in recruitment. Teoksessa Magnusson, Jenny & Milles, Karin & Nikolaidou, Zoe (toim.), *Könskonstruktioner och språkförändringar. Rapport från den åttonde nordiska konferensen om språk och kön*, 71–90. Text- och samtalsstudier från Södertörns högskola 3. Huddinge: Södertörns högskola.
- Carney, Kathryn M. 2012. Rape: The paradigmatic hate crime. *St. John's Law Review* 75. Article 19. <http://scholarship.law.stjohns.edu/lawreview/vol75/iss2/19> (Haettu 20.12.2016.)
- Chen, Jenn-Yeu & Su, Jui-Ju. 2011. Differential sensitivity to the gender of a person by English and Chinese speakers. *Journal of Psycholinguistic Research* 40. 195–203.
- Chew, Pat K. & Kelley-Chew, Lauren. 2007. Subtly sexist language. *Columbia Journal of Gender and Law* 16. 643–678.
- Clark, Kate. 1992. The linguistics of blame. Representations of women in The Sun's reporting of crimes of sexual violence. Teoksessa Toolan, Michael (toim.), *Language, text and context: essays in stylistics*, 208–224. London: Routledge.
- Cooper, William E. & Ross, John Robert. 1975. World order. Teoksessa Grossman, Robin E. & San, L. James & Vance, Timothy J. (toim.), *Papers from the parasession on functionalism*, 63–111. Chicago: Chicago Linguistic Society.
- Corbett, Greville. 1991. *Gender*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Doleschal, Ursula. 2015. Gender marking. Teoksessa Müller, Peter O. & Ohnheiser, Ingeborg & Olsen, Susan & Rainer, Franz (toim.), *Word-formation. An international handbook of the languages of Europe*, vol. 2, 1159–1171. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Doleschal, Ursula & Schmid, Sonja. 2001. Doing gender in Russian: Structure and perspective. Teoksessa Hellinger, Marlis & Bussmann, Hadumod (toim.), *Gender across languages. The linguistic representation of women and men*, vol. 1, 253–282. Amsterdam: Benjamins.
- Ehrlich, Susan & Meyerhoff, Miriam & Holmes, Janet. (toim.). 2014. *The Handbook of language, gender and sexuality*. 2. painos. Malden: Wiley-Blackwell.
- Engelberg, Mila. 1993. Maskuliini, feminiini, virkamies? *Naistutkimus – Kvninoforskning* 6. 39–50.
- Engelberg, Mila. 1998. Sukupuolistuneet ammattinimikkeet. *Virttäjä* 102. 74–92.
- Engelberg, Mila. 2001. Ihminen ja naisihminen – suomen kielen piilomaskuliinisuus. *Naistutkimus – Kvninoforskning* 4. 23–36.
- Engelberg, Mila. 2002. Communication of gender in Finnish. Teoksessa Hellinger, Marlis & Bussmann, Hadumod (toim.), *Gender across languages. The linguistic representation of women and men*, vol. 2, 109–132. Amsterdam: Benjamins.
- Engelberg, Mila. 2008a. Pärsintää seksismin kielilylyssä. Suomen kielen uudistushankkeen vastaanotto lehdistössä. *Tiedotustutkimus* 31. 179–188.
- Engelberg, Mila. 2008b. Tasa-arvovaltuutettu Pirkko Mäkinen: Ammattinimikkeiden sukupuolivaikutukset arvioitava. *Tasa-arvo* 3. 20–21.
- Engelberg, Mila. 2010. Kielten sukupuolet. Teoksessa Saresma, Tuija & Rossi, Leena-Maija & Juvonen, Tuula (toim.), *Käsikirja sukupuoleen*, 167–169. Tampere: Vastapaino.
- Engelberg, Mila. 2011. "Hän" – kuinka sukupuolineutraali? *Naistutkimus – Kvninoforskning* 24. 21–32.

- Engelberg, Mila. 2016. *Yleispätevä mies: Suomen kielen geneerinen, piilevä ja kielio pillistuva maskuliinisuus*. Nordica Helsingensia 44. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Ettner, Charles. 2002. In Chinese, men and women are equal – or – women and men are equal? Teoksessa Hellinger, Marlis & Bussmann, Hadumod (toim.), *Gender across languages. The linguistic representation of women and men*, vol. 2, 29–55. Amsterdam: Benjamins.
- Everett, Caleb. 2011. Gender, pronouns and thought: The ligature between epicene pronouns and a more neutral gender perception. *Gender and Language* 5. 133–152.
- Everett, Caleb. 2013. *Linguistic relativity. Evidence across languages and cognitive domains*. Applications of Cognitive Linguistics 25. Berlin: De Gruyter Mouton.
- Fiebig, Franziska. 2014. *Empirische Untersuchung zur Wahrnehmung der Gendermarkierung im Finnischen. Das Personalpronomen hän – wirklich genderneutral?* Institut für Fennistik und Skandinavistik. Greifswald: Ernst-Moritz-Arndt-Universität Greifswald. (Masterarbeit.)
- Files, Julia A., Mayer, Anita P., Ko, Marcia G., Friedrich, Patricia, Jenkins, Marjorie, Bryan, Michael J., Vegunta, Suneela, Wittich, Christopher M., Lyle, Melissa A., Melikian, Ryan, Duston, Trevor, Chang, Yu-Hui H. & Hayes, Sharonne N. 2017. Speaker introductions at Internal Medicine Grand Rounds: Forms of address reveal gender bias. *Journal of Women's Health* 26. 413–419.
- Flaherty, Mary. 2001. How a language gender system creeps into perception. *Journal of Cross-Cultural Psychology* 32. 18–31.
- Gaucher, Danielle & Friesen, Justin & Kay, Aaron C. 2011. Evidence that gendered wording in job advertisements exists and sustains gender inequality. *Journal of Personality and Social Psychology* 101. 109–128.
- Gustafsson Sendén, Marie & Bäck, Emma A. & Lindqvist, Anna. 2015. Introducing a gender neutral pronoun in a natural gender language: The influence of time on attitudes and behavior. *Frontiers in Psychology* 6:893. doi:10.3389/fpsyg.2015.00893 (Haettu 4.4.2017.)
- Haakana, Markku. 1996. Naimisen loisketta ja ideologisia näkymiä. *Virittäjä* 100. 611–615.
- Hakulinen, Lauri. 1979. *Suomen kielen rakenne ja kehitys*. Neljäs, korjattu ja lisätty painos. Helsinki: Otava.
- Hakulinen, Tuovi & Onwen-Huma, Hanna & Varsa, Hannele & Pulkkinen, Pia & Sandt, Milla. 2017. *Sukupuolten tasa-arvo neuvolan asiakastyössä. Miten tukea vanhempia ja lapsia sukupuolten tasa-arvon näkökulmasta?* Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2017: 13. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Hall, Kira. 2002. "Unnatural" gender in Hindi. Teoksessa Hellinger, Marlis & Bussmann, Hadumod (toim.), *Gender across languages. The linguistic representation of women and men*, vol. 2, 133–162. Amsterdam: Benjamins.
- Hamilton, Mykol C. 1988. Masculine generic terms and misperception of AIDS risk. *Journal of Applied Psychology* 18. 1222–1240.
- Hamilton, Mykol C. 1991. Masculine bias in the attribution of personhood. People=Male, Male=People. *Psychology of Women Quarterly* 15. 393–402.
- Hamilton Mykol C. 1997. The huwom race: Sexist language as a tool of dominance. Teoksessa Braun, Friederike & Pasero, Ursula (toim.), *Kommunikation von Geschlecht. Communication of gender*, 147–163. Pfaffenweiler: Centaurus.

- Hamilton, Mykol C. & Hunter, Barbara & Stuart-Smith, Shannon. 1994. Jury instructions worded in the masculine generic: Can a woman claim self-defense when "he" is threatened? Teoksessa Roman, Camille & Juhasz, Suzanne & Miller, Christianne (toim.), *The women and language debate: A sourcebook*, 340–347. New Brunswick: Rutgers University Press.
- Harjuniemi, Jenna. 2014. *Kön, språk och kognition. Semantiska och begreppsliga strukturer hos svenska femininavledningarna och deras finska och tyska ekvivalenter*. Acta Universitatis Ouluensis B Humaniora 122. Oulu: Oulun yliopisto.
- Hasselblatt, Cornelius. 1998. Die Frau im estnischen Lexikon. Teoksessa Grünthal, Riho & Laakso, Johanna (toim.), *Oekeeta asijoo. Commentationes Fenno-Ugricae in honorem Seppo Suhonen sexagenarii*, 147–155. Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 228. Helsinki: Suomalais-ugrilainen seura.
- Hasselblatt, Cornelius. 2015. The representation of gender in Estonian. Teoksessa Hellinger, Marlis & Motschenbacher, Heiko (toim.), *Gender across languages*, vol. 4, 125–151. Amsterdam: Benjamins.
- Hausmann, Ricardo & Tyson, Laura D. & Zahidi, Saadia. 2009. *The global gender gap 2009*. Geneva: World Economic Forum.
- Hegarty, Peter. 2013. Ladies and gentlemen: Word order and gender in English. Teoksessa Corbett, Greville G. (toim.), *The expression of gender*, 69–86. Berlin: De Gruyter Mouton.
- Hegarty, Peter & Watson, Nila & Fletcher, Laura & McQueen, Grant. 2011. When gentlemen are first and ladies are last: Effects of gender stereotypes on the order of romantic partners' names. *British Journal of Social Psychology* 50. 21–35.
- Hellinger, Marlis. 1990. *Kontrastive feministische Linguistik: Mechanismen sprachlicher Diskriminierung im Englischen und Deutschen*. Ismaning: Hueber.
- Hellinger, Marlis. 1997. The discourse of distortion: Inclusive language policies and political correctness. Teoksessa Braun, Friederike & Pasero, Ursula (toim.), *Kommunikation von Geschlecht. Communication of gender*, 164–182. Pfaffenweiler: Centaurus.
- Hellinger, Marlis. 2004. Verdeckte Nachrichten über *gender*/Geschlecht. Teoksessa Rieger, Eva & Schroeder, Hiltrud (toim.), *"Diese Frau ist der Rede wert". Festschrift für Luise Pusch*, 139–149. Herbolzheim: Centaurus.
- Hellinger, Marlis. 2006. Sexist language. Teoksessa Brown, Edward K. (toim.), *Encyclopedia of language and linguistics*, vol. 11, 265–272. Amsterdam: Elsevier.
- Hellinger, Marlis & Bussmann, Hadumod (toim.). 2001–2003. *Gender across languages. The linguistic representation of women and men*. Vol. I–III. Amsterdam: Benjamins.
- Hellinger, Marlis & Motschenbacher, Heiko (toim.). 2015. *Gender across languages*. Amsterdam: Benjamins.
- Henley, Nancy M. & Abueg, Joselito. 2003. A review and synthesis of research on comprehension of the masculine as a generic form in English. *Estudios de Sociolingüística* 4. 427–454.
- Henley, Nancy M. & Miller, Michelle D. & Beazley, Jo Ann. 1995. Syntax, semantics, and sexual violence. Agency and the passive voice. *Journal of Language and Social Psychology* 14. 60–84.

- Hietikko, Hanna. 2016. *Makeat naiset ja suolaiset miehet – Millaisten etunimien avulla elintarvikkeita markkinoidaan Suomessa?* Kieli-, käännös- ja kirjallisuustieteiden yksikkö. Tampere: Tampereen yliopisto. (Kandidaatintutkielma.)
- Himanan, Ritva. 1990. Kvinnliga ombudsmän och manliga sjuksköterskor. Titlar och yrkesbeteckningar i nusvensk dagspress. *Ord och stil* 21. Uppsala: Hallgren & Fallgren.
- Hirdman, Yvonne. 2003. *Genus – om det stabila föränderliga former*. Malmö: Liber.
- Hjelt, Marjut (toim.). 2005. *Komia miestä kattoo viikon syömättäkin. Suomalaisia säkeitä ja sananparsia arkeen ja juhlaan*. Helsinki: Nemo & Kalevalaisten Naisten Liitto.
- Holmberg, Per. 1995. On female job-titles in modern Swedish. Teoksessa Holmberg, Per & Nordenstam, Kerstin (toim.), *Language and gender: Case studies from a Swedish seminar*, 63–78. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Holmes, Janet & Meyerhoff, Miriam (toim.). 2003. *The Handbook of language and gender*. Oxford: Blackwell.
- Hornscheidt, Antje. 2003. Linguistic and public attitudes towards gender in Swedish. Teoksessa Hellinger, Marlis & Bussmann, Hadumod (toim.), *Gender across languages. The linguistic representation of women and men*, vol. 3, 339–368. Amsterdam: Benjamins.
- Hornscheidt, Lann & Landqvist, Mats. 2014. *Språk och diskriminering*. Lund: Studentlitteratur.
- Horvath, Lisa Kristina & Sczesny, Sabine. 2015. Reducing women’s lack of fit with leadership positions? Effects of the wording of job advertisements. *European Journal of Work and Organizational Psychology* 25. 316–328. doi: 10.1080/1359432X.2015.1067611 (Haettu 4.4.2017.)
- Howe, Adrian. 1997. “The war against women”. Media representations of men’s violence against women in Australia. *Violence Against Women* 3. 59–75.
- Hyvärinen, Irma. 2008. ER oder SIE? Vom Geschlechtsverlust literarischer Figuren bei der Übersetzung ins Finnische – und was man dagegen tun kann. Teoksessa Fritz, Thomas A. & Koch, Günter & Trost, Igor (toim.), *Festschrift für Hans-Werner Erms zum 70. Geburtstag*, 227–257. Heidelberg: Universitätsverlag Winter.
- ISK= Hakulinen, Auli & Viikuna, Maria & Korhonen, Riitta & Koivisto, Vesa & Heinonen Tarja Riitta & Alho, Irja. 2004. *Iso suomen kielioppi*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 950. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Johnson, Sally & Meinhof, Ulrike Hanna (toim.). 1997. *Language and masculinity*. London: John Wiley & Sons.
- Juntti, Eira. 2010. Development of the concept ‘woman’ (nainen) in Finnish language newspaper texts, 1830–1860. Teoksessa *Redescriptions: Yearbook of Political Thought, Conceptual History and Feminist Theory* 14, 83–106. Berlin: LIT.
- Juvonen, Tuula. 2004. Nyt se näkyy, nyt taas ei. Heteronormatiivisuus ja homoseksuaalisuuden esillepano Helsingin Sanomissa. *Tiedotustutkimus* 27. 34–55.
- Karhunpesä, Marika. 2012. *”Lydia lykki lujasti Hämeenlinnan ladulla”*. Naisiin ja miehiin viittaaminen Helsingin Sanomien urheilu-uutisten otsikoissa vuosina 1950–2010. Suomen kielen, suomalais-ugrialaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos. Helsinki: Helsingin yliopisto. (Pro gradu -tutkielma.)

- Kari, Erkki. 1993. *Naulan kantaan. Nykysuomen idiomisanakirja*. Helsinki: Otava.
- Karppinen, Kaisa. 1998. *Nuori nainen ja käsistään kätevä mies – Havaintoja mies- ja nainen-sanojen käytön eroista lehtikielessä. Kielikuvia* 1. 7–10.
- Karppinen, Kaisa. 2001. *Sanomalehtikielen mies-, nainen-, poika-, tyttö- ja tytär-sanojen käytön kvantitatiivis-kvalitatiivista tarkastelua*. Suomen ja saamen kielen ja logopedian laitos. Oulu: Oulun yliopisto. (Lisensiaatintyö.)
- Karppinen, Kaisa. 2002. Onko kielellinen tasa-arvo utopiaa? *Kielikello* 1. 22–25.
- Karppinen, Kaisa. 2007 a. *Säädöskielen geneerisesti käytetyt mies-loppuiset sanat*. Oikeustieteellinen tiedekunta. Turku: Turun yliopisto. (Oikeusnotaarintyö.)
- Karppinen, Kaisa. 2007 b. *Säädöskielen mies-loppuiset sanat. Kielikello* 4. 10–12.
- Karppinen, Kaisa. 2009. *Haastemiehen esimies. Geneerisesti käytetyt mies-loppuiset sanat ajantasaisessa lainsäädännössä*. Turku: Turun yliopisto.
- Karvinen, Marita. 2016. *Opitaan yhdessä! Sukupuolen ja seksuaalisen suuntautumisen moninaisuus. Opas opettajille*. Helsinki: Seta. http://seta.fi/wp-content/uploads/2016/11/Opas_kouluille_2016_NETTI.pdf (Haettu 7.4.2017.)
- Kennison, Sheila M. & Trofe, Jessie L. 2003. Comprehending pronouns: A role for word-specific gender stereotype information. *Journal of Psycholinguistic Research* 32. 355–377.
- Khan, Manizeh & Daneman, Meredyth. 2011. How readers spontaneously interpret man-suffix words: Evidence from eye movements. *Journal of Psycholinguistic Research* 40. 351–366.
- Kinnunen, Krista (toim.). 2011. *Miesten kanssa duunissa. Naisten kertomuksia työelämän syrjinnästä*. Helsinki: Helsinki-kirjat.
- Kinnunen, Merja. 2001. *Luokiteltu sukupuoli*. Tampere: Vastapaino.
- Kitto, Joanna. 1989. Gender reference terms: Separating the women from the girls. *British Journal of Social Psychology* 28. 185–187.
- Kitzinger, Jenny. 2004. Media coverage of sexual violence against women and children. Teoksessa Ross, Karen & Byerly, Carolyn M. (toim.), *Women and media: International perspectives*, 13–38. London: Wiley & Sons.
- Kiuru, Silva. 1993. Vaimosta naiseksi vanhassa kirjasuomessa. *Naistutkimus – Kvinnoforskning* 4. 28–38.
- Korn, Alina & Efrat, Sivan. 2004. The coverage of rape in the Israeli popular press. *Violence Against Women* 10. 1056–1074.
- Koski, Mauno. 1983. Oliotarkoitteisten substantiivien semantiikkaa. Teoksessa Hakulinen, Auli & Leino, Pentti (toim.), *Nykysuomen rakenne ja kehitys. Näkökulmia kielen rakenteisiin*, 149–171. Tietolipas 93. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Kostiainen, Eeva. 2008. *”Suomi sai yhdennentoista presidenttinsä ja historiansa ensimmäisen naispresidentin”*. *Naispresidentin sukupuolen diskursiivinen rakentuminen Helsingin Sanomissa*. Sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos. Tampere: Tampereen yliopisto. (Pro gradu -tutkielma.)
- Kotilainen, Sofia. 2012. Suomalaiset henkilönnimikäytännöt sukupuolen sosiokulttuurisina symboleina. Teoksessa Harjunen, Hannele & Saresma, Tuija (toim.), *Sukupuoli nyt! Purkamisia ja neuvotteluja*, 107131. Jyväskylä: Kampus Kustannus.
- Kulonen, Ulla-Maija. 1999. Miesten mysteeri. *Helsingin Sanomat* 9.3.1999.

- Kurzon, Dennis. 1989. Sexist and nonsexist language in legal texts: The state of the art. *International Journal of the Sociology of Language* 80. 99–113.
- Kuusi, Matti. 1985. Naisen arvo Suomen ja Ambomaan sananlaskustossa. Teoksessa Kuusi, Matti (toim.), *Perisuomalaista ja kansainvälistä*, 110–123. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kuusi, Matti (toim.). 1988. *Rapatessa roiskuu. Nykysuomen sananparsikirja*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kuusi, Matti. 1990. *Vanhan kansan sananlaskuviisaus*. Juva: WSOY.
- Kuusi, Matti. 1994. *Mind and form in folklore. Selected articles*. Studia Fennica. Folkloristica 3. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kyrölä, Katriina. 1989. *Feminiinijohdokset suomen kielessä*. Suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos. Tampere: Tampereen yliopisto. (Pro gradu –tutkielma.)
- Lampén, Ernst. 1926. *Kielipakinoita*. Helsinki: Otava.
- Laukkanen, Kari & Hakamies, Pekka. 1997. *Sananlaskut*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 346. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Ledin, Per & Lyngfelt, Benjamin. 2013. Olika *hen*-syn. Om bruket av *hen* i bloggar, tidningstexter och studentuppsatser. *Språk & stil* 23. 141–174.
- Lehtinen, Tiina-Liisa. 2006. *Nais- ja miesurheilijan representointi Helsingin Sanomissa vuoden 2004 Ateenan olympialaisten kontekstissa*. Kielten laitos. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto (Pro gradu –tutkielma.)
- Lehtonen, Jukka. 1999. Pojista miehiä koulun heterojärjestyksessä. Teoksessa Jokinen, Arto (toim.), *Mies ja muutos. Kriittisen miestutkimuksen teemoja*, 121–148. Tampere: Tampere University Press.
- Lehtonen, Jukka. 2000. Kiusattu ja näkymättömiä – koulu ja ei-heteroseksuaalisuus ylioppilasaineissa. Teoksessa Lehtonen, Jukka (toim.), *Yhtä tavallisia kuin muut. Lukiolaisten käsityksiä seksuaalivähemmistöistä*, 74–95. Seta-julkaisuja 12. Helsinki: Seta.
- Lehtonen, Jukka. 2003. Heteronormatiivisuus ja nimittely – opiskelijoiden sukupuolien ja seksuaalisuuksien rajojen rakentamista. Teoksessa Sunnari, Varpu & Kangasvuo, Jenny & Heikkinen, Mervi & Kuorikoski, Niina (toim.), *Leimattuna, kontrolloituna, normitettuna – Seksualisoitunut ja sukupuolittunut väkivalta kasvatuksessa ja koulutuksessa*, 190–204. Femina Borealis 6. Oulu: Oulu University Press.
- Lillian, Donna L. 2005. Homophobic discourse. A ‘popular’ Canadian example. *SKY Journal of Linguistics* 18. 119–144.
- Lindeman, Meri. 2017. *Homoässä, hintonaatio ja heiluvat kädet: kansanlingvistisiä käsityksiä suomenkielisten homomiesten puheesta*. Viestintätieteiden tiedekunta. Suomen kielen tutkinto-ohjelma. Tampere: Tampereen yliopisto. (Pro gradu –tutkielma.)
- Lyons, John. 1977. *Semantics*. Vol 1. Cambridge: Cambridge University Press.
- Majapuro, Anne. 1996. Zum Frauenbild in deutschen und finnischen Sprichwörtern. Teoksessa Ingo, Rune & Lauren, Christer & Nikula, Henrik & Poussa, Patricia (toim.), *Erikoiskielet ja käännösteoria*, 147–159. Vakki-symposiumi XVI. Vaasan yliopiston käännösteorian ja ammattikielten tutkijaryhmän julkaisu 21. Vaasa: Vaasan yliopisto.
- Mallat, Kaija. 2007. *Naiset rajalla: Kyöpeli, Nainen, Naara(s), Neitsyt, Morsian, Akka ja Ämmä Suomen paikannimissä*. Helsinki: Helsingin yliopisto.

- Mantila, Harri. 1998. *Jätkät ja jässikät, don juanit ja gentlemannit* eli Perussanakirjan mieskuva. Teoksessa Heikkinen, Vesa & Mantila, Harri & Varis, Markku (toim.), *Tuppisuinen mies. Kirjoitelmia sukupuolesta, kielestä ja kulttuurista*, 15–31. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Mantila, Harri. 2007. Mitä kielenhuolto voi? *Kielikello* 4. 5–6.
- Marcato, Gianna & Thüne, Eva Maria. 2002. Gender and female visibility in Italian. Teoksessa Hellinger, Marlis & Bussmann, Hadumod (toim.), *Gender across languages. The linguistic representation of women and men*, vol. 2, 187–217. Amsterdam: Benjamins.
- Martikainen, Riitta. 1989. *Hyvän naisen lisä. Työehdot, sopimustoiminta ja sukupuoliolijärjestelmä*. Esitutkimus. Työelämän tutkimuskeskus. Yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos, Työraportteja n:o 5. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Meyers, Marian. 1997. *News coverage of violence against women. Engendering blame*. Thousand Oaks: Sage.
- Mikkonen, Eeva. 1998. *Ammattinimikkeiden ja työnhakijan ominaisuuksien myötäesiintymät työpaikkailmoituksissa vuosina 1973 ja 1993*. Suomen ja saamen kielen ja logopedian laitos. Oulu: Oulun yliopisto. (Pro gradu –tutkielma)
- Milani, Tommaso M. (toim.). 2015. *Language and masculinities: Performances, intersections, and dislocations*. New York: Routledge.
- Miller, Casey & Swift, Kate. 1989. *The handbook of nonsexist writing. For writers, editors and speakers*. London: The Women's Press.
- Milles, Karin. 2011. Feminist language planning in Sweden. *Current Issues in Language Planning* 12. 21–33.
- Milles, Karin. 2012. *Jämställt språk: En handbok i att skriva och tala jämställt*. Stockholm: Norstedt.
- Milles, Karin. 2013. En öppning i en sluten ordklass? Den nya användningen av pronomenet *hen*. *Språk & stil* 23. 107–140.
- Mills, Sara. 1995. *Feminist stylistics*. London: Routledge.
- Moser, David. 1997. Covert sexism in Mandarin Chinese. *Sino-Platonic Papers* 74. 1–23.
- Motschenbacher, Heiko. 2010. Female-as-norm (FAN): A typology of female and feminine generics. Teoksessa Bieswanger, Markus & Motschenbacher, Heiko & Mühleisen, Susanne (toim.), *Language in its socio-cultural context. New explorations in gendered, global and media uses*, 35–67. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Motschenbacher, Heiko. 2015. Some new perspectives on gendered language structures. Teoksessa Hellinger, Marlis & Motschenbacher, Heiko (toim.), *Gender across languages*, vol. 4, 27–48. Amsterdam: Benjamins.
- Muikko-Werner, Pirkko & Jantunen, Jarmo Harri & Kokko, Ossi. 2008. *Suurella sydämellä ihan sikana. Suomen kielen kuvaileva fraasianakirja*. Jyväskylä: Gummerus.
- Murphy, Peter F. 2001. *Studs, tools, and the family jewels. Metaphors men live by*. Madison: University of Wisconsin Press.
- Niemikorpi, Antero. 1998. Suurifrekvenssinen mies. Teoksessa Heikkinen, Vesa & Mantila, Harri & Varis, Markku (toim.), *Tuppisuinen mies. Kirjoitelmia sukupuolesta, kielestä ja kulttuurista*, 32–48. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- Nissen, Uwe Kjær. 2012. Gender in Spanish. Tradition and innovation. Teoksessa Hellinger, Marlis & Bussmann, Hadumod (toim.), *Gender across languages. The linguistic representation of women and men*, vol. 2, 251–279. Amsterdam: Benjamins.
- Nuolijärvi, Pirkko. 1988. Sukupuoli kielellisen tuotoksen muovaajana. Teoksessa Laitinen, Lea (toim.), *Isosuinen nainen. Tutkielmia naisesta ja kielestä*, 73–91. Helsinki: Yliopistopaino.
- Pajuriutta, Satu. 2016. *Tytöttely on jäänyt taka-alalle – vai onko? Naiseuden kehukset Helsingin Sanomien urheilusivujen arjessa*. Viestinnän, median ja teatterin yksikkö. Tampere: Tampereen yliopisto. (Pro gradu -tutkielma.)
- Palmu, Tarja. 2003. *Sukupuolen rakentuminen koulun kulttuurisissa teksteissä. Etnografia yläasteen äidinkielen oppitunneilla*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Parks, Janet B. & Robertson, Mary Ann. 1998. Contemporary arguments against nonsexist language: Blaubergs (1980) revisited. *Sex Roles* 39. 445–461.
- Paumo, Milla. 2012. Paljon puhetta pissiksistä – tyttöys määrittelykysymyksenä. Teoksessa Salasuo, Mikko & Poikolainen, Janne & Komonen, Pauli (toim.), *Katukulttuuri – Nuorisoesiintymiä 2000-luvun Suomessa*, 83–115. Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimusseura. Julkaisuja 124. Helsinki: Nuorisotutkimusseura.
- Paunonen, Heikki. 2006. Synonymia Helsingin slangissa. *Virittäjä* 110. 336–364.
- Perttula, Heli. 2013. *Etunimen sukupuoli: Eron tekeminen naisten ja miesten nimien välille*. Suomen kielen, suomalais-ugrialaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos. Helsinki: Helsingin yliopisto. (Pro gradu -tutkielma.)
- Pilke, Nina. 2010. *Morrhande män och skrikande kvinnor – om könsbundna beteckningar i en tvåspråkig cd-romordbok*. Teoksessa Falk, Cecilia & Nord, Andreas & Palm, Rune (toim.), *Svenskans Beskrivning* 30, 291–302. Stockholm: Institutionen för nordiska språk.
- Pitkänen-Koli, Taina. 1987. Sukupuolten tasa-arvo ja kielten oppikirjat. Teoksessa Hirvonen, Pekka (toim.), *Language and learning materials*, 91–100. AFinLAN vuosikirja 44. Joensuu: Suomen soveltavan kielitieteen yhdistys.
- Pitkänen-Koli, Taina. 1996. Toimiva poika, nätti tyttö – Tasa-arvo ruotsin kielen oppikirjoissa. Teoksessa Kiljunen, Virpi & Ruotonen, Hillevi (toim.), *Tasa-arvon tekijät. Virikemateriaali peruskoulun opettajille*, 22–27. Helsinki: Helsingin kaupungin opetusvirasto.
- Prewitt-Freilino, Jennifer L. & Caswell, T. Andrew & Laakso, Emmi K. 2011. The gendering of language: A comparison of gender equality in countries with gendered, natural gender, and genderless languages. *Sex Roles* 66. 268–281.
- Pusch, Louise. 1997. "Ein Streit um Worte? Eine Lesbe macht Skandal im Deutschen Bundestag. Teoksessa Ingo, Rune & Lauren, Christer & Nikula, Henrik & Poussa, Patricia (toim.), *Erikoiskielet ja käännösteoria*, 30–59. Vakkii-symposiumi XVII. Vaasan yliopiston käännösteorian ja ammattikielten tutkijaryhmän julkaisut 22. Vaasa: Vaasan yliopisto.
- Rancken, Alexis. 2013. Normeja vastaan kahdella kielellä: queer-identiteetti, suomi ja ruotsi. *Kieliviesti* 3. 4–9.

- Rancken, Alexis. 2015. Ett "knepig" men "fenomenalt" pronomen: Förhållningsätt till hen hos personer med queer identitet i Sverige och Finland. Teoksessa Magnusson, Jenny & Milles, Karin & Nikolaidou, Zoe (toim.), *Könskonstruktioner och språkförändringar. Rapport från den åttonde nordiska konferensen om språk och kön*, 167–184. Text- och samtalsstudier från Södertörns högskola 3. Huddinge: Södertörns högskola.
- Rancken, Alexis. 2017. Namn bortom normerna. Förhållandet mellan förnamn och icke-normenliga könsidentiteter. *Sukupuolentutkimus – Genusforskning* 30. 31–46.
- Ritchie, Marguerite E. 1975. Alice through the statutes. *McGill Law Journal* 21. 685–707.
- Rose, Leslie M. 2010. The Supreme Court and gender-neutral language: Setting the standard or lagging behind? *Duke Journal of Gender Law & Policy* 17. 81–129.
- Rossi, Leena-Majja. 2010. "Mies" ei ole pronomini – vaikka siltä saattaa näyttää. *Tiedotustutkimus* 33. 144–150.
- Routarinne, Sara. 2003. *Tytöt äänessä. Parenteesit ja nouseva sävelkulku kertojan vuorovaikutuskeinona*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Saarela, Taina. 1996. Saisiko olla Nätti-Jussia? Etunimen sisältävät tavamerkit. Teoksessa Kiviniemi, Eero & Mustakallio, Sari (toim.), *Nimet, aatteen, mielikuvat. Kolme näkökulmaa nimiin*, 239–325. Kieli 11. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- Saari, Milja. 2016. *Samapalkkaisuuden politiikka*. Helsinki: Tasa-arvoasiain neuvottelukunta.
- Saarikoski, Helena. 2001. *Mistä on huonot tytöt tehty?* Helsinki: Tammi.
- Sadeniemi, Matti. 1945. Kääntäjät ja vieraiden kielten pronominit. *Virittäjä* 49. 290–292.
- Salminen, Satu. 2007. Seksististä? *Iltasanomat* 15.10. 8–9.
- Salomäki, Vesa-Matti. 1999. *Kieli, valta ja ideologia – tutkimus kielen naisia alistavasta luonteesta*. Valtio-opin laitos. Turku: Turun yliopisto. (Pro gradu –tutkielma.)
- Saukkonen, Pauli & Haipus, Marjatta & Niemikorpi, Antero & Sulkala, Helena. 1979. *Suomen kielen taajuusanasto*. Porvoo: WSOY.
- Schipper, Mineke. 2003. *Never marry a woman with big feet. Women in proverbs from around the world*. New Haven: Yale University Press.
- Schulz, Muriel R. 1975. The semantic derogation of woman. Teoksessa Thorne, Barrie & Henley, Nancy (toim.), *Language and sex: Difference and dominance*, 64–75. Massachusetts: Rowley.
- Sczesny, Sabine & Formanowicz, Magda & Moser, Franziska. 2016. Can gender-fair language reduce gender stereotyping and discrimination? *Frontiers in Psychology* 7. 1–11. doi:10.3389/fpsyg.2016.00025 (Haettu 7.4.2017.)
- Siewierska, Anna. 2004. *Person*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Siivonen, Jonita. 1994. *Nytänkare, finstämda lyriker och kvinnor. Språklig asymmetri. En studie i det journalistiska språket ur könspektiv*. Helsingfors: Helsingfors Universitet.
- Silfverberg, Anu. 2006. Miehestä kumppaniksi. Yrittäjä kävi taistoon terminologiaa vastaan. *Tulva* 2. 9.
- Silvola, Salla. 2016. *Arviomuistio nimilain uudistamistarpeista*. Oikeusministeriön selvityksiä ja ohjeita 11. Helsinki: Oikeusministeriö.

- Šornová, Kateřina. 2011. *Sukupuolitetut sanat ja kuvat – syntymäilmoitusten kummastelua*. Suomen kielen, suomalais-ugrialaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos sekä Historian, filosofian, taiteiden ja kulttuurintutkimuksen laitos. Helsinki: Helsingin yliopisto. (Pro gradu -tutkielma.)
- Sosiaali- ja terveysministeriö. 2008. *Tasa-arvovaltuutetun vuosikertomus 2007*. Tasa-arvojulkaisuja 2008:1. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Språkriktighetsboken* 2005. Utarbetad av Svenska språknämnden. Toim. Jan Svanlund. Skrifter utgivna av Svenska språknämnden 93. Stockholm: Norstedts Akademiska.
- Stahlberg, Dagmar & Braun, Friederike & Irmen, Lisa & Sczesny, Sabine. 2007. Representation of the sexes in language. Teoksessa Fiedler, Klaus (toim.), *Social communication*, 63–187. *Frontiers of Social Psychology*. New York: Psychology Press.
- Stahlberg, Dagmar & Sczesny, Sabine & Braun, Friederike. 2001. Name your favorite musician. Effects of masculine generics and of their alternatives in German. *Journal of Language and Social Psychology* 20. 464–469.
- Stanley, Julia P. 1977. Paradigmatic woman: The prostitute. Teoksessa Shores, David L. & Hines, Carole P. (toim.), *Papers in language variation*, 303–321. SAMLA-ADS Collection. Alabama: The University of Alabama Press.
- Stoeger, Heidrun & Ziegler, Albert & David, Hanna. 2004. What is a specialist? Effects of the male concept of a successful academic person on the performance in a thinking task. *Psychology Science* 46. 514–530.
- Stormbom, Elina. 2011. *”Sukunimeni on kuin moottoripyöräjengiläiselle liivi – en luopuisi siitä mistään hinnasta”*: Nuorten naisten sukunimen valinta avioliiton yhteydessä. Suomen kielen, suomalais-ugrialaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos. Helsinki: Helsingin yliopisto. (Pro gradu -tutkielma.)
- Stout, Jane G. & Dasgupta, Nilanjana. 2011. When *he* doesn’t mean *you*: Gender-exclusive language as ostracism. *Personality and Social Psychology Bulletin* 36(6). 757–769. doi: 10.1177/0146167211406434 (Haettu 31.3.2017.)
- Sunderland, Jane. 2006. *Language and gender: An advanced resource book*. London: Routledge.
- Suominen, Sara. 2011. Homottelun monet merkitykset – Nuorten näkemyksiä homosanakentän sanoista. *Kielikuvia* 2. 6–23.
- Suominen, Sara. 2015. *Se on ollu vaan läppää, ei mitää vakavaa ollenkaan*. Nuorten näkemyksiä huora-sanan merkityksistä. Kieli-, käännös- ja kirjallisuustieteiden yksikkö. Tampere: Tampereen yliopisto. (Pro gradu -tutkielma.)
- Surkka, Sanni. 2017. *Tyylikästä lässytystä. Homoseksuaali mies kielellisenä stereotyyppinä ja identiteettinä*. Suomen kielen, suomalaisugrialaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos. Helsinki: Helsingin yliopisto. (Pro gradu -tutkielma.)
- Söyrinki, Sini. 2015. *Tytön, pojan vai kenen tahansa nimi? Harvinaisten etunimien sukupuolen kokeminen*. Kielten laitos. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. (Kandidaatintutkielma.)
- Tainio, Luca. 2014. *Naiseuden, mieheyden ja trans*sukupuolisuuden diskursiivinen rakentuminen sukupuolenkorjausprosessia koskevassa asiantuntijapuheessa*. Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö, sukupuolentutkimus. Tampere: Tampereen yliopisto. (Pro gradu -tutkielma.)

- Talbot, Mary M. 2010. *Language and gender*. Cambridge: Polity Press.
- Tanttu, Erkki. 1996. *Mies ja nainen: Erkki Tantun sananparsikuvituksia*. Toimittanut Markku Tanttu. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Tapio, Jaana. 2006. *Miten sukupuoli käännetään? Esimerkkinä Monica Alin romaanin Brick Lane suomennos ja saksannos*. Kieli- ja käännöstieteiden laitos. Tampere: Tampereen yliopisto. (Pro gradu -tutkielma.)
- Tapola, Katri. 1993. *Naisen kuvasta Nykysuomen sanakirjassa ja Suomen kielen perussanakirjassa*. Yleisen kielitieteen laitos. Helsinki: Helsingin yliopisto. (Pro gradu -tutkielma.)
- Tiittula, Liisa. 1988. Sryjiikö saksan kieli naisia? Teoksessa Laitinen, Lea (toim.), *Isosuinen nainen. Tutkielmia naisesta ja kielestä*. 19–31. Helsinki: Yliopistopaino.
- Toivainen, Hanna. 2006. *”Pitääkö laittaa she vai he?” TAP-tutkimus persoonapronominien kääntämisestä feministisen teorian valossa*. Kieli- ja käännöstieteiden laitos. Tampere: Tampereen yliopisto. (Pro gradu -tutkielma.)
- Tyysteri, Laura. 2011. Sukupuolen merkitseminen *Nykysuomen sanakirjan Kielitoimiston sanakirjan nais- ja mies-alkuisissa yhdyssubstantiiveissa*. *Sananjalka* 53. 162–180.
- Uotinen, Suvi. 2007. ”Tässä kohdassa heterorouva nyökkää.” Näkökulma naisparien henkilöhaastatteluilta. *Virittäjä* 111. 68–88.
- Valo, Marjaana. 2011. *Sukupuolten ilmeneminen yläkoulun äidinkielen ja kirjallisuuden 7. luokan Taito-oppikirjassa*. Kieli-, käännös- ja kirjallisuustieteiden yksikkö. Tampere: Tampereen yliopisto. (Pro gradu -tutkielma.)
- Varmavuori, Marjaana. 2011. *Perheelliset naisministerit mediassa. Analyysi lehtiteksteistä*. Yleinen valtio-oppi. Helsinki: Helsingin yliopisto. (Pro gradu -tutkielma.)
- Varteva, Annukka. 1998. Pronominit hän ja tämä tekstissä. *Virittäjä* 102. 202–223.
- Wartiovaara, Katarina. 1991. Uutinenko neutraali? Lingvistinen analyysi Tupolev-uutisten ideologisista rakenteista. Teoksessa Holli, Anne Maria & Wartiovaara, Katarina. *Kortti puhuu. Selvityksiä Tupolev-keskustelusta lehdistössä*, 49–99. Tasa-arvojulkaisuja. Sarja A: Tutkimuksia 1. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Wasserman, Benjamin D. & Weseley, Allyson J. 2009. Qué? Quoi? Do languages with grammatical gender promote sexist attitudes? *Sex Roles* 61. 634–643.
- Vervecken, Dries & Gygax, Pascal M. & Gabriel, Ute & Guillod, Matthias & Hannover, Bettina. 2015. Warm-hearted businessmen, competitive housewives? Effects of gender-fair language on adolescents’ perceptions of occupations. *Frontiers in Psychology* 6. No 1437. doi: 10.3389/fpsyg.2015.01437 (Haettu 18.4.2016.)
- Vervecken, Dries & Hannover, Bettina & Wolter, Ilka. 2013. Changing (s)expectations: How gender fair job descriptions impact children’s perceptions and interest regarding traditionally male occupations. *Journal of Vocational Behavior* 82. 208–220.
- Vilkamaa-Viitala, Marjatta. 2007. Äijyys ajan kuvastimessa. *Kielikello* 4. 32–33.
- Vilppula, Matti. 1996. Murteet ja mennyt maailma. *Kielikello* 2. 6–8.
- Väisänen, Mikko. 2013. Nimeämisen sateenkaareva ihanuus – seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuoli-identiteetin käsitteistä. *Kielikuvia* 2. 34–39.

- Väänänen, Marjatta. 1996. *Suoraan eestä Suomenmaan*. Helsinki: Otava.
- Wojahn, Daniel. 2013. De personliga pronomenens makt: En studie av hur pronomen styr våra föreställningar om personer. Teoksessa Bihl, Björn & Andersson, Peter & Lötmarker, Lena (toim.), *Svenskans beskrivning 32*, 356–367. Institutionen för språk, litteratur och interkultur. Karlstad: Karlstads universitet.
- Wojahn, Daniel. 2015. *Språkaktivism: Diskussioner om feministiska språkförändringar i Sverige från 1960-talet till 2015*. Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 92. Uppsala: Uppsala universitet.
- Vuori, Jaana. 2002. Sukupuolen kirjoittaminen. Teoksessa Kinnunen, Merja & Löytty, Olli (toim.), *Tieteellinen kirjoittaminen*, 95–107. Tampere: Vastapaino.
- Ylinen, Nina. 2015. *Poikatyöt, itkevät transut ja onnelliset virkanaiset. Sukupuolivähemmistöjen representaatiot suomalaisissa sanomalehdissä*. Viestintätieteiden laitos. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. (Pro gradu -tutkielma.)

Sanakirjat

- Cantell, Ilse & Martola, Nina & Romppanen, Birgitta & Sundström, Mats-Peter. 1997. *Suuri suomi-ruotsi-sanakirja*. Ensimmäinen osa. Juva: WSOY.
- Eveli, Kari. 1985. *Suomi-ranska-suursanakirja*. Porvoo: WSOY.
- Hurme, Raija & Malin, Riitta-Leena & Syväoja, Olli. 1997. *Uusi suomi-englanti suursanakirja. Finnish-English General Dictionary*. Juva: WSOY.
- Jussila, Raimo & Länsimäki, Maija. 1994. *Se siitä: Suomen kielen seksisanakirja*. Porvoo: WSOY.
- Jussila, Raimo & Länsimäki, Maija. 2010. *Seksisanat: suuri suomalainen seksisanakirja*. Espoo: Prometheus.
- Jussila, Raimo & Nikunen, Erja & Rautoja, Sirkka. 1992. *Suomen murteiden taajuussanasto*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 66. Helsinki: VAPK-kustannus.
- Katara, Pekka & Schellbach-Kopra, Ingrid. 1997. *Suomi-saksa-suursanakirja. Grosswörterbuch Finnisch-Deutsch*. Porvoo: WSOY.
- Kielitoimiston sanakirja* 2006. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 140. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- Kielitoimiston sanakirja* 2017. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus.
URN:NBN:fi:kotus-201433. Verkkojulkaisu HTML. Päivitettävä julkaisu. Päivitetty 28.2.2017. (Haettu 1.3.2017.)
- Nyky-suomen sanakirja* 1951–1996. Neljästoista painos. 1996. Porvoo: WSOY.
- Suomen kielen etymologinen sanakirja* 1955–1982. Helsinki: Suomalais-ugrilainen seura.
- Suomen kielen perussanakirja* 1990–1994. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 55. Helsinki: Valtion painatuskeskus ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- Suomen murteiden sanakirja* 1994. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 36. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja* 1992–2000. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.

Internet-lähteet

- American Philosophical Association. *Guidelines for Non-Sexist Use of Language*.
<http://www.apaonline.org/?page=nonsexist>. (Haettu 1.12.2016.)
- Council of Europe. 1990. *Recommendation No R (90) 4 on the Elimination of Sexism from Language*. <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=1234348&SecMode=1&DocId=590474&Usage=2> (Haettu 2.12.2016.)
- Euroopan parlamentti. 2009. *Sukupuolineutraali kielenkäyttö Euroopan Parlamentissa*.
[http://www.europarl.europa.eu/RegData/publications/2009/0001/P6_PUB\(2009\)0001_FI.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/publications/2009/0001/P6_PUB(2009)0001_FI.pdf) (Haettu 25.5.2016.)
- Euroopan unioni. 2018. *Osallistava viestintä neuvoston pääsihteeristössä*. Neuvoston pääsihteeristö. http://www.consilium.europa.eu/media/35449/fi_brochure-inclusive-communication-in-the-gsc.pdf (Haettu 25.9.2018.)
- European Parliament. 2008. *Gender-Neutral Language in the European Parliament*.
[http://www.europarl.europa.eu/RegData/publications/2009/0001/P6_PUB\(2009\)0001_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/publications/2009/0001/P6_PUB(2009)0001_EN.pdf) (Haettu 25.5.2016.)
- Hellinger, Marlis & Bierbach, Christine. 1993. *Eine Sprache für beide Geschlechter – Richtlinien für einen nichtsexistischen Sprachgebrauch*. Bonn: Unesco. http://www.unesco.de/fileadmin/medien/Dokumente/Bibliothek/eine_sprache.pdf (Haettu 30.3.2017.)
- Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta* (8.8.1986/609). <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1986/19860609> (Haettu 2.6.2017.)
- Moser, Franziska & Sato, Sayaka & Chiarini, Tania & Dmitrov-Devold, Karolina & Kuhn, Elisabeth. 2011. *Comparative analysis of existing guidelines for gender-fair language within the ITNLCG Network* (Work Package BITNLCG).
http://www.unifr.ch/psycho/itn-lcg/assets/files/ITN_publications/guidelines_final_may2011.pdf (Haettu 25.11.2016.)
- Santamäki-Vuori, Tuire. 2010. Sanoissa piilee valtaa – nimikkeissä on vielä perkaamista. *Motiivi* 11. <http://motiivi.jhl.fi/portal/?a=getArticle&issueId=9&articleId=147> (Haettu 3.5.2016.)
- Seta. 2016. *Opas toimittajille – Näin kirjoitat sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöistä*.
https://www.dropbox.com/s/x198rqyo222godo/Setan_toimittajaopas_2016.pdf?dl=0 (Haettu 2.8.2017.)
- Setan lausunto (24.5.2016) nimilain arviomuistiosta*. <http://seta.fi/lausunto-nimilain-arviomuistiosta/> (Haettu 2.8.2017.)
- Sukupuolivaikutusten arviointia koskeva työmarkkinakeskusjärjestöjen suositus*. http://www.akava.fi/tyoelama/tasa-arvo/sukupuolivaikutusten_arviointia_koskeva_suositus (Haettu 15.1.2015.)
- Suomen sanomalehtikielen taajuussanasto* 2004. Kielipankki. CSC – Tieteen tietotekniikan keskus Oy. <https://kitwiki.csc.fi/wiki/bin/view/FinCLARIN/KielipankkiKoti> (Haettu 17.4.2014.)
- Suomen tietotoimiston tyylikirja*. <http://stt.fi/tyylikirja/sanastot/ongelmalliset-tai-valttavat-ilmaisut/epatarkat-synonyymit/muita/> (Haettu 1.3.2017.)

- Tasa-arvolaki 2015*. <https://www.tasa-arvo.fi/documents/10181/34936/Tasa-arvolaki2015.pdf/bb20b6e9-7806-4a43-8308-82e4ec15ab68> (Haettu 2.6.2017.)
- Unesco. 1999. *Guidelines for Gender-Neutral Language*. <http://unesdoc.unesco.org/images/0011/001149/114950mo.pdf> (Haettu 2.12.2016.)
- Unesco. 2011. *Priority Gender Equality Guidelines*. http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/BSP/GENDER/GE%20Guidelines%20December%202_FINAL.pdf (Haettu 2.12.2016.)

Julkaisemattomat lähteet

- Braun, Friederike. 1996. Covert gender in Turkish. Paper read at the VIIIth International Conference on Turkish Linguistics. Ankara, 7th-9th August.
- Engelberg, Mila & Karppinen, Kaisa. 2007. Aloite suomen kielen lautakunnalle kielen seksismin karsimiseksi 2.5.2007.

Esimerkkien kirjallisuuslähteet

- Hakulinen, Auli. 1977. On embedded questions in Finnish. Teoksessa Sinor, Denis (toim.), *Studies in Finno-Ugric linguistics: In honor of Alo Raun*, 85-100. Indiana University Uralic and Altaic studies, Vol. 131. Bloomington: Indiana University.
- Hakulinen, Auli. 1998. The use of Finnish *nyt* as a discourse particle. Teoksessa Jucker, Andreas H. & Ziv, Yael (toim.), *Discourse markers: Descriptions and theory*, 83-96. Amsterdam: Benjamins.
- Tarvainen, Kalevi. 1989. A Dependency syntax of Finnish. Teoksessa Maxwell, Dan & Schubert, Klaus (toim.), *Metataxis in practice. Dependency syntax for multilingual machine translation*, 115-150. Dordrecht: Foris Publications.
- Tervo, Jari. 2010. Toimittanut Esa Silander. *Sivuääniä. Aforismeja ja lohkareita Jari Tervon tuotannosta*. Helsinki: WSOY.

Kuvien lehtiotsikoiden lähteet

Kansi:

- Suomalainen juoksijakaunotar selvisi burnoutista ja mediakohusta. Ilta-Sanomat, <https://www.is.fi/yleisurheilu/art-2000005244743.html>, 8.6.2017
- Vau, mitä liikkeitä! Seksikäs naislentäjä postaa itsestään kuvia jooga-assennoissa ympäri maailmaa. MTV Uutiset, <https://www.mtvuutiset.fi/artikkeli/vau-mita-liikkeitä-seksikas-naislentaja-postaa-itsestaan-kuvia-jooga-assennoissa-ympari-maailmaa/6192828>, 30.11.2016
- ”Niistä nokka, nosta housut ja ole kuin mies” – Vankilapastori opettaa vankeja kuin isä poikiaan. Satakunnan Kansa, <https://www.satakunnankansa.fi/a/14115365>, 25.3.2017
- Pyöräilijä, ole mies! Helsingin Sanomat, <https://www.hs.fi/paakirjoitukset/art-2000002633004.html>, 19.4.2013
- NHL:n yön suomalaiset: ”Betoni-Pekka” jälleen mies paikallaan. MTV Uutiset, <https://www.mtvuutiset.fi/artikkeli/nhl-n-yon-suomalaiset-betoni-pekka-jalleen-mies-paikallaan/6411896>, 1.5.2017

Kuva 1, sivu 21

Uutuussarjan kaunotar rajusta roolihahmostaan: Hänessä on munaa. MTV Uutiset, <https://www.mtvuutiset.fi/artikkeli/uutuussarjan-tahti-rajusta-roolihahmostaan-hanessa-on-munaa/5588922>, 3.12.2015

SMP:n ex-puheenjohtaja Aittoniemestä: ”Joka suhteessa mies paikallaan”. Iltalehti, <https://www.iltalehti.fi/uutiset/a/2016061721750837>, 17.6.2016

Tänä syksynä nauretaan kuusikymppisten naiskoomikoiden esityksille – Ulla Tapaninen on todellinen tähti. Helsingin Sanomat, <https://www.hs.fi/kulttuuri/teatteriarvostelu/art-2000002919950.html>, 9.9.2016

Kuva 2, sivu 35

Ukrainalaisen naislentäjä Savtšenkon oikeudenkäynti alkaa Venäjällä. Helsingin Sanomat, <https://www.hs.fi/ulkomaat/art-2000002841688.html>, 30.7.2015

Naisjalkapalloilija ei diivaille miehen lailla. Helsingin Sanomat, 30.8.2009

Naismuusikko loukkaantui vakavasti liikenneonnettomuudessa – sanoitti kauniin kappaleen. Iskelmä.fi <https://www.iskelma.fi/uutiset/musiikki/a-108181>, 5.4.2013

Kuva 3, sivu 60

SSU:n keihäänheittäjätär kovassa kevätkunnossa: taas oma ennätys. Ilkka, <https://www.ilkka.fi/urheilu/ssu-n-keihaanheittajat-rovassa-kevatkunnossa-taas-oma-ennatys-1.1396602>, 28.5.2013

Uusi, vahva laulajatar Suomen poptaivaalle. Helsingin Sanomat, <https://www.hs.fi/kulttuuri/levyarvostelu/art-2000002847627.html>, 26.8.2015

Kuva 4, sivu 71

Nuori naispuolinen ammattivaras paljastui yökerhorähinän yhteydessä – yritti varastaa puhelimen, pahoinpiteli kahta. Vantaan Sanomat, <https://www.vantaansanomat.fi/artikkeli/487896-nuori-naispuolinen-ammattivaras-paljastui-yokerhorahinan-yhteydessa-yritti-varastaa>, 18.2.2017

Elokuva-arvio: Keanu on mies paikallaan. Keski-suomalainen, <https://www.ksml.fi/kulttuuri/Elokuva-arvio-Keanu-on-mies-paikallaan/936398>, 24.2.2017

Kuva 5, sivu 108

USA:n armeija tutkii alastonkuvaskandaalia. Helsingin Sanomat, 11.3.2017.

Seksiskandaali: Erittäin kuuluisaa Hollywood-tähteä syytetään 14-vuotiaan pojan lähentelystä. www.episodi.fi, <https://www.episodi.fi/uutiset/seksiskandaali-erittain-kuuluisaa-hollywood-tahte-syytetaan-14-vuotiaan-pojan-ahdistelusta/>, 30.10.2017

**Euroopan neuvoston vuonna 1990 julkaisema
Recommendation No R (90) 4 on the Elimination of Sexism
from Language**

**COUNCIL OF EUROPE
COMMITTEE OF MINISTERS**

RECOMMENDATION No. R (90) 4

**OF THE COMMITTEE OF MINISTERS TO MEMBER STATES
ON THE ELIMINATION OF SEXISM FROM LANGUAGE**

*(Adopted by the Committee of Ministers on 21 February 1990
at the 434th meeting of the Ministers' Deputies)*

The Committee of Ministers, under the terms of Article 15.b of the Statute of the Council of Europe,

Considering that the aim of the Council of Europe is to achieve a greater unity between its members for the purpose of safeguarding and promoting the ideals and principles which are their common heritage;

Considering that equality between women and men falls within the scope of those ideals and principles;

Welcoming the fact that the principle of equality between the sexes is gradually becoming part of law and practice in Council of Europe member states;

Considering, however, that the achievement of real equality between women and men is still being hindered by social, cultural and other barriers;

Stressing the fundamental role of language in forming an individual's social identity, and the interaction which exists between language and social attitudes;

Convinced that the sexism characterising current linguistic usage in most Council of Europe member states — whereby the masculine prevails over the feminine — is hindering the establishment of equality between women and men, since it obscures the existence of women as half of humanity, while denying the equality of women and men;

Noting also that the use of the masculine gender to denote people of both sexes is, in today's social context, a source of uncertainty about the people — men or women — involved;

Aware of the importance of the role played by education and the media in shaping attitudes and behaviour;

Welcoming the initiatives already taken at national and international level to adapt language to the social and psychological trends towards equality between women and men;

Having regard to its Recommendation No. R (85) 2 on legal protection against sex discrimination;

Having regard also to the Resolution on policy and strategies for achieving equality in political life and in the decision-making process, and to the Resolution on policies to accelerate the achievement of real equality between women and men, adopted respectively by the 1st (Strasbourg, 4 March 1986) and the 2nd (Vienna, 4-5 July 1989) European Ministerial Conferences on Equality between Women and Men;

Bearing in mind its Declaration on equality of women and men, adopted on 16 November 1988,

Recommends that the governments of member states promote the use of language reflecting the principle of equality of women and men, and take any measures they consider appropriate with a view to:

1. encouraging the use, as far as possible, of non-sexist language to take account of the presence, status and role of women in society, as current linguistic practice does for men;
2. bringing the terminology used in legal drafting, public administration and education into line with the principle of sex equality;
3. encouraging the use of non-sexist language in the media.

Suomen kielen lautakunnan kannanotto sukupuolineutraalin kielenkäytön edistämiseksi vuodelta 2007

22.10.2007

Suomen kielen lautakunnan kannanotto sukupuolineutraalin kielenkäytön edistämiseksi

Euroopan neuvosto on antanut suosituksen seksismin karsimiseksi kielestä (Council of Europe – Recommendation N° R (90) 4 on the Elimination of Sexism from Language).

Suosituksessa todetaan, että hyvistä tavoitteista huolimatta todellinen sukupuolten välinen tasa-arvo ei vielä toteudu sosiaalisten, kulttuuristen ja muiden esteiden vuoksi. Yksi tasa-arvon toteutumisen este on seksistinen kieli, jossa maskuliinisuus asettuu feminiinisuuden edelle. Monissa kielissä käytetään maskuliini-ilmauksia viittamaan molempiin sukupuoliin, mikä voi aiheuttaa epätietoisuutta siitä, viitataan mieheen vai naiseen.

Euroopan neuvosto kannustaa jäsenvaltioidensa hallituksia ryhtymään kaikkiin tarpeellisiin toimiin sukupuolten välistä tasa-arvoa tukevan kielen edistämiseksi,

- jotta naisen asema ja rooli yhteiskunnassa näkyisivät kielessä samalla tavalla kuin miessukupuoli näkyy ja
- jotta lainsäädännön, julkisen hallinnon ja koulutuksen kieli sekä viestimissä käytettävä kieli olisi sukupuolineutraalia.

Suomen kielen lautakunta pitää Euroopan neuvoston suosituksen huomioon ottamista tärkeänä myös Suomessa. Toisin kuin monissa muissa Euroopan kielissä suomen kielessä sanoilla ei ole sukuja ja miehiin ja naisiin viitataan samalla persoonapronominilla.

Suomessa kielellinen epätasa-arvo ilmenee muilla tavoin. Esimerkkejä siitä ovat mm.

- työntekijän sukupuoleen viittaavat ammattinimikkeet (*aulaemäntä, asiamies, järjestysmies*)
- sukupuolen epäsymmetrinen merkitseminen henkilöviittauksissa (*lääkäri – naislääkäri*)
- yleispätevä (geneerinen) maskuliinisuus sanastossa ja sanonnoissa (esim. *virkaaveli, uskottu mies, kotimies, jokamiehenoikeus, lähteä yhtenä miehenä*).

Suomen kielen lautakunta haluaa edistää sukupuolesta riippumatonta kielenkäyttöä.

Lautakunta suosittaa sukupuolineutraaleja ilmauksia luotaessa **uusia tehtävänimikkeitä**; myös jo vakiintuneita nimikkeitä on hyvä tarkastella kriittisesti ja muuttaa tarvittaessa sukupuoleen viittaamattomiksi. Sukupuoleen viittaavia **ammattinimikkeitä** onkin jo pyritty karsimaan, ja jotkin niistä ovat yhteiskunnan ja sukupuoliroolien muuttuessa korvautuneet neutraaleilla vaihtoehdoilla (*saamamies* → *velkoja, luottamusmies* → *luottamushenkilö, edusmies* → *edustaja, lehtimies* → *toimittaja, tasa-arvoasiamies* → *tasa-arvovaltuutettu*).

Lautakunnan mielestä erityisesti **lainsäädännön ja hallinnon kielessä** on syytä kiinnittää huomiota termien ja sanaston valintaan, jotta viralliset ammattinimikkeet tai hallinnon käytänteet eivät osaltaan estäisi sukupuolten välistä kielellistä tasa-arvoa. Lautakunta suosittaa, että tilaisuuden tullen myös nykyisessä säädöskielessä käytettyjä nimikkeitä vaihdetaan vähitellen sukupuolineutraaleihin silloin, kun vaihdoksille tarjoutuu mahdollisuus muiden uudistusten yhteydessä.

Viestimissä käytettävä kieli – kirjoitettu ja puhuttu – luo ja ylläpitää kielenkäytön malleja ja siten joko edistää tai estää tasa-arvoa. Sukupuolen epäsymmetristä merkitsemistä henkilöviittauksissa käytetään joskus esimerkiksi otsikoissa: *naisautoilija pakeni poliisia*. Lautakunta katsoo, että sukupuoli on syytä tuoda esiin vain silloin, kun se on käsiteltävän asian kannalta olennaista.

Sellaisiin kieleen **vakiintuneisiin sanontoihin** kuten *lähteä yhtenä miehenä, muina miehinä* ei lautakunnan mielestä tarvitse puuttua. Ne elävät kieliyhteisössä aikansa ja muuntuvat tai häviävät itsestään.

Arkikielessä voidaan edelleen käyttää sellaisia sanoja kuin *putkimies* ja *sähkömies*, vaikka virallisia nimikkeitä ovat sukupuolineutraalit *LVI-asentaja* ja *sähköasentaja*. Virallinen kielenhuolto ei myöskään voi ottaa kantaa arkisessa kielenkäytössä heijastuviin **asenteisiin**, kuten aikuisten naisten työttelyyn tai miesten pojitteluun tai äijittelyyn.

LOPPUVIITTEET

¹ Teos perustuu osittain Mila Engelbergin väitöskirjaan *Yleispätevä mies: suomen kielen geneerinen, piilevä ja kieliopillistuva maskuliinisuus* (2016, Helsingin yliopisto) sekä hänen muun muassa Helsingin yliopistossa opettamiinsa kielitieteen ja sukupuolentutkimuksen kursseihin.

² KS 2017= Kielitoimiston sanakirja (2017)

³ Esim. Hellinger (2006).

⁴ Esim. Benokraitis (1997).

⁵ Tasa-arvotiedon keskus on koonnut Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) sivuille sukupuolten tasa-arvoon liittyvää sanastoa suomeksi <https://www.thl.fi/fi/web/sukupuolten-tasa-arvo/sukupuoli/sanasto> ja ruotsiksi <https://www.thl.fi/sv/web/jamstalldhet/framjande-av-jamstalldhet/ordlista>. Sanasto on hyvä normeja ja stereotypioita purkava työkalu, jota voi käyttää esimerkiksi tasa-arvosuunnittelun, opetuksen tai asiakastyön tukena.

⁶ Esim. Braun (1995).

⁷ Esim. Bem (1993: 2); Bussmann & Hellinger (2003: 158); Braun (1995).

⁸ Esim. Hellinger & Bussmann (2001–2003); Hellinger & Motschenbacher (2015).

⁹ Myös Stahlberg, Braun, Irmen & Sczesny (2007). Kielten ja sukupuolen tutkimus on monitahoista. Kielellisen seksismin lisäksi siinä on käsitelty paljon sukupuolten välillä mahdollisesti ilmeneviä kielenkäytön eroja. On myös tarkasteltu muun muassa sukupuoli-identiteetin ja seksuaalisuuden kielellistä ilmaistamista sekä sukupuolen nivoutumista muihin muuttujiin kuten etnisyyteen. Suomalaisia julkaisuja ovat esimerkiksi Nuolijärvi (1988), jossa esitellään nais- ja miessukupuolen kielenkäytöstä tehtyä sosiolingvististä tutkimusta, ja Routarinne (2003), jossa tutkitaan tyttöjen välisiä keskusteluita. Kielen, sukupuolen ja seksuaalisuuden tutkimukseen ja sen historiaan johdattavia teoksia ovat esimerkiksi Baker (2008); Ehrlich, Meyerhoff & Holmes (2014); Holmes & Meyerhoff (2003); Sunderland (2006); Talbot (2010). Erityisesti miesten kielenkäyttöä ja maskuliinisuuden kielellistä rakentamista tarkastellaan esimerkiksi Johnsonin & Meinhofin (1997) sekä Milanin (2015) artikkelikokoelmassa; ks. myös Murphy (2001). Motschenbacher (2015: 28–29) kritisoi sitä, että kielten sukupuolittuneisiin rakenteisiin ja seksismiin keskittyvä tutkimussuuntaus on jätetty sivuun eräissä uudemmissa kieli- ja sukupuoli-käsikirjoissa.

¹⁰ Esim. Stahlberg, Braun, Irmen & Sczesny (2007).

¹¹ Hellinger & Bierbach (1993); Unesco (1999; 2011). Ks. myös Moser, Sato, Chiarini, Dmitrov-Devold & Kuhn (2011).

¹² Esim. Milles (2012); *Språkriktighetsboken* (2005: 75–87); ks. myös Hornscheidt & Landqvist (2014); Wojahn (2015).

¹³ Esimerkiksi European Parliament (2008).

- ¹⁴ Esim. Hasselblatt (2015: 144–145); Motschenbacher (2015: 40).
- ¹⁵ Euroopan parlamentti (2009).
- ¹⁶ Euroopan unioni (2018).
- ¹⁷ Esim. Engelberg (1993: 39, 45; 2002: 129).
- ¹⁸ Suomen kielen lautakunta on Kotimaisten kielten keskuksen yhteydessä toimiva asiantuntijaelin. Se muun muassa esittää kielenkäyttöä koskevia periaatteellisia suosituksia ja kielipoliittisia kannanottoja.
- ¹⁹ Engelberg & Karppinen (2007).
- ²⁰ Engelberg (2008a).
- ²¹ Esimerkiksi Gustafsson Sendén, Bäck & Lindqvist (2015); Sczesny, Formanowicz & Moser (2016) ja niissä mainittu kirjallisuus.
- ²² Pyrkimykset seksistisen kielenkäytön vähentämiseen nostavat esiin muunkinlaisia väärinkäsityksiä samoin kuin vastarintaa varsinkin sukupuolten tasaveroisuuden vastustajissa, ks. esim. Engelberg (2008a); Karppinen (2009: 54–60); Mantila (2007); myös Blaubergs (1980); Hellinger (1997); Parks & Roberton (1998).
- ²³ Ks. myös Seta (2016: 13).
- ²⁴ Myös Stahlberg, Braun, Irmen & Sczesny (2007: 167).
- ²⁵ Esim. Corbett (1991).
- ²⁶ *Tyttö* on pienennysmuoto (deminutiivi) *tytär*-sanasta (esim. Suomen sanojen alkuperä 1992–2000).
- ²⁷ Esim. Hellinger & Busmann (2001: 10–11).
- ²⁸ Myös esim. Hellinger & Busmann (2001–2003: 7–8).
- ²⁹ Esim. Boroditsky, Schmidt & Philips (2003); Everett (2013: 222–246); Flaherty (2001).
- ³⁰ Wasserman & Weseley (2009).
- ³¹ Chen & Su (2011).
- ³² Kirjoitetussa kiinan kielessä on kylläkin eroteltu sukupuolia persoonapronomineilla, ks. luku 3.1.1.
- ³³ Everett (2011).
- ³⁴ Prewitt-Freilino, Caswell & Laakso (2012).

³⁵ Selvitykseen valittujen kielten valintaperusteista ks. Prewitt-Freilino, Caswell & Laakso (2012: 273). Valtion tasa-arvotilanteen määrittely perustui Hausmannin, Tysonin & Zahidin (2009) julkaisemaan Maailman talousfoorumin tasa-arvoraporttiin, jossa on otettu huomioon naisten vs. miesten taloudelliset mahdollisuudet, poliittinen osallistuminen, koulutusmahdollisuudet ja terveys. Prewitt-Freilino, Caswell & Laakso (2012) huomioivat lisäksi muun muassa valtion maantieteellisen sijainnin ja uskonnon vaikutuksen. Tasa-arvoisuuden ja kielen rakenteen yhteys ilmeni silloinkin, kun tällaiset muut tasa-arvoon mahdollisesti vaikuttavat tekijät oli otettu huomioon.

³⁶ Siewierska (2004).

³⁷ Esim. Stahlberg, Braun, Irmen & Sczesny (2007). Eräiden suvuttomien kielten sukupuolittuneisuudesta on julkaistu tutkimuksia esimerkiksi kokoelmissa Hellinger & Bussmann (2001–2003) ja Hellinger & Motschenbacher (2015).

³⁸ Myös Engelberg (2011).

³⁹ Lampén (1926: 138–141). Ks. myös Sadeniemi (1945).

⁴⁰ Lampén (1926: 138).

⁴¹ Lampén (1926: 138).

⁴² Lampén (1926: 139).

⁴³ Lampén (1926: 139).

⁴⁴ Lampén (1926: 139).

⁴⁵ Lampén (1926: 139).

⁴⁶ Lampén (1926: 140).

⁴⁷ Lampén (1926: 140).

⁴⁸ Lampén (1926: 140).

⁴⁹ HS (20.9.1992).

⁵⁰ HS (23.9.1992).

⁵¹ HS (24.9.1992).

⁵² HS (27.9.1992).

⁵³ HS Nyt (48/2005).

⁵⁴ HS (8.5.2007).

⁵⁵ HS (9.5.2007).

⁵⁶ Ruotsin kielessä sana *hen* on yleistymässä sukupuolineutraalina yksikön kolmannen persoonan pronomininä. Sanaa *hen* voidaan käyttää muun muassa ihmisestä, jonka sukupuoli on tuntematon tai irrelevantti, tai joka on sukupuoli-identiteetiltään muuta kuin nainen tai mies, sekä vaihtoehtona maskuliinipronominin *han* yleistävälle käytölle. Ks. esim. Bäck, Lindqvist & Gustafsson Sendén (2015); Gustafsson Sendén, Bäck & Lindqvist (2015); Milles (2011, 2013); Ledin & Lyngfelt (2013); Rancken (2015). Ruotsin akatemia päätti vuonna 2014 sisällyttää sukupuolineutraalina käytetyn *hen*-pronominin akatemian sanakirjaan (esim. Sveriges Radio 29.7.2014). Vastaavia pronomineja on kehitelty myös norjassa (*hen*), tanskassa (*høn*) ja islannissa (mm. *hán*) (esim. spraktidningen.se 8.3.2016).

⁵⁷ Tapola (1993) on tutkinut Nykysuomen sanakirjan ja Suomen kielen perussanakirjan miesnäkökulmaista naiskuvaa; ks. myös Tyysteri (2011).

⁵⁸ NS= Nykysuomen sanakirja (1951–1961).

⁵⁹ KS (2006)= Kielitoimiston sanakirja (2006).

⁶⁰ PS= Suomen kielen perussanakirja (1990–1994).

⁶¹ Eveli (1985).

⁶² Cantell, Martola, Romppanen & Sundström (1997).

⁶³ Katara & Schellbach-Kopra (1997).

⁶⁴ Pilke (2010); aineistossa olivat mukana kirjaimet a-soin.

⁶⁵ Ks. Engelberg (2011).

⁶⁶ Mainittujen kolmen *hän*-tutkimuksen vastaajille annetuissa toimintaohjeissa ei käytetty sellaisia sanoja kuin ”ihminen” tai ”henkilö”. Tutkimuksissa käytetyt tekstit ja muut ärsykkeet esitettiin vastaajille vaihtelevassa järjestyksessä, jotta esittämisjärjestys ei pääsisi systemaattisesti vaikuttamaan tulkintoihin.

⁶⁷ Fiebig (2014).

⁶⁸ Kyseisessä Fiebigin (2014) tutkimuksessa suomea äidinkielenään puhuvien tavat kääntää *hän*-pronominin sisältäviä lauseita sukupuoliin viittaaviksi muistutettiin tutkimukseen osallistuneiden tšekin-, saksan- ja ruotsinkielisten puhujien käännöksiä. Esimerkiksi mieheen viittaavien käännösten osuus oli suomenkielisten vastaajien käännöksistä 63 % ja naiseen viittaavien 22 %. Vastaavat osuudet olivat tšekinkielisten käännöksissä 63 % ja 11 %, saksankielisten 45 % ja 15 % ja suomenruotsalaisten 51 % ja 13 %. Maskuliini-ilmaisut olivat siis selvästi yleisempiä kuin feminiiniset myös niiden vastaajien käännöksissä, joiden äidinkielenä persoonapronomineilla on suku.

⁶⁹ Braun (1995); myös Engelberg (2016: 30–31).

⁷⁰ Hakulinen (1977).

⁷¹ Kaikkien esimerkkien kursivoinnit lisätty.

⁷² *Hän*-pronominin kääntämistä muille kielille ovat käsitelleet myös esimerkiksi Hyvärinen (2008); Tapio (2006); Toivainen (2006); Varteva (1998). Braun on tutkinut empiirisesti ihmisviittausten piilosukupuolta myös turkin kielessä, jossa ei ole kieliopillista eikä luonnollista sukua. Eräässä hänen kokeellisessa tutkimuksessaan (2001) syntyperäiset turkin puhujat tulkitsivat epämääräisen pronominin *birisi* 'joku' viittaavan useammin mieheen kuin naiseen.

⁷³ Kun Stoeger, Ziegler & David (2004) esittivät samantyyppisen isä, poika ja lääkäri -arvoituksen saksalaisille ja israelilaisille opiskelijoille, myös näillä oli ymmärtämishäiriöitä.

⁷⁴ Salomäki (1999).

⁷⁵ KS (2017), hakusanat *hemaiseva, kaino, kaunis, komea, nätti, salskea, simpakka, sokea, topakka, uljas, viehkeä*.

⁷⁶ KS (2017), hakusanat *harppoa, kimittää, nalkuttaa*.

⁷⁷ Ks. esim. Hellinger (2004).

⁷⁸ Ihmisen nimitysten piilosukupuolisuus on havaittu suomen lisäksi monissa muissa genuketöissä kielissä (esim. Engelberg 2016: 21–22) ja se on myös tullut esiin useissa sellaisissa (englannin kielen) kokeellisissa tutkimuksissa, joissa on selvitetty feminiinisten ja maskuliinisten persoonapronomien tulkittamista (esim. Kennison & Trofe 2003 sekä siinä mainittu kirjallisuus).

⁷⁹ Myös esim. Doleschal (2015).

⁸⁰ "It's unbelievable, isn't it, that you'd actually get someone to go out there and make a speech saying, 'I want New Zealand to be like Finland', which has worse unemployment than us, can hardly feed the people who live there, has a terrible homicide rate, hardly educates their people and has no respect for women." (ministeri Gerry Brownlee Uuden-Seelannin parlamentissa 21.3.2012).

⁸¹ Myös esim. Iltalehti (25.3.2012), Yle uutiset (25.3.2012), The New Zealand Herald (25.3.2012).

⁸² Me Naiset (22.10.2011).

⁸³ Kuusi (1985: 113).

⁸⁴ Kuusi (1985: 119).

⁸⁵ Laukkanen & Hakamies (1997: 189).

⁸⁶ Beyer & Beyer (1984: 318).

⁸⁷ Doleschal & Schmid (2001: 271).

⁸⁸ Engelberg (2001); myös Braun (1995). Samansuuntaisia kokeellisia tuloksia on saatu englannin kielestä (esim. Bailey & LaFrance 2017; Hamilton 1991) ja turkin kielestä (Braun 2001).

⁸⁹ Engelberg (2001).

⁹⁰ Tekstit olivat pienin muutoksin peräisin Pekka Kuusen teoksesta Ihmisen eloonjäämisoppi. Pieni alkeiskirja (1991).

- ⁹¹ Engelberg (2001).
- ⁹² Myös Braun (1996).
- ⁹³ Esim. Palmu (2003); Pitkänen-Koli (1996).
- ⁹⁴ Esim. Braun (2001: 294–296); Doleschal (2015); Hellinger (1990); Hornscheidt (2003: 359).
- ⁹⁵ Myös esim. Hamilton (1991, ensimmäinen koe).
- ⁹⁶ Karppinen (2001; 2002).
- ⁹⁷ Karppinen (2001: 54).
- ⁹⁸ Karppinen (2001: 206).
- ⁹⁹ Karppinen (2001: 56).
- ¹⁰⁰ Karppinen (2002: 24).
- ¹⁰¹ Tyysteri (2011).
- ¹⁰² Myös viron kielen sanakirjoissa ilmenee vastaavanlainen epäsymmetria *nais-* ja *mees-*alkuisten yhdyssubstantiivien esittämisessä (Hasselblatt 2015: 133–137).
- ¹⁰³ Tyysteri (2011: 172).
- ¹⁰⁴ Suomen murteiden sanakirja (1994); NS (1996).
- ¹⁰⁵ Myös Karppinen (1998: 10).
- ¹⁰⁶ Koski (1983: 165–166).
- ¹⁰⁷ Myös esim. Braun (2001: 298).
- ¹⁰⁸ Kulonen (1999) on kommentoinut eräiden suomen kielen miehen nimitysten alkuperää. Kiuru (1993) on tarkastellut sanojen *nainen*, *vaimo*, *emäntä*, *akka*, *äiti*, *emä*, *leski*, *tytär* ja *piika* käyttöä vanhassa kirjasuomessa. Aineistona on Mikael Agricolan tekstejä sekä vuoden 1642 Raamattu. Juntti (2010) on tutkinut *nainen*-nimityksen käyttöä suomalaisissa sanomalehdissä 1800-luvulla. Mallat (2007) on puolestaan selvittänyt eräiden naiseen viittaavien nimitysten kuten *Nainen*, *Morsian* ja *Neitsyt* käyttöä suomalaisissa paikannimissä.
- ¹⁰⁹ Saukkonen, Haipus, Niemikorpi & Sulkala (1979: 8).
- ¹¹⁰ Karppinen (2001). Aineistossa olivat mukana Helsingin Sanomat, Ilta-Sanomat, Aamulehti, Iltalehti ja Turun Sanomat, joista oli kerätty 15 numeroa helmikuulta 1997.
- ¹¹¹ Jussila, Nikunen & Rautoja (1992).

¹¹² Pyrkimys kielen seksistisyyden kiistämiseen (ks. esim. Engelberg 2008a; Karppinen 2009: 54–58) tulee jokseenkin äärimmäisellä tavalla esiin suomen kielen professori Antero Niemikorven artikkelissa, jossa hän käsittelee sitä, että maskuliininen kielenaines on laajempaa ja useammin esiintyvää kuin feminiininen. Kirjoituksensa päätteeksi hän kommentoi tarvetta kielen seksismin muuttamiseen. Niemikorven argumentaatiota voi luonnehtia absurdiksi: ”Lopuksi voidaan ehkä myös kysyä, vaatiiko sanastossa ilmenevä sukupuolten epäsymmetrisyys mitään tuntuva korjausta? Jospa kielen sukupuoliroolien epäsymmetrisyys ei lopulta ole tasa-arvokysymys vaan verrattavissa esimerkiksi siihen luonnolliseen ja helposti mitattavaan tosiasiaan, että nainen on keskimäärin lyhyempi ja kevyempi kuin mies.” (Niemikorpi (1998: 47).

¹¹³ Saukkonen, Haipus, Niemikorpi & Sulkala (1979: 8).

¹¹⁴ Myös Karppinen (2001: 29; 44–46; 2009: 77–78).

¹¹⁵ Myös Karppinen (2001: 25–30).

¹¹⁶ NS (1951–1961), hakusana *mies*.

¹¹⁷ KS (2017), hakusana *mies*.

¹¹⁸ KS (2017), hakusanat *miehekkyyks ja naisellisuus*.

¹¹⁹ KS (2017), hakusanat *miehekäs ja naisellinen*.

¹²⁰ Väänänen (1996: 144).

¹²¹ *Jssak on muna* voimaa, tehoa, ytyä, uskallusta, kanttia. *Bändissä, elokuvassa, tyypissä on muna*. KS (2018), hakusana *muna*. Myös esim. Nissen (2002: 264).

¹²² Engelberg (1998; 2001: 25–26); Karppinen (2001: 185); Kiuru (1993). Esimerkiksi Mills (1995: 111) sanoo englannin kielen *man-* ja *woman-*sanojen (sivu)merkityksistä, että aikuisista miehistä käytettyä nimitystä *man* ei pidetä mahdollisesti loukkaavana samoin kuin *woman-*sanaa aikuisesta naisesta. Hänen mukaansa *woman-*sanan merkitykseen liittyy matalan statuksen ja seksuaalisuuden sivumerkitys. Samalla tavoin värittyneitä *nainen-*sanoja voivat olla esimerkiksi espanjan kielen *mujer*, japanin *onna* ja arabian *mara* (ks. Engelberg (2001: 26).

¹²³ Esim. Engelberg (1998: 82–83).

¹²⁴ Karppinen (2001: 34–49).

¹²⁵ Myös Karppinen (2001: 192–193).

¹²⁶ Kiuru (1993).

¹²⁷ KS (2017), hakusana *nainen*.

¹²⁸ *Tyttö-, tytär- ja poika-*sanan käytöstä sanomalehtikielessä ks. Karppinen (2001).

¹²⁹ Engelberg, Mila. Sukupuoli ja representaatio -kurssi 2010, Helsingin yliopisto. Luentomoniste.

¹³⁰ KS (2017).

- ¹³¹ KS (2017), hakusanat *alku, ponteva, tomera*.
- ¹³² KS (2017), hakusana *pikkumies*.
- ¹³³ KS (2017), hakusana *mies*.
- ¹³⁴ Šornová (2011: 53–70).
- ¹³⁵ Bruun (2015: 51–56).
- ¹³⁶ Esim. Vilppula (1996).
- ¹³⁷ Suomen kielen etymologinen sanakirja (1955–1982).
- ¹³⁸ Engelberg (2001: 25–26).
- ¹³⁹ Engelberg (2011: 24–26; 2016); ISK § 1432, § 1443; Karppinen (2001: 182–189); Rossi (2010).
- ¹⁴⁰ Myös esim. Rossi (2010).
- ¹⁴¹ Engelberg (2011: 24–26).
- ¹⁴² Myös Karppinen (2001: 185).
- ¹⁴³ Karppinen (2001).
- ¹⁴⁴ Esim. Engelberg (2016: 35); Rossi (2010: 145).
- ¹⁴⁵ Engelberg (2016).
- ¹⁴⁶ Myös Engelberg (2011: 26); Karppinen (1998); Karppinen (2001: 185–189); Rossi (2010: 149).
- ¹⁴⁷ Esimerkiksi englannin kielen sanapareissa *sir-madam, master-mistress, king-queen, lord-lady, bachelor-spinster* ja *courtier-courtesan* naisen nimitys on menettänyt arvoaan ja paikoitellen muuttunut seksuaaliseksi, kuten esimerkiksi *mistress* ja *courtesan*, mutta vastaava miehen nimitys ei ole (mm. Schulz 1975).
- ¹⁴⁸ KS (2017), hakusana *piika*.
- ¹⁴⁹ KS (2017), hakusana *renki*.
- ¹⁵⁰ KS (2017), hakusana *neiti*.
- ¹⁵¹ Engelberg (1998: 77).
- ¹⁵² KS (2017), hakusana *äijä*.
- ¹⁵³ Esim. Vilkamaa-Viitala (2007).
- ¹⁵⁴ KS (2017).
- ¹⁵⁵ Helsingin slangin 'tyttöä ja/tai naista' merkitsevissä nimityksissä näkyy, että alun perin 'vanhaa naista' tarkoitaneita sanoja kuten *gimma/kimma, akka* ja *muija* on alettu käyttää merkityksessä 'tyttö, nuori nainen' (Paunonen 2006: 352–353).
- ¹⁵⁶ JIM (3.6.2011).
- ¹⁵⁷ ISK §192–§194; §198; §199. Ks. myös Harjuniemi (2014).

- ¹⁵⁸ Feminiinijohdin *-tar/-tär* on irronnut todennäköisestä balttilaisesta lainasana-
nasta *tytär* (Hakulinen 1979: 182; Kyrölä 1989: 8).
- ¹⁵⁹ mtv-3 (10.8.2009).
- ¹⁶⁰ Myös Holmberg (1995).
- ¹⁶¹ Myös Karppinen (2001: 58).
- ¹⁶² Vrt. Bem (1993: 42). Ks. myös Hellinger & Bussmann (2001–2003); Hellinger &
Motschenbacher (2015).
- ¹⁶³ Myös Hornscheidt (2003: 347–348).
- ¹⁶⁴ Engelberg (2008a: 180–181); (2010: 168).
- ¹⁶⁵ Muista kielistä mainittuja havaintoja ovat esimerkiksi englannin kielen *lady
patroness*, *womman synneresse* ja *womman strumpet* (Baron 1986: 115) sekä
italian *lavoratrice donna* 'naispuolinen naistyöntekijä' (Marcato & Thüne 2002:
214).
- ¹⁶⁶ Ks. myös Miller & Swift (1989: 88–89). Lyons (1977: 334) kuvaa 'tyttöä' ja
'poikaa' merkitsevien sanojen käyttöä englannin kielessä: "Millä tahansa ilmei-
sistä arviointikriteereistä (seksuaalinen kypsyyt, jne.) tytöt saavuttavat sen, mitä
normaalisti kuvataan aikuisuudeksi, pikemminkin poikia aikaisemmin kuin heitä
myöhemmin, ja silti heitä kuvataan tytoiksi paljon pidempään kuin poikia kuva-
taan pojiksi. Väite "X on nyt mies" voi hyvinkin tarkoittaa "X ei enää ole poika",
mutta "X on nyt nainen" ei tarkoita "X ei enää ole tyttö".
- ¹⁶⁷ Tytöttelystä työpaikalla ja sen seksistisessä ilmapiirissä ks. esim. Kinnunen
(2011: 129–136).
- ¹⁶⁸ Kitto (1989).
- ¹⁶⁹ Esim. Hamilton (1997).
- ¹⁷⁰ Myös esim. Engelberg (2001: 23, alaviite); Vuori (2002: 98–99).
- ¹⁷¹ Helsingin Sanomat (13.8.1995).
- ¹⁷² Cooper & Ross (1975). Vrt. Bem (1993: 42).
- ¹⁷³ Wojahn (2013).
- ¹⁷⁴ Bodine (1975: 134) mainitsee 1500-luvulla eläneen englantilaisen Thomas
Wilsonin kirjoituksen varhaisena esimerkkinä ajattelutavasta, jonka mukaan mies
tulee mainita ennen naista. Wilson sanoi sen olevan "luonnollinen järjestys": "let
us kepe a natural order, and set the man before the woman for maners Sake".
Sukupuolten järjestystä englannin kielessä ovat tutkineet esim. Hegarty (2013)
ja Hegarty, Watson, Fletcher & McQueen (2011). Esimerkiksi Miller & Swift (1989:
119–121) kiinnittävät huomiota sukupuoliviittausten sanajärjestykseen tasa-ar-
voista kielenkäyttöä koskevissa ohjeissaan, samoin Milles (2012: 59–60) ja
American Philosophical Association.
- ¹⁷⁵ Esim. Kari (1993); Muikku-Werner, Jantunen & Kokko (2008).
- ¹⁷⁶ Muikku-Werner, Jantunen & Kokko (2008).

- ¹⁷⁷ Muikku-Werner, Jantunen & Kokko (2008).
- ¹⁷⁸ KS (2017); Muikku-Werner, Jantunen & Kokko (2008).
- ¹⁷⁹ Esimerkiksi Kuusi (1985; 1988; 1994) ja Majapuro (1996). Schipperin (2003) laajassa kokoelmassa on käsitelty tuhansia erityisesti naiseen viittaavia sananlaskuja eri puolilta maailmaa. Tantun (1996) teoksessa on piirroksin kuvitettu muun muassa naiseen ja mieheen viittaavia suomalaisia sananlaskuja.
- ¹⁸⁰ Kuusi (1988); Laukkanen & Hakamies (1997).
- ¹⁸¹ Laukkanen & Hakamies (1997).
- ¹⁸² Laukkanen & Hakamies (1997).
- ¹⁸³ Esim. Hellinger & Bussmann (2001–2003); Schipper (2003).
- ¹⁸⁴ Hjelt (2005); Kuusi (1990); Laukkanen & Hakamies (1997). Lisäksi äiti-sana on valittu eräissä kansanäänestyksissä suomen kielen kauneimmaksi sanaksi, esimerkiksi vuonna 2006 Suomen Kuvalehden lukijäänestyksessä sekä Mikael Agricolan juhluvuoden 2010 kunniaksi järjestetyssä ”Sanasista kaunein”-äänestyksessä.
- ¹⁸⁵ Hjelt (2005); Laukkanen & Hakamies (1997).
- ¹⁸⁶ Kuusi (1988).
- ¹⁸⁷ Yliopisto (7/1999).
- ¹⁸⁸ Oppikirjojen sukupuolistereotyyppioita ja mieshahmojen ja -tekijyyden ylliedustusta ovat tarkastelleet esimerkiksi Pitkänen-Koli (1987; 1996); Palmu (2003) ja Valo (2011). Sukupuolten kuvaamista tieteellisissä teksteissä on käsitellyt Vuori (2002). Lehtinen (2006) ja Pajuriutta (2016) ovat tutkineet nais- ja miesurheilijoiden esittämistä Helsingin Sanomissa, Kostiainen (2008) ensimmäisen naispresidentin Tarja Halosen kuvaamista HS:ssa ja Varmavuori (2011) perheellisten naisministereiden kuvausta lehtiteksteissä. Wartiovaara (1991) on tarkastellut kriittisen lingvistiikan keinoin ns. Tupolev-korttijupakan uutisointia.
- ¹⁸⁹ Hakulinen, Onwen-Huma, Varsa, Pulkkinen & Sandt (2017).
- ¹⁹⁰ KS (2017), hakusana *mies*.
- ¹⁹¹ KS (2017), hakusana *mies*; myös Kari (1993); Muikku-Werner, Jantunen & Kokko (2008).
- ¹⁹² Muun muassa Hjelt (2005); Laukkanen & Hakamies (1997).
- ¹⁹³ Myös esim. Bojarska (2012: 52).
- ¹⁹⁴ Sczesny, Formanowicz & Moser (2016: 1).
- ¹⁹⁵ Lakikielen maskuliinisuutta englannin kielen osalta ovat käsitelleet esim. Chew & Kelley-Chew (2007); Hamilton, Hunter & Stuart-Smith (1994); Kurzon (1989); Ritchie (1975); Rose (2010).
- ¹⁹⁶ Karppinen (2007; 2009).
- ¹⁹⁷ Karppinen (2009: 110).

- ¹⁹⁸ Karppinen (2009: 109).
- ¹⁹⁹ Karppinen (2009: 31).
- ²⁰⁰ Karppinen (2009: 70).
- ²⁰¹ Karppinen (2009: 70)
- ²⁰² Yleistävän maskuliinisuuden tutkimuksiin on osallistunut sekä lapsia (esim. Vervecken, Hannover & Wolter 2013) että eri-ikäisiä aikuisia (esim. Khan & Daneman 2011). Englannin kielessä tutkimuksia on tehty 1970-luvun alusta lähtien ja saksan kielessä 1980-luvulta (ks. Stahlberg, Braun, Irmen & Sczesny 2007). Muun muassa Henley & Abueg (2003) ovat julkaisseet koosteen englannin kielen yleistävän maskuliinisuuden kokeellisista tutkimuksista. Ruotsin kielen yleistävästi käytetyn *han*-pronominin tulkinnasta ks. Wojahn (2013).
- ²⁰³ Engelberg (2016: 41); Karppinen (2001).
- ²⁰⁴ Engelberg (1993; 2016).
- ²⁰⁵ Henley & Abueg (2003); Stahlberg, Braun, Irmen & Sczesny (2007).
- ²⁰⁶ Esim. Engelberg (2008a) ja siinä mainittu kirjallisuus; ks. myös Karppinen (2001: 189).
- ²⁰⁷ Myös Karppinen (2001: 189–193).
- ²⁰⁸ Esim. Braun, Sczesny & Stahlberg (2005); Gaucher, Friesen & Kay (2011); Sczesny, Formanowicz & Moser (2016); Stahlberg, Braun, Irmen & Sczesny (2007: 178–180).
- ²⁰⁹ Vervecken, Hannover & Wolter (2013).
- ²¹⁰ Vervecken, Gygax, Gabriel, Guillod & Hannover (2015).
- ²¹¹ Horvath & Sczesny (2015).
- ²¹² Stahlberg, Sczesny & Braun (2001).
- ²¹³ Stout & Dasgupta (2011).
- ²¹⁴ Hamilton, Hunter & Stuart-Smith (1994).
- ²¹⁵ Motschenbacher (2010) on käsitellyt yleistävästi käytettäviä feminiinimuotoja ja niiden harvinaisuutta eri kielissä, muun muassa saksassa ja ranskassa. Ks. myös Corbett (1991: 220–221); Engelberg (2016: 19–21); Hellinger & Bussmann (2001–2003); Hellinger & Motschenbacher (2015).
- ²¹⁶ Mm. KS (2017).
- ²¹⁷ Myös Karppinen (2001: 27).
- ²¹⁸ Ks. myös Motschenbacher (2010: 56–57).
- ²¹⁹ Engelberg (2002: 115).
- ²²⁰ Hornscheidt (2003: 350).
- ²²¹ Viron kielessä naiseen viittaavia sairaanhoitajan nimikkeitä *meditsiiniöde* ja *öde* on käytetty myös mieshoitajista (Hasselblatt 2015: 130).

²²² Sukupuolittuneista ammattinimikkeistä muissa kielissä ks. esim. Engelberg (1998) ja siinä mainittu kirjallisuus sekä Himanen (1990); Hellinger & Bussmann (2001–2003); Hellinger & Motschenbacher (2015).

²²³ Engelberg (1998).

²²⁴ On tavanomaista, että työelämän perinteistä tai nykyistä miesvaltaisuutta pidetään sukupuolittuneiden nimikkeiden yhteydessä jonkinlaisena itsensänselvyytenä ja selittävänä tekijänä, jota ei tarvitse selittää. Tosiasiassa myös työelämän miehisyteen on tietenkin omat historialliset ja ideologiset syynsä.

²²⁵ Engelberg (1998).

²²⁶ Kinnunen (2001) on vertaillut ammattinimikkeiden määrää nais- ja miesvaltaisilla aloilla vuoden 1987 ammattiluokituksen ja vuoden 1995 työllistä työvoimaa koskevien tilastotietojen pohjalta. Kyseisissä ammateissa toimi hieman vähemmän mies- kuin naistyöntekijöitä, ja silti miesenemmistöisillä aloilla, joihin kuuluu muun muassa teollinen työ, oli kaksi kertaa enemmän erilaisia ammattinimikkeitä kuin naisenemmistöisissä töissä kuten terveydenhuollossa. Kinnusen (2001: 81) mukaan ”miesten työnjaollisten alueiden ammattinimikkeet ovat eriytyneempiä kuin naisten työnjaollisten alueiden.”

²²⁷ Hellinger & Bussmann (2001–2003).

²²⁸ Karppinen (2007a; 2007b).

²²⁹ Karppinen (2009: 77–78), myös Karppinen (2001: 46; 2009: 5).

²³⁰ Esim. Karppinen (2009: 54–58); Mantila (2007: 6); Salminen (2007: 8–9).

²³¹ Karppinen (2009: 76).

²³² Karppinen (2009: 84–85).

²³³ Engelberg (2008b).

²³⁴ Engelberg (1998: 82–83).

²³⁵ Samasta kaksinaislogiikasta saksan kielen ammattinimikkeissä huomauttaa Tiittula (1988: 20).

²³⁶ Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta (8.8.1986/609).

²³⁷ Poikkeuksiakin on: litin seurakunnassa on ainakin kerran palkattu ”emännän” toimeen miespuolinen työntekijä. Tehtävän nimike tosin muutettiin sen jälkeen ”keittiömestariksi”, mahdollisesti yhteisön jäsenten toivomuksesta. Kyseinen mies kertoi olleensa valmis työskentelemään *emäntä*-nimikkeellä. Aikaisemmin hän oli työskennellyt emäntänä myös Invalidiliiton asumispalveluysikössä, mutta sielläkin nimike oli muutettu, sillä kertaa maskuliiniseksi ”ruokapalveluesimieheksi”. ”Ehkä emäntä kalskahtaa joidenkin korvaan vanhoilliselta ja tulee muuttumaan kautta linjan, mutta itse en ymmärrä, miksei miehillä ole annettu pitää emäntä-nimikettä”, hän kommentoi. (kotimaa.fi 16.7.2011.) Tapauksessa tuli esiin sama periaate kuin muun muassa *lentoemännän* ja *stuerin* kohdalla sukupolvia aiemmin: vakiintunutta feminiininen tehtävänimike ei yleisty miestyöntekijöille.

²³⁸ Mikkonen (1998).

- ²³⁹ Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta (8.8.1986/609); myös tasa-arvolaki (2015).
- ²⁴⁰ Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta (8.8.1986/609).
- ²⁴¹ Sosiaali- ja terveysministeriö (2008: 25).
- ²⁴² Sosiaali- ja terveysministeriö (2008: 25–26).
- ²⁴³ Sosiaali- ja terveysministeriö (2008: 27).
- ²⁴⁴ Sosiaali- ja terveysministeriö (2008: 27).
- ²⁴⁵ Sukupuolivaikutusten arviointi eli suva(us) tarkoittaa sen selvittämistä, miten jokin toimenpide tai esimerkiksi lakiesitys tosiasiallisesti vaikuttaa sukupuoliin. Toimenpiteet voivat olla päällisin puolin sukupuolineutraaleja, mutta siitä huolimatta asettaa sukupuolet eriarvoiseen asemaan. Yksi suvauksen väline on tasa-arvosuunnitelman laatiminen. Tasa-arvolain mukaan tasa-arvosuunnitelma tulee tehdä vuosittain organisaatiossa, joka työllistää säännöllisesti vähintään 30 työntekijää.
- ²⁴⁶ Sukupuolivaikutusten arviointia koskeva työmarkkinakeskusjärjestöjen suositus (2007).
- ²⁴⁷ Engelberg (2008b).
- ²⁴⁸ Femininiinisten tehtävänimikkeiden muodostamisesta kielissä, joissa on kieliopillinen suku, ks. esim. Hellinger & Bussmann (2001–2003); Hellinger & Motschenbacher (2015).
- ²⁴⁹ Engelberg (1993; 2001).
- ²⁵⁰ Vrt. esim. Seta (2016: 13).
- ²⁵¹ Silfverberg (2006: 9).
- ²⁵² Kari Uotila (8.4.2011, henkilökohtainen tiedonanto.)
- ²⁵³ Mm. Elämässä-blogi (Kela) 8.11.2007; HS (8.11.2017).
- ²⁵⁴ Myös Engelberg (2008a).
- ²⁵⁵ Unesco (1999).
- ²⁵⁶ KS (2017), hakusana *luottamushenkilö*.
- ²⁵⁷ Saari (2016: 21).
- ²⁵⁸ Esim. ISK (2004: § 251–§ 254).
- ²⁵⁹ Martikainen (1989: 28–29, 39–40).
- ²⁶⁰ Santamäki-Vuori (2010).
- ²⁶¹ Siivonen (1994).
- ²⁶² Myös Karhunesä (2012).

²⁶³ Karhunpesä (2012) on selvittänyt naisiin ja miehiin viittaamisen tapoja Helsingin Sanomien urheilu-uutisten otsikoissa. Perttula (2013) on tutkinut suomalaisten käsityksiä eri etunimien soveltuvuudesta naiselle ja miehelle ja Söyrinki (2015) harvinaisten etunimien sukupuolen kokemista. Nuorten naisten sukunimen valintaa avioitumisen yhteydessä on käsitellyt Stormbom (2011). Kotilainen (2012) on tarkastellut sukupuolittamisen näkökulmasta suomalaisen henkilönimistön ja nimeämisen historiaa 1700-luvun alusta 1950-luvulle. Naisten ja miesten nimien käyttöä tavaramerkeissä, esimerkiksi *Robert's coffee*, ovat käsitelleet muun muassa Saarela (1996) ja Hietikko (2016). Nimen ja nimikkeen käytöstä naisiin ja miehiin viitattaessa ks. myös Files, Mayer, Ko, Friedrich, Jenkins, Bryan, Vegunta, Wittich, Lyle, Melikian, Duston, Chang & Hayes (2017); Miller & Swift (1989: 121–127).

²⁶⁴ Hellinger & Bierbach (1993).

²⁶⁵ Esim. Seta (2016: 13). Lesboista, homoista, biseksuaaleista, transsukupuolisista ja intersukupuolisista ihmisistä käytetään myös lyhennettä LHBTI. Setan Transtukipisteen julkaisema sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin liittyvä sanasto: <http://transtukipiste.fi/hlbtqi-sanasto/>. Ks. myös Karvinen (2016); Väisänen (2013). Esimerkiksi toimittajien tapaa kuvata samaa sukupuolta olevien ihmisten suhteita rajoitti Suomessa vuosina 1971–1999 voimassa ollut ns. kehoituskielto, jonka mukaan julkinen kehottaminen samaa sukupuolta olevien henkilöiden väliseen haureuden harjoittamiseen oli rangaistava teko.

²⁶⁶ Esim. Juvonen (2004).

²⁶⁷ Suomen (2011) kyselytutkimuksessa koululaiset kuvasivat *homo*-sanana lähinnä mieheen viittaavaksi. KS:n (2017) kuvaus sanalle on 'homoseksuaalinen ihminen, vars. mies. Alat. haukkumasanana'.

²⁶⁸ Uotinen (2007) on käsitellyt naisparien henkilöhaastatteluja suomalaisissa aikakauslehdissä ja Ylinen (2015) sukupuolivähemmistöjen kuvausta sanomalehdissä. Tainio (2014) on tarkastellut (trans)sukupuolisuuden kuvaamista sukupuolenkorjausprosessiin liittyvissä lääketieteellisissä teksteissä. Ranckenin (2017) kyselytutkimus käsittelee ei-normatiivisia sukupuoli-identiteettejä ja etunimiä. Lindeman (2017) ja Surkka (2017) ovat tutkineet homomiesten kielenkäyttöön stereotyyppisesti liitettäviä piirteitä. Ulkomaisista julkaisuista mainittakoon esimerkiksi Hallin (2002) tutkimus siitä, miten Pohjois-Intiassa "kolmanneksi sukupuoleksi" nimetyt hijrat, jotka eivät tunne kuuluvansa nais- tai miessukupuoleen, tekevät kielenkäytössään valintoja hindin kielen feminiini- ja maskuliini-muotojen välillä. Kielenkäytöstä ja seksuaalivähemmistöistä ks. myös esimerkiksi Baker (2005); Hamilton (1988); Lillian (2005); Pusch (1997).

²⁶⁹ Seta (2016: 12).

²⁷⁰ Tasa-arvotiedon keskuksen (THL) sukupuolten tasa-arvoon liittyvä sanasto suomeksi <https://www.thl.fi/fi/web/sukupuolten-tasa-arvo/sukupuoli/sanasto> ja ruotsiksi <https://www.thl.fi/sv/web/jamstalldhet/framjande-av-jamstalldhet/ordlista>.

²⁷¹ Jussila & Länsimäki (1994).

²⁷² Haakana (1996: 612).

- ²⁷³ Haakana (1996: 613).
- ²⁷⁴ Jussila & Länsimäki (2010).
- ²⁷⁵ Jussila & Länsimäki (2010), hakusanat *ori*, *pukki* ja *sonni*.
- ²⁷⁶ Huora- ja huoripukki-tyyppisten nimitysten välisestä epäsuhdasta englannin kielessä ks. esimerkiksi Stanley (1977). Seksuaalisanaston seksismistä myös esim. Braun (2001: 300–303); Doleschal & Schmid (2001: 273–276); Milles (2012: 77–92); Nissen (2002: 263–264).
- ²⁷⁷ KS (2017), hakusana *miekkonen*.
- ²⁷⁸ KS (2017), hakusana *naikkonen*.
- ²⁷⁹ Jussila & Länsimäki (2010: 808).
- ²⁸⁰ Esim. Suominen (2015).
- ²⁸¹ Ks. myös Saarikoski (2001: 250–255).
- ²⁸² Paunonen (2006: 352).
- ²⁸³ Paunonen (2006: 352). Paumo (2012) on käsitellyt ”pissismiä” tyttötutkimuksen näkökulmasta.
- ²⁸⁴ Mantila (1998).
- ²⁸⁵ Mantila (1998).
- ²⁸⁶ Ilta-Sanomien jutussa ”Hamekangaspaketteja miehille – ei syytettä” (9.5.2010) lehti kertoo, että ”Itä-Suomen syyttäjänviraston kihlakunnansyyttäjä Seppo Tiittanen sanoo jättäneensä nostamatta viime vuosina syytteen parissa kolmessa ns. hamekangasjutussa, viimeksi viime maaliskuussa, kertoo [sanoma-lehti] Karjalainen.” Eräs hamekankaan postitse saanut mies ”kiukustui perinteisestä miehisyyttä halventavasta ”lahjasta” sen verran, että teki rikosilmoituksen kunnianloukkauksesta. Poliisi otti asian tutkittavakseen.” Karjalainen-lehden mukaan kihlakunnansyyttäjä jätti syytteen nostamatta ”vaikka hamekankaan lähettäminen miehelle on koettu ja koetaan edelleenkin suomalaisessa kulttuurissa ”kohdetta” halventavaksi.”
- ²⁸⁷ Lehtonen (1999); ks. myös Lehtonen (2003); Suominen (2011).
- ²⁸⁸ Ilmiö on havaittu myös ulkomaisissa tutkimuksissa, muun muassa Clark (1992); Henley, Miller & Beazley (1995); Howe (1997); Kitzinger (2004); Korn & Sivan (2004); Meyers (1997).
- ²⁸⁹ Raiskauksen määrittelystä viharikoksena esim. Carney (2012).
- ²⁹⁰ Esim. Bem (1993); Hirdman (2003).
- ²⁹¹ Engelberg (2002).
- ²⁹² Esim. Stahlberg, Braun, Irmen & Sczesny (2007: 182).
- ²⁹³ Engelberg (2002).
- ²⁹⁴ Myös Engelberg (2016: 61–63).

TANE-JULKAISUJA 1-18

TANE-julkaisu (2002 -
TANE-PUBLIKATIONER
TANE-PUBLICATIOS
ISSN 1459-0069

- 1 (2002) Tasa-arvoasiain neuvottelukunnan toimintakatsaus
1.6.1998–31.5.2001.
ISBN 952-00-1181-1
- 2 (2002) The Gender Barometer 2001. Tuula Melkas.
ISBN 952-00-1184-6
- 3 (2003) Murheen laakso. Mies ja kuolema raskaassa suomenkielisessä
rockissa. Atte Oksanen.
ISBN 952-00-1285-0
- 4 (2003) Sukupuolinen häirintä peruskoulussa. Muistoja ja merkityksiä.
Päivi Korhonen, Meri Kuusi.
ISBN 952-00-1286-9
- 5 (2003) Tasa-arvoasiain neuvottelukunnan toimintakatsaus
1.6.2001–40.4.2003
ISBN 952-00-1376-8
- 6 (2004) Kerrottu isyys. Kahden sukupolven miesten isyyskertomuksia.
Ilana Aalto.
ISBN 952-00-1589-2
- 7 (2005) Tasa-arvo ja muutoksen rajat. Sukupuolten tasa-arvo poliittisena
ongelmana Ranskan *parité*- ja Suomen kiintiökeskusteluissa.
Eeva Raevaara.
ISBN 952-00-1819-0 (nid.)
ISBN 952-00-1930-8 (pdf)
- 8 (2006) Vaatimusten ristipaineessa. Nuoret koulutetut naiset ja
kilpailuyhteiskunta. Maija Fast.
ISBN 952-00-2036-5 (nid.)
ISBN 952-00-2037-3 (pdf)

- 9 (2006) Feministinen aikamatka. Tasa-arvoasiain neuvottelukunnan tutkimusjaosto 1981-2006.
ISBN 952-00-2202-3 (nid.)
ISBN 952-00-2203-1 (pdf)
- 10 (2007) Tasa-arvoasiain neuvottelukunnan toimintakertomus 1.8.2003 - 31.8.2007.
ISBN 978-952-00-2460-4 (nid.)
ISBN 978-952-00-2461-1 (pdf)
- 11 (2009) Sukupuoli eduskunnan asiantuntijakuulemisissa.
Anne Maria Holli, Milja Saari.
ISBN 978-952-00-2791-9 (nid.)
ISBN 978-952-00-2792-6 (pdf)
- 12 (2009) Vapaaksi marginaalista - marginaalista vapautta. Naisliikkeen ja prostituoitujen etuliikkeen kamppailu seksin osto kriminalisoinnista 2002-2006. Elina Aaltio.
ISBN 978-952-00-2887-9 (nid.)
ISBN 978-952-00-2888-6 (pdf)
- 13 (2009) Euroopan unioni tasa-arvoa tekemässä.
ISBN 978-952-00-2922-7 (nid.)
ISBN 978-952-00-2923-4 (pdf)
- 14 (2012) TANE:n aiheet ja vaiheet - Tasa-arvoasiain neuvottelukunta 40 vuotta.
ISBN 978-952-00-3258-6 (nid.)
ISBN 978-952-00-3259-3 (pdf)
- 15 (2012) Vaaleja ja vaikuttamista - Tasa-arvoasiain neuvottelukunnan toimintakertomus 2007-2011.
ISBN 978-952-00-3786-4 (pdf)
- 16 (2016) Tasa-arvotyötä jo neljä vuosikymmentä - Tasa-arvoasiain neuvottelukunnan toimintakertomus 2011-2015.
ISBN 978-952-00-3787-1 (pdf)
- 17 (2016) Samapalkkaisuuden politiikka. Milja Saari.
ISBN 978-952-00-3789-5 (nid.)
ISBN 978-952-00-3788-8 (pdf)
- 18 (2018) Miehiä ja naisihmisiä. Suomen kielen seksismi ja sen purkaminen. Mila Engelberg.
ISBN 978-952-00-4000-0 (nid.)
ISBN 978-952-00-4001-7 (pdf)

Miehiä ja naisihmisiä - Suomen kielen seksismi ja sen purkaminen -kirja on monipuolinen katsaus suomen kielen näkyviin ja piileviin sukupuolen ilmauksiin. Teos perustuu kielentutkija, FT Mila Engelbergin väitöstutkimukseen *Yleispätevä mies: suomen kielen geneerinen, piilevä ja kieliopillistuva maskuliinisuus*. Kirjassa puretaan käsitystä suomesta sukupuoli-neutraalina kielenä ja osoitetaan kielenkäyttöön liittyviä epätasa-arvoisia rakenteita tutkimustietoon ja esimerkkiteksteihin nojaten. Tarkastelun kohteiksi otetaan esimerkiksi sukupuoleen viittaavat tehtävänimikkeet, miehiin ja naisiin viittaavien nimitysten epäsymmetria sekä niin kutsuttu yleistävä maskuliinisuus eli maskuliini-ilmaisujen käyttö yhteyksissä, joissa niillä viitataan kaikkiin ihmisiin.

Kirja tarjoaa näkökulmia sukupuolisyrjivään kielenkäyttöön ja konkreettisia suosituksia kielenkäytön kehittämiseksi. Kirja on suunnattu erityisesti media-alalle sekä erilaisiin oppilaitoksiin opetuksen tueksi.

Tasa-arvoasiain neuvottelukunta
Postiosoite PL 33, 00023
Valtioneuvosto
Tilaukset tane@stm.fi

www.tane.fi
www.facebook.com/tasaarvo

TANE-julkaisuja (2018) 18

ISSN 1459-0069
ISBN 978-952-00-4000-0

TANE

tasa-arvoasiain
neuvottelukunta